

**BENEFICJENCI
POMOCY SPOŁECZNEJ
I ŚWIADCZEŃ RODZINNYCH
W 2010 R.**

Studia i analizy statystyczne

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY
URZĄD STATYSTYCZNY W KRAKOWIE

KRAKÓW 2011

Opracowanie publikacji	Urząd Statystyczny w Krakowie Oddział w Tarnowie
pod kierunkiem	dr Krzysztofa Jakóbika
Autorzy opracowania:	Anna Gubernat Iwona Kędzior - Krasoń Antonina Setlak Małgorzata Szopa Jan Szarek
Skład komputerowy, wykresy i mapy:	Elżbieta Niemiec Urszula Nieboga
Naliczanie tablic:	Danuta Kalista Matylda Koczwara
Tłumaczenie	Wydział Analiz i Opracowań Zbiorczych Marcin Łacic
Konsultacja	Departament Badań Społecznych i Warunków Życia
Projekt okładki	Lidia Motrenko-Makuch

ISSN 2083-3423

Przy publikowaniu danych prosimy o podanie źródła

Druk i oprawa Zakład Wydawnictw Statystycznych
00-925 Warszawa, al. Niepodległości 208

Urząd Statystyczny w Krakowie
31-223 Kraków, ul. Kazimierza Wyki 3
tel. 12 415 60 11 fax: 12 361 01 92
e-mail: sekretariatuskrrk@stat.gov.pl
<http://www.stat.gov.pl/krak>

Nakład 260 egz. A4

Cena 25,00 zł

Publikacja dostępna w Internecie

Przedmowa

Prezentowana Państwu publikacja przedstawia zbiorowości gospodarstw domowych i ich członków - beneficjentów pomocy społecznej. Stanowi kontynuację i aktualizację informacji, w tym zakresie, przedstawionych po raz pierwszy w 2009 r. w publikacji pod tym samym tytułem.

Temat główny został w całości opracowany na podstawie danych pochodzących z rejestrów Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, co umożliwiło bardziej pogłębioną analizę problemów osób i rodzin korzystających z pomocy.

Opracowanie zawiera liczne charakterystyki gospodarstw domowych beneficjentów pomocy społecznej uwzględniające ich strukturę społeczno-demograficzną i ekonomiczną.

Większą uwagę zwrócono na gospodarstwa osób samotnie gospodarujących oraz gospodarstwa z dziećmi na utrzymaniu. Szerszej analizie poddano przyczyny, które spowodowały konieczność korzystania z pomocy.

Ważnym elementem opracowania są uwarunkowania pomocy społecznej w ujęciu ich zróżnicowania terytorialnego, a poziom korzystania z pomocy społecznej zaprezentowano nie tylko w układzie województw i podregionów, ale powiatów i gmin.

W opracowaniu przedstawiono również zależności korzystania z pomocy społecznej w relacji do wybranych istotnych czynników warunkujących konieczność otrzymywania pomocy.

Mamy nadzieję, że publikacja ta będzie przydatna dla instytucji i organizacji działających w sferze szeroko pojętej polityki społecznej oraz okaże się interesująca dla wszystkich czytelników chcących wzbogacić swą wiedzę w zakresie funkcjonowania systemu pomocy społecznej w Polsce.

Dyrektor
Urzędu Statystycznego w Krakowie

dr Krzysztof Jakóbiak

Preface

The publication presented to you depicts groups of households and their members - beneficiaries of social welfare. It constitutes continuation and update of information in this scope, presented for the first time in 2009 in the similarly entitled publication.

The main subject was prepared entirely on the basis of data from registers of the Ministry of Labour and Social Policy, which enabled more profound analysis of problems of persons and families benefiting from welfare.

The elaboration includes numerous characteristics of households benefiting from social welfare with consideration of their socio-demographic and economic structure. More attention was given to persons keeping a single household as well as households with dependent children. Causes of the necessity of benefiting from assistance were submitted to broader analysis.

Conditions of social welfare in their spatial differentiation are an important element of the elaboration, and the level of benefiting from social welfare was presented not only in voivodship and subregion layout but also by powiats and gminas.

In the elaboration there are also presented relations of benefiting from social welfare to selected essential factors determining the necessity of receiving assistance.

We hope that this publication will be useful for institutions and organizations acting in the sphere of broadly understood social policy and will be interesting for all readers who want to enrich their knowledge on the functioning of social welfare system in Poland.

*Director
of the Statistical Office in Kraków*

Krzysztof Jakóbiak, Ph.D.

SPIS TREŚCI

	Str.
PRZEDMOWA	3
UWAGI OGÓLNE	15
UWAGI METODYCZNE	16
Zakres podmiotowy i przedmiotowy	16
Źródła danych	18
Objaśnienia podstawowych pojęć	19
Ocena kompletności i jakości Zbioru Centralnego Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej	28
WPROWADZENIE	29
POMOC SPOŁECZNA I JEJ UWARUNKOWANIA W UKŁADZIE TERYTORIALNYM ..	30
1. Terytorialne zróżnicowanie korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej	30
2. Uwarunkowania pomocy społecznej w latach 2008-2010	34
2.1. Poziom korzystania z pomocy społecznej na tle rozwoju społeczno-gospodarczego województw i gmin	34
2.2. Czynniki makrostrukturalne warunkujące korzystanie z pomocy społecznej	46
2.3. Cechy gospodarstw domowych i osób potrzebujących wsparcia z pomocy społecznej	49
BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ	53
1. Korzystający z form stacjonarnej pomocy społecznej	53
2. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej	54
A. Gospodarstwa domowe	54
1. Gospodarstwa domowe i ich wielkość w miastach i na wsi	54
2. Gospodarstwa domowe jednoosobowe	56
2.1. Beneficjenci samotnie gospodarujący według płci, grup wieku i stanu zdrowia	58
2.2. Beneficjenci samotnie gospodarujący na rynku pracy	60
2.3. Główne źródło utrzymania i średni dochód miesięczny beneficjentów samotnie gospodarujących	60
2.4. Przyczyny przyznania świadczeń i główne formy pomocy dla gospodarstw jednoosobowych	63
3. Wieloosobowe gospodarstwa domowe	66
3.1. Typy wieloosobowych gospodarstw beneficjentów pomocy społecznej	67
3.2. Główne źródło utrzymania i średni dochód miesięczny na osobę w gospodarstwie	72
3.3. Przyczyny przyznania świadczeń i główne formy pomocy dla gospodarstw wieloosobowych	75
B. Członkowie gospodarstw domowych	77
1. Beneficjenci w gospodarstwach wieloosobowych według grup wieku i stanu zdrowia	77
2. Poziom wykształcenia beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych	79
3. Beneficjenci z gospodarstw wieloosobowych na rynku pracy	81
4. Źródła indywidualnych dochodów beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych i ich wysokość	84
BENEFICJENCI ŚWIADCZEŃ RODZINNYCH	87
A. Rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci	87
B. Dzieci korzystające ze świadczeń rodzinnych	92
C. Rodzaje świadczeń	94
PODSUMOWANIE	98

TABLICE W TEKŚCIE

	Nr	Str.
Zróznicowanie poziomu korzystania z pomocy społecznej w zależności od poziomu życia ludności w 2008 r.	1	47
Zróznicowanie poziomu korzystania z pomocy społecznej w zależności od poziomu życia ludności w 2010 r.	2	47
Beneficjenci stacjonarnej pomocy społecznej i dzieci w rodzinach zastępczych	3	53
Gospodarstwa domowe i ich struktura według wielkości w miastach i na wsi w 2010 r.	4	54
Struktura kobiet i mężczyzn beneficjentów pomocy społecznej samotnie gospodarujących według głównego źródła utrzymania w 2010 r.	5	61
Gospodarstwa beneficjentów pomocy społecznej i ich struktura według głównej przyczyny przyznania świadczeń w 2010 r.	6	64
Gospodarstwa domowe i ich udział w korzystaniu z pomocy według głównych form w 2010 r.	7	65
Struktura gospodarstw beneficjentów według pozycji na rynku pracy głowy gospodarstwa w wieku produkcyjnym oraz liczby osób pracujących w 2010 r. ..	8	73
Struktura gospodarstw beneficjentów według pozycji na rynku pracy głowy gospodarstwa w wieku produkcyjnym oraz głównego źródła utrzymania gospodarstwa w 2010 r.	9	74
Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej i ich struktura według głównej przyczyny przyznania świadczeń w 2010 r.	10	75
Beneficjenci pomocy społecznej kontynuujący naukę w 2010 r.	11	81

TABLICE

Gospodarstwa domowe i ich członkowie – beneficjenci pomocy społecznej według regionów, województw, podregionów w 2010 r.	1(12)	100
Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej według wielkości i ich udział w populacji gospodarstw ogółem w 2010 r.	2(13)	106
Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej według liczby pokoleń i wielkości w 2010 r.	3(14)	107
Struktura gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej według głównej przyczyny przyznania świadczeń w 2010 r.	4(15)	108
Struktura gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej według głównego źródła utrzymania w 2010 r.	5(16)	109
Struktura gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej według wysokości miesięcznego dochodu na osobę w gospodarstwie w 2010 r.	6(17)	110
Osoby w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej według grup wieku w 2010 r.	7(18)	111
Aktywność ekonomiczna osób w wieku produkcyjnym, członków gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej w 2010 r.	8(19)	113
Rodziny z dziećmi pobierające świadczenia rodzinne według liczby dzieci w rodzinie oraz rodziny niepełne i z dzieckiem niepełnosprawnym według regionów, województw, podregionów w 2010 r.	9(20)	114
Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych według województw, podregionów, powiatów i gmin w 2010 r.	10(21)	Plik xlsx

WYKRESY

Rozkład udziału osób korzystających z pomocy społecznej według gmin w 2010 r.	1	31
Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem według województw	2	33
Rozkład miernika poziomu życia ludności według gmin w 2010 r.	3	38
Zależność udziału korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem względem miernika poziomu życia ludności według województw	4	39

WYKRESY

	Nr	Str.
Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa warmińsko-mazurskiego i lubelskiego w 2010 r.	5	40
Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego w 2010 r.	6	42
Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa opolskiego i dolnośląskiego w 2010 r.	7	43
Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa wielkopolskiego i mazowieckiego w 2010 r.	8	45
Struktura gospodarstw domowych – beneficjentów pomocy społecznej według ich wielkości w miastach i na wsi w 2010 r.	9	55
Struktura samotnie gospodarujących beneficjentów pomocy społecznej według miejsca zamieszkania i wielkości miast w 2010 r.	10	56
Udział gospodarstw jednoosobowych w zbiorowości gospodarstw beneficjentów w miastach i na wsi w 2010 r.	11	57
Struktura samotnie gospodarujących beneficjentów pomocy społecznej według płci i ekonomicznych grup wieku w 2010 r.	12	58
Struktura beneficjentów samotnie gospodarujących według aktywności zawodowej i ekonomicznych grup wieku w 2010 r.	13	60
Struktura gospodarstw ogółem i jednoosobowych korzystających z pomocy społecznej według głównego źródła utrzymania w 2010 r.	14	61
Rozkład przeciętnych miesięcznych dochodów na osobę w gospodarstwach ogółem i jednoosobowych beneficjentów pomocy społecznej w 2010 r.	15	62
Udział gospodarstw w populacji beneficjentów według głównych form pomocy w 2010 r.	16	64
Struktura gospodarstw beneficjentów w miastach według wielkości gospodarstw i wielkości miast w 2010 r.	17	66
Struktura rodzin z dziećmi do lat 17 według liczby osób w rodzinie w 2010 r.	18	67
Struktura kobiet, głów gospodarstw beneficjentów z dziećmi na utrzymaniu według grup wieku w 2010 r.	19	68
Struktura kobiet, głów gospodarstw beneficjentów z dziećmi na utrzymaniu według grup wieku i poziomu wykształcenia w 2010 r.	20	69
Udział chorych i niepełnosprawnych w populacji głów gospodarstw beneficjentów z dziećmi na utrzymaniu według ekonomicznych grup wieku w 2010 r.	21	70
Struktura głów gospodarstw beneficjentów według grup wieku produkcyjnego i statusu na rynku pracy w 2010 r.	22	71
Struktura gospodarstw ogółem i wieloosobowych korzystających z pomocy społecznej według głównego źródła utrzymania w 2010 r.	23	72
Struktura gospodarstw wieloosobowych korzystających z pomocy społecznej według wysokości miesięcznego dochodu na osobę w miastach i na wsi w 2010 r.	24	75
Odsetek gospodarstw domowych z dziećmi i bez dzieci według głównych form pomocy otrzymanej w 2010 r.	25	76
Udział osób chorych lub niepełnosprawnych w populacji beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych według ekonomicznych grup wieku w 2010 r.	26	79
Struktura beneficjentów pomocy społecznej w gospodarstwach wieloosobowych według poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania w 2010 r.	27	80
Udział pracujących oraz bezrobotnych wśród aktywnych zawodowo beneficjentów pomocy społecznej według grup wieku w 2010 r.	28	82

WYKRESY	Nr	Str.
Udział biernych zawodowo z przyczyn innych niż nauka lub zły stan zdrowia wśród ogółu beneficjentów biernych zawodowo według płci i grup wieku produkcyjnego w 2010 r.	29	83
Struktura członków wieloosobowych gospodarstw beneficjentów w wieku 18 lat i więcej z własnym dochodem według głównego źródła jego uzyskania w 2010 r.	30	84
Mediana przeciętnego dochodu miesięcznego netto osiąganego przez członków wieloosobowych gospodarstw domowych według źródeł uzyskania w 2010 r. ...	31	85
Rodziny pobierające zasiłki rodzinne na dzieci pozostające na utrzymaniu	32	87
Struktura rodzin pobierających świadczenia rodzinne według województw w 2010 r.	33	88
Struktura rodzin pobierających świadczenia rodzinne według liczby dzieci w 2010 r.	34	88
Udział rodzin wielodzietnych w ogólnej liczbie rodzin pobierających świadczenia rodzinne w 2010 r.	35	90
Struktura rodzin beneficjentów świadczeń rodzinnych według dochodu na członka rodziny w Polsce w 2010 r.	36	91
Udział dzieci i młodzieży w wieku do lat 17 korzystającej z zasiłków rodzinnych w ogólnej populacji w tym wieku	37	92
Zmiany ilości wypłaconych świadczeń rodzinnych (spadek/wzrost w porównaniu z rokiem poprzednim)	38	94
Struktura świadczeń rodzinnych w 2010 r.	39	96
Struktura dodatków do zasiłku rodzinnego według rodzajów w 2010 r.	40	97
Struktura wydatków na dodatki do zasiłku rodzinnego według rodzajów w 2010 r.	41	97
MAPY		
Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem oraz udział gospodarstw beneficjentów w gospodarstwach ogółem według województw w 2010 r.	1	30
Udział korzystających z pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem według gmin w 2010 r.	2	32
Poziom życia ludności według województw w 2010 r.	3	36
Poziom życia ludności według gmin w 2010 r.	4	38
Udział beneficjentów w populacji samotnie gospodarujących i ich struktura według ekonomicznych grup wieku i województw w 2010 r.	5	59
Współczynnik obciążenia demograficznego w wieloosobowych gospodarstwach beneficjentów i struktura ich członków według ekonomicznych grup wieku i województw w 2010 r.	6	78
Udział rodzin pobierających świadczenia rodzinne na dzieci w ogólnej liczbie gospodarstw domowych z dziećmi i ich struktura według liczby dzieci na utrzymaniu i województw w 2010 r.	7	89
Udział korzystających ze świadczeń rodzinnych w wieku do 17 lat w populacji w tym wieku oraz ich struktura według wielkości rodzin i województw w 2010 r.	8	93
Liczba świadczeń rodzinnych na 100 mieszkańców oraz dynamika zmian ilościowych według rodzajów świadczeń i województw w 2010 r.	9	95

	Nr	Str.
SCHEMATY		
Identyfikacja osób korzystających z pomocy społecznej w 2010 r.	1	51
Identyfikacja gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej w 2010 r.	2	52
ANEKS		
UBÓSTWO USTAWOWE REJESTROWANE W POLSCE W 2010 R.	x	118
Podstawowe pojęcia	x	119
Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego, a poziom korzystania z pomocy społecznej	x	120
Identyfikacja obszarów dotkniętych ubóstwem ustawowym rejestrowanym	x	121
Identyfikacja gospodarstw domowych i grup społecznych dotkniętych ubóstwem ustawowym rejestrowanym	x	127
Determinanty zagrożenia ubóstwem rejestrowanym	x	131
Podsumowanie	x	135
TABLICE W TEKŚCIE		
Miary ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób w 2010 r.	1	123
Miary ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób i gospodarstw domowych w Polsce w 2010 r.	2	128
WYKRESY		
Miary ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według województw	1	124
Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według województw	2	125
Rozkład zasięgu ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według gmin w 2010 r.	3	126
Miary ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób i gospodarstw domowych według podstawowych kategorii w Polsce w 2010 r.	4	129
Diagram korelacyjny zależności zasięgu ubóstwa od stopy bezrobocia i udziału dzieci w wieku do lat 17 w województwach w 2010 r.	5	134
MAPY		
Zasięg i głębokość ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według województw w 2010 r.	1	122
Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według gmin w 2010 r.	2	126
Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego dzieci do lat 17 według gmin w 2010 r.	3	130
Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób bezrobotnych według gmin w 2010 r.	4	130
SCHEMATY		
Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób i udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem w Polsce	1	120
Identyfikacja grup społeczno-ekonomicznych sfery ubóstwa ustawowego rejestrowanego w Polsce w 2010 r.	2	132
Identyfikacja gospodarstw domowych sfery ubóstwa ustawowego rejestrowanego w Polsce w 2010 r.	3	133

W wersji angielskiej: przedmowa, spis treści

CONTENTS

	Page
PREFACE	4
GENERAL NOTES	15
METHODOLOGICAL NOTES	16
Subjective and objective scope	16
Source of data	18
Main definitions	19
Evaluation of completeness and quality of Database of the Central National Monitoring System of Social Assistance	28
INTRODUCTION	29
SOCIAL WELFARE AND ITS CONDITIONS IN SPATIAL DIFFERENTIATION	30
1. Spatial differentiation of benefiting from social welfare at domicile	30
2. Conditions of social welfare in the years 2008-2010	34
2.1. Level of benefiting from social welfare against a background of socio-economic development of voivodships and gminas	34
2.2. Macro-structural factors conditioning benefiting of social welfare	46
2.3. Features of households and persons who need support from social welfare	49
BENEFICIARIES OF SOCIAL WELFARE	53
1. Persons benefiting from stationary social welfare	53
2. Benefiting from social welfare at domicile	54
A. Households	54
1. Households and their size in urban and rural areas	54
2. One-person households	56
2.1. Beneficiaries keeping a single household by sex, age groups and state of health	58
2.2. Beneficiaries keeping a single household on the labour market	60
2.3. Main source of maintenance and an average income of beneficiaries keeping a single household	60
2.3. Causes of granting benefits and main forms of assistance for one-person households	63
3. Multi-person households	66
3.1. Types of multi-person households benefiting from social assistance	67
3.2. Main source of maintenance and average income per capita in household	72
3.3. Causes of granting benefits and main forms of assistance for multi-person households	75
B. Members of households	77
1. Beneficiaries in multi-person households by age groups and state of health	77
2. Educational level of beneficiaries in multi-person households	79
3. Beneficiaries from multi-person households on the labour market	81
4. Sources of individual incomes of beneficiaries in multi-person households and their amount	84
BENEFICIARIES OF FAMILY BENEFITS	87
A. Families receiving benefits for children	87
B. Children benefiting from family benefits	92
C. Kinds of benefits	94
CONCLUSION.....	98

TABLES IN THE TEXT	No.	Page
<i>Differentiation of social welfare benefiting level depending on living conditions of the population in 2008</i>	1	47
<i>Differentiation of social welfare benefiting level depending on living conditions of the population in 2010</i>	2	47
<i>Beneficiaries of stationary social welfare and children in foster families</i>	3	53
<i>Households and their structure by size in urban and rural areas in 2010</i>	4	54
<i>Structure of female and male beneficiaries of social welfare keeping a single household by main source of maintenance in 2010</i>	5	61
<i>Households of social welfare beneficiaries and their structure by main cause of granting benefits in 2010</i>	6	64
<i>Households and their share in benefiting from welfare by main forms in 2010</i>	7	65
<i>Structure of households of social welfare beneficiaries by position of head of household at working age on the labour market as well as by number of employed persons in 2010</i>	8	73
<i>Structure of households of social welfare beneficiaries by position of head of household at working age on the labour market as well as by main source of maintenance of household in 2010</i>	9	74
<i>Households benefiting from social welfare and their structure by main cause of granting benefits in 2010</i>	10	75
<i>Beneficiaries of social welfare continuing education in 2010</i>	11	81
TABLES		
<i>Households and their members – beneficiaries of social welfare by regions, voivodships, subregions in 2010</i>	1(12)	100
<i>Households benefiting from social welfare by size and their share in population of total households in 2010</i>	2(13)	106
<i>Households benefiting from social welfare by number of generations and size in 2010</i>	3(14)	107
<i>Structure of households benefiting from social welfare by main cause of granting benefits in 2010</i>	4(15)	108
<i>Structure of households benefiting from social welfare by main source of maintenance in 2010</i>	5(16)	109
<i>Structure of households benefiting from social welfare by amount of monthly income per capita in household in 2010</i>	6(17)	110
<i>Persons in households benefiting from social welfare by age groups in 2010</i>	7(18)	111
<i>Economic activity of persons at working age, members of households benefiting from social welfare in 2010</i>	8(19)	113
<i>Families with children receiving family benefits by number of children in family as well as incomplete families and with disabled child by regions, voivodships, subregions in 2010</i>	9(20)	114
<i>Beneficiaries of social welfare and family benefits by voivodships, subregions in 2010</i>	10(21)	xlsx File
GRAPHS		
<i>Distribution of share of persons benefiting from social welfare by gminas in 2010 .</i>	1	31
<i>Share of persons benefiting from social welfare in total population by voivodships</i>	2	33
<i>Distribution of standard of living measure by gminas in 2010</i>	3	38
<i>Dependence of share of persons benefiting from social welfare in total population with respect to standard of living measure by voivodships</i>	4	39

GRAPHS

	No.	Page
<i>Features characterising level of living situation of population for Warmińsko-Mazurskie and Lubelskie voivodships in 2010</i>	5	40
<i>Features characterising level of living situation of population for Zachodniopomorskie and Lubuskie voivodships in 2010</i>	6	42
<i>Features characterising level of living situation of population for Opolskie and Dolnośląskie voivodships in 2010</i>	7	43
<i>Features characterising level of living situation of population for Wielkopolskie and Mazowieckie voivodships in 2010</i>	8	45
<i>Structure of households – beneficiaries of social welfare by their size in urban and rural areas in 2010</i>	9	55
<i>Structure of beneficiaries of social welfare keeping a single household by place of residence and size of cities in 2010</i>	10	56
<i>Share of one-person households in total beneficiaries households in urban and rural areas in 2010</i>	11	57
<i>Structure of beneficiaries keeping a single household by sex and economic age groups in 2010</i>	12	58
<i>Structure of beneficiaries keeping a single household by professional activity and economic age groups in 2010</i>	13	60
<i>Structure of total households and one-person households benefiting from social welfare by main source of maintenance in 2010</i>	14	61
<i>Distribution of average monthly income per capita in total households and one-person households of beneficiaries of social welfare in 2010</i>	15	62
<i>Share of households in population of beneficiaries by main forms of assistance in 2010</i>	16	64
<i>Structure of beneficiaries' households in urban areas by size of households and size of cities in 2010</i>	17	66
<i>Structure of families with children up to 17 years old by number of persons in a family in 2010</i>	18	67
<i>Structure of women, head of beneficiaries' households with dependent children by age groups in 2010</i>	19	68
<i>Structure of women, head of beneficiaries' households with dependent children by age groups and educational level in 2010</i>	20	69
<i>Share of ill and disabled persons in population of heads of beneficiaries' households with dependent children by economic age groups in 2010</i>	21	70
<i>Structure of heads of beneficiaries' households by working age groups and status on the labour market in 2010</i>	22	71
<i>Structure of total households and multi-person households benefiting from social welfare by main source of maintenance in 2010</i>	23	72
<i>Structure of multi-person households benefiting from social welfare by amount of monthly income per capita in urban and rural areas in 2010</i>	24	75
<i>Percentage of households with and without children by main forms of assistance received in 2010</i>	25	76
<i>Share of ill or disabled persons in population of beneficiaries in multi-person households by economic age groups in 2010</i>	26	79
<i>Structure of beneficiaries of social welfare in multi-person households by educational level and place of residence in 2010</i>	27	80
<i>Share of employed and unemployed persons among economically active beneficiaries of social welfare by age groups in 2010</i>	28	82

GRAPHS	No.	Page
<i>Share of economically inactive persons for other reasons than education or bad health condition among total economically inactive beneficiaries by sex and working age groups in 2010</i>	29	83
<i>Structure of multi-person households beneficiaries members aged 18 years and more with own income by main source of obtaining it in 2010</i>	30	84
<i>Median of average net monthly income earned by members of multi-person households by source of obtaining in 2010</i>	31	85
<i>Families receiving family benefits for dependent children</i>	32	87
<i>Structure of families receiving family benefits by voivodships in 2010</i>	33	88
<i>Structure of families receiving family benefits by number of children in 2010</i>	34	88
<i>Share of families with many children in total families receiving family benefits in 2010</i>	35	90
<i>Structure of families - beneficiaries of family benefits by income of family member in Poland in 2010</i>	36	91
<i>Share of children and youth aged up to 17 benefiting from family benefits in total population at this age</i>	37	92
<i>Changes of amount of family benefits paid (decrease/increase in comparison with previous year)</i>	38	94
<i>Structure of family benefits in 2010</i>	39	96
<i>Structure of family benefit supplements by kind in 2010</i>	40	97
<i>Structure of expenses on supplements to family benefit by kind in 2010</i>	41	97
MAPS		
<i>Share of persons benefiting from social welfare in total population as well as share of beneficiaries' households in total households by voivodships in 2010</i>	1	30
<i>Share of persons benefiting from social welfare in total population by gminas in 2010</i>	2	32
<i>Living standard of population by voivodships in 2010</i>	3	36
<i>Living standard of population by gminas in 2010</i>	4	38
<i>Share of beneficiaries in population keeping a single household and their structure by economic age groups and voivodships in 2010</i>	5	59
<i>Coefficient of demographic dependency in multi-person households of beneficiaries and structure of their members by economic age groups and voivodships in 2010</i>	6	78
<i>Share of families receiving family benefits for children in total households with children and their structure by number of dependent children and voivodships in 2010</i>	7	89
<i>Share of beneficiaries from family benefits aged up to 17 in population at this age and their structure by size of families and voivodships in 2010</i>	8	93
<i>Number of family benefits per 100 inhabitants as well as dynamics of the quantitative changes by kind of benefits and voivodships in 2010</i>	9	95

SCHEMES	No.	Page
<i>Identification of persons benefiting from social welfare in 2010</i>	1	51
<i>Identification of households benefiting from social welfare in 2010</i>	2	52
ANNEX		
REGISTERED STATUTORY POVERTY IN POLAND IN 2010	x	118
<i>Main definitions</i>	x	119
<i>Range of registered statutory poverty and level of benefiting from social welfare</i>	x	120
<i>Identification of areas affected with registered statutory poverty</i>	x	121
<i>Identification of households and social groups affected with registered statutory poverty.</i>	x	127
<i>Determinants of registered poverty threat</i>	x	131
<i>Summary</i>	x	135
TABLES IN THE TEXT		
<i>Measures of registered statutory poverty of persons in 2010</i>	1	123
<i>Measures of registered statutory poverty of persons and households in Poland in 2010</i>	2	128
GRAPHS		
<i>Measures of registered statutory poverty of persons by voivodships</i>	1	124
<i>Range of registered statutory poverty of persons by voivodships</i>	2	125
<i>Distribution of range of registered statutory poverty of persons by gminas in 2010</i>	3	126
<i>Measures of registered statutory poverty of persons and households by basic categories in Poland in 2010</i>	4	129
<i>Correlation diagram of poverty range dependence on unemployment rate and share of children aged up to 17 in voivodships in 2010</i>	5	134
MAPS		
<i>Range and depth of registered statutory poverty of persons by voivodships in 2010</i>	1	122
<i>Range of registered statutory poverty of persons by gminas in 2010</i>	2	126
<i>Range of registered statutory poverty of children up to 17 years old by gminas in 2010</i>	3	130
<i>Range of registered statutory poverty of unemployed persons by gminas in 2010 .</i>	4	130
SCHEMES		
<i>Range of registered statutory poverty of persons and share of persons benefiting from social welfare in total population of Poland</i>	1	120
<i>Identification of socio-economic groups in sphere of registered statutory poverty in Poland in 2010</i>	2	132
<i>Identification of households share in sphere of registered statutory poverty in Poland in 2010</i>	3	133

In English version: preface, contents

UWAGI OGÓLNE

- 1) Dane prezentowane dla regionów, województw, podregionów, powiatów i gmin odpowiadają poziomom 1, 2, 3, 4 i 5 Nomenklatury Jednostek Terytorialnych dla Celów Statystycznych (NTS) opracowanej na podstawie Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) obowiązującej w krajach Unii Europejskiej. Regiony (poziom 1) grupują jednostki szczebla wojewódzkiego (poziom 2); podregiony (poziom 3) grupują jednostki szczebla powiatowego (poziom 4).
- 2) Od 01 stycznia 2008 r. obowiązuje podział kraju na 66 podregionów (NTS 3), wynikający ze zmiany Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych na poziomie 3, wprowadzonej Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 r. (Dz. U. Nr 214 poz. 1573), w miejsce obowiązującej do 31 XII 2007 r. (podział kraju na 45 podregionów), na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 VII 2000 r. (Dz. U. Nr 58, poz. 685 z późniejszymi zmianami).
- 3) Informacje w podziale według regionów, województw, podregionów, powiatów i gmin oraz w podziale na miasta i wieś podano w podziale administracyjnym według stanu na dzień 31 grudnia 2010 r., a tam gdzie dane dotyczą lat wcześniejszych według stanu na dzień 31 grudnia odpowiedniego roku. Przez „miasta” rozumie się obszar położony w granicach administracyjnych tych jednostek, a przez wieś – pozostałe terytorium kraju.
- 4) Liczby względne (wskaźniki, odsetki) obliczono z reguły na podstawie danych bezwzględnych wyrażonych z większą dokładnością niż podano w tablicach.
- 5) Przeliczeń na 1 mieszkańca lub 1 tys. ludności dokonano w zależności od cechy. Jeżeli dane dotyczyły stanu w końcu roku (np. pracujący), przyjęto liczbę ludności według stanu w dniu 31 XII, a przy przeliczaniu danych charakteryzujących wielkość zjawisk w ciągu roku (np. liczba beneficjentów pomocy społecznej; dochód rozporządzalny) – według stanu w dniu 30 VI.
- 6) Ze względu na elektroniczną technikę przetwarzania danych w niektórych przypadkach sumy składników mogą się różnić od podanych wielkości „ogółem”.
- 7) W celu uzyskania porównywalności danych w czasie, w odniesieniu do danych bezwzględnych dotyczących beneficjentów pomocy społecznej w 2008 r. zastosowano takie same metody estymacji jak na zbiorach za 2010 r. W związku z tym w niniejszym opracowaniu niektóre dane mogą się różnić od tych prezentowanych w publikacji wydanej w 2009 r.

UWAGI METODYCZNE

Zakres podmiotowy i przedmiotowy

W opracowaniu analizą objęto gospodarstwa domowe i ich członków - beneficjentów pomocy społecznej, świadczonej z poziomu gminy w miejscu zamieszkania, którzy w 2010 r. otrzymali jakąkolwiek pomoc. Analiza dotyczy głównych cech charakterystyki społeczno – ekonomicznej gospodarstw domowych z wyszczególnieniem jedno i wieloosobowych.

Charakterystykę gospodarstw wieloosobowych przedstawiono z uwzględnieniem ich wielkości, składu pokoleniowego oraz podstawowych struktur społeczno-demograficznych członków tych gospodarstw. Ponadto, przedstawiono podstawowe informacje o odbiorcach pomocy świadczonej z poziomu powiatów głównie w formach stacjonarnych, za pośrednictwem powiatowych centrów pomocy rodzinie. Oddzielnie przedstawiono charakterystykę rodzin, które w 2010 roku otrzymywały świadczenia rodzinne.

Przedmiotem analizy jest sytuacja społeczno – ekonomiczna gospodarstw domowych, które otrzymały w ośrodkach pomocy społecznej świadczenia wymienione w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jednolity Dz. U. z 2009 r. nr 175 poz. 1362 z późniejszymi zmianami, w tym w związku z ustawą z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – Dz. U. nr 125 poz. 842) a w zakresie świadczeń rodzinnych – struktura rodzin, które skorzystały ze świadczeń na podstawie ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (tekst ujednolicony Dz. U. z 2006 r. nr 139 poz. 992 z późniejszymi zmianami).

W myśl ustawy o pomocy społecznej podstawowym warunkiem przyznania pomocy jest zaistnienie jednego z problemów określonych w artykule 7 (wyszczególnienie w dalszej części uwag metodycznych), a ponadto - dla świadczeń pieniężnych - warunkiem jest wysokość dochodu, który nie może przekraczać dla osoby w rodzinie - 351zł¹, a dla osoby samotnie gospodarującej - 477 zł¹. Analiza nie obejmuje gospodarstw domowych, z którymi nie przeprowadzono wywiadu środowiskowego, między innymi 33,3 tys. gospodarstw z około 98 tys. członków tych gospodarstw, które w 2010 roku otrzymały zasiłek celowy na pokrycie wydatków związanych z klęską żywiołową lub ekologiczną.

Zgodnie z ustawą o świadczeniach rodzinnych, podstawą decyzji o ich wypłacie jest tylko kryterium dochodowe, a w przypadku zasiłku pielęgnacyjnego - dokument potwierdzający niepełnosprawność. Kryterium dochodowe wynosi 504 zł¹ na osobę lub 583 zł¹, jeśli w rodzinie wychowuje się dziecko niepełnosprawne.

W analizie świadczeń rodzinnych nie ujęto 412,8 tys. świadczeń (na łączną kwotę 412,8 mln zł) w formie jednorazowej zapomogi związanej z urodzeniem dziecka, tzw. "becikowe". To świadczenie ma powszechny charakter, niezależny od poziomu osiąganych dochodów i to jest powodem wyłączenia.

¹ Kryterium dochodowe według ustawy podlega weryfikacji co 3 lata, niemniej w 2010 r. nadal obowiązywała granica dochodu na poziomie ustalonym w 2006 r., a w przypadku świadczeń rodzinnych na poziomie ustalonym w 2004 r.

a) charakterystyka systemu pomocy społecznej

Pomoc społeczna polega w szczególności na: przyznawaniu i wypłacaniu świadczeń, pracy socjalnej, prowadzeniu i rozwoju niezbędnej infrastruktury socjalnej, analizie i ocenie zjawisk rodzących zapotrzebowanie na świadczenia z pomocy społecznej, realizacji zadań wynikających z rozeznaczonych potrzeb społecznych, rozwijaniu nowych form pomocy społecznej i samopomocy w ramach zidentyfikowanych potrzeb.

Obecny system pomocy społecznej funkcjonuje od 1 maja 2004 r. Prawo do świadczeń w tym systemie przysługuje osobom i rodzinom, które nie są w stanie same pokonać trudnych sytuacji życiowych, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. W ustawie wyodrębniono pieniężne i niepieniężne² świadczenia pomocy społecznej.

Podstawowym warunkiem otrzymania świadczeń pieniężnych jest dochód, którego wysokość nie przekracza kryteriów dochodowych ustalonych w oparciu o próg interwencji socjalnej. W przypadku niektórych świadczeń kryterium dochodowe może być podwyższone uchwałą rady gminy. Ponadto warunkiem otrzymania świadczenia jest wystąpienie jednego z problemów określonych w art. 7 ustawy. Niezależnie od kryteriów dochodowych, w systemie pomocy społecznej są zarejestrowane osoby objęte świadczeniami częściowo lub całkowicie odpłatnymi. Do tego typu świadczeń należą usługi opiekuńcze.

Osoba lub rodzina, ubiegająca się o pomoc społeczną, zgłasza się do ośrodka pomocy społecznej w miejscu zamieszkania. Decyzje o przyznaniu lub odmowie przyznania pomocy wymagają uprzednio przeprowadzenia przez pracownika socjalnego rodzinnego wywiadu środowiskowego.

Zakres danych w formularzu wywiadu środowiskowego jest bardzo szeroki, podzielony na wiele części. Dla pomocy świadczonej w miejscu zamieszkania wypełniane są te części, które dotyczą osób i rodzin ubiegających się o przyznanie świadczeń po raz pierwszy, po raz kolejny oraz aktualizacje ich danych.

- W przypadku osób lub rodzin korzystających ze stałych form pomocy, aktualizacje sporządza się – pomimo braku zmiany danych – nie rzadziej, niż co 6 miesięcy.
- W przypadku, gdy podczas przeprowadzania wywiadu pracownik socjalny poweźmie informację o występowaniu przemocy w rodzinie, powinien podjąć interwencję w oparciu o procedurę „Niebieskiej Karty”. Ta procedura nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

b) charakterystyka systemu świadczeń rodzinnych

System świadczeń rodzinnych oparty jest o zasadę pomocniczości, uwzględniającą regułę, że osobami w pierwszej kolejności zobowiązanymi do łżenia na utrzymanie dzieci są ich rodzice. W przypadku, gdy ich środki i uprawnienia są niewystarczające do wychowania i utrzymania dzieci, przysługuje pomoc państwa w postaci świadczeń rodzinnych.

Świadczenia rodzinne realizowane są ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji wojewodów, z przeznaczeniem na świadczenia rodzinne realizowane przez gminy. Ustawa zawiera przepisy pozwalające gminom dodatkowo wspierać rodziny w ramach systemu świadczeń rodzinnych

² Patrz objaśnienia podstawowych pojęć str. 26.

– poprzez przyznanie w drodze uchwały Rady Gminy jednorazowej zapomogi z tytułu urodzenia dziecka lub poprzez zwiększenie kwot dodatków do zasiłku rodzinnego. Te dodatkowe świadczenia gminy finansują ze środków własnych. Obecny system świadczeń rodzinnych funkcjonuje od 1 maja 2004 r. Zgodnie z ustawą są trzy „grupy” świadczeń rodzinnych³:

1. zasiłek rodzinny i dodatki do niego;
2. świadczenia opiekuńcze;
3. zapomogi związane z urodzeniem dziecka.

Aby skorzystać z dodatków do zasiłku trzeba przede wszystkim posiadać prawo do zasiłku rodzinnego. Ponadto, do każdego z dodatków wymagane jest spełnienie dodatkowych warunków związanych z tytułem jego przyznania. Jednocześnie można pobierać kilka rodzajów dodatków.

Źródła danych

W publikacji wykorzystano:

1. Dane administracyjne Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej:

- a. nieidentyfikowalne dane jednostkowe za lata 2008, 2009, 2010 z systemu informacyjnego pomocy społecznej, zebrane w Zbiorze Centralnym Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej.

Zbiór Centralny Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej, jest to baza danych generowanych elektronicznie za pomocą Statystycznej Aplikacji Centralnej (SAC) przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej.

Podstawą działania systemu w sieci jednostek organizacyjnych pomocy społecznej są Słowniki Centralne, które są uporządkowanym zestawem jednolitych kodów wszystkich informacji gromadzonych w Zbiorze Centralnym. Słowniki służą do sterowania pobieraniem danych z systemu oraz ustalają jednolitą w skali całego systemu kategoryzację danych statystycznych z obszaru pomocy społecznej.

Zbiór Centralny zawiera informacje o beneficjentach pomocy społecznej i zrealizowanych świadczeniach. W zakresie danych o gospodarstwach domowych, które otrzymały pomoc „z wymagalnością wywiadu” zbiór ten jest zasilany informacjami uzyskanymi w wywiadzie środowiskowym, przeprowadzanym przez pracowników socjalnych gminnych ośrodków pomocy społecznej. Wywiad środowiskowy przeprowadza się w celu ustalenia sytuacji osobistej, rodzinnej, dochodowej i majątkowej osoby lub rodziny. Wzór kwestionariusza i sposób realizacji wywiadu w 2010 r. regulowało rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 19 kwietnia 2005 r. w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego (Dz. U. nr 77 poz. 672). Nowe przepisy obowiązują od 11 lutego 2011 r.

- b. sprawozdania resortowe MPiPS-03 za okres I – XII 2010, które w wersji elektronicznej sporządzają ośrodki pomocy społecznej (OPS) i powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR) zawierające dane zbiorcze o wartości udzielonych świadczeń pomocy społecznej w 2010 r.

³ Patrz objaśnienia podstawowych pojęć str.26-27.

Ośrodek Pomocy Społecznej (OPS) to jednostka organizacyjna pomocy społecznej na poziomie gminy, realizująca zadania z zakresu pomocy społecznej – własne i zlecone gminie. W zależności od statusu gminy funkcjonują: gminne, miejsko – gminne i miejskie ośrodki pomocy społecznej.

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR) to jednostka organizacyjna pomocy społecznej na poziomie powiatu, realizująca zadania z zakresu pomocy społecznej – własne i zlecone starostwu. W miastach na prawach powiatu zadania PCPR realizują miejskie ośrodki pomocy społecznej.

- c. dane zagregowane na poziomie gmin, pochodzące z elektronicznie sporządzanych, akceptowanych przez służby wojewody - kwartalnych sprawozdań z realizacji świadczeń rodzinnych. Te dane zasilają bazę danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych za rok 2010.

2. Dane administracyjne Ministerstwa Finansów

- nieidentyfikowalny zbiór danych jednostkowych dla osób fizycznych zawierający dane o wysokości rocznego przychodu brutto, za rok podatkowy 2009, według źródeł zdefiniowanych w ustawie z dnia 26 lipca 1991 r., o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2000 r. Nr 14 poz. 176 z późn. zm. przed tekstem jednolitym w Dz. U. z 2010 r. nr 51 poz. 307)

3. Sprawozdawczość Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) za 2010 rok – sprawozdania PS-01, PS-02 i PS-03, które są źródłem informacji o rodzinach zastępczych oraz placówkach opiekuńczo – wychowawczych i zakładach stacjonarnej pomocy społecznej.

4. Pozostałe dane statystyczne pochodzą z bazy informacyjnej GUS, głównie z Banku Danych Lokalnych lub publikacji tematycznych. Te źródła są dostępne na stronie www.stat.gov.pl .

Objaśnienia podstawowych pojęć

1. Beneficjenci pomocy społecznej – to pojęcie stosuje się zamiennie z określeniami beneficjenci lub korzystający z pomocy społecznej. Na potrzeby publikacji wyodrębniono:

- a. **beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej** rozumianych po pierwsze jako populację gospodarstw domowych, które w 2010 roku otrzymały pomoc materialną lub rzeczową za pośrednictwem ośrodka pomocy społecznej; po drugie jako zbiorowość osób, wszystkich członków tych gospodarstw, bez względu na to kto i jakie świadczenie otrzymał. Uzasadnieniem dla takiego ujęcia jest fakt, że przy rozpatrywaniu wniosków o pomoc społeczną analizowana jest sytuacja materialna wszystkich członków gospodarstwa domowego osoby składającej wniosek,
- b. **beneficjentów stacjonarnej pomocy społecznej** – rozumianych jako osoby, które w 2010 r. były mieszkańcami placówek pomocy społecznej zapewniających opiekę całodobową.

2. Beneficjenci świadczeń rodzinnych to: po pierwsze – biorcy tych świadczeń, czyli rodziny pobierające świadczenia na dzieci pozostające na utrzymaniu oraz osoby pełnoletnie uprawnione do świadczeń na siebie; po drugie – zbiorowość dzieci, na które były wypłacane zasiłki rodzinne.

3. Rodzaj problemu według ustawy o pomocy społecznej jest to powód udzielenia pomocy społecznej. Ustawa wymienia 16 problemów, w publikacji ujęto 15, gdyż jak zaznaczono wcześniej – klęska żywiołowa lub ekologiczna, zostały wyłączone. Dokonano grupowania problemów, następująco:

- **ekonomiczne** – ubóstwo, bezrobocie,
- **zdrowotne** – niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba,
- **rodzinne** – potrzeba ochrony macierzyństwa, bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, związana z wielodzietnością lub rodziną niepełną, sieroctwo, przemoc w rodzinie,
- **społeczne** – bezdomność, alkoholizm lub narkomania, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, brak umiejętności w przystosowaniu do życia młodzieży opuszczającej całodobowe placówki opiekuńczo-wychowawcze,
- **pozostałe** – zdarzenie losowe lub sytuacja kryzysowa, trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy, potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi.

4. Gospodarstwo domowe zgodnie z metodologią GUS⁴ jest to zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się. (W podstawowych grupowaniach wyróżniane są gospodarstwa jednoosobowe i wieloosobowe, a w tych ostatnich rodzinne i nierodzinne). W ustawie o pomocy społecznej – osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące oznaczają rodzinę.

Według metodologii GUS⁵ przez rodzinę rozumie się zespół osób wyodrębniony w ramach gospodarstwa domowego na podstawie kryteriów biologicznych. Rozróżnia się następujące typy rodzin: małżeństwa bez dzieci; małżeństwa z dziećmi; partnerzy bez dzieci; partnerzy z dziećmi; samotne matki z dziećmi i samotni ojcowie z dziećmi.

W Słownikach Centralnych występuje kategoria „Skład rodziny” z rozbudowaną strukturą.

Kod Składu Rodziny:

Kod sprawozdawczy	Opis
1	Jednorodzinne
11	małżeństwo bez dzieci
12	małżeństwo z dzieckiem (dziećmi)
13	rodzina niepełna (samotny rodzic z dzieckiem/dziećmi)
14	konkubinat bez dzieci
15	konkubinat z dzieckiem (dziećmi)
2	Wielorodzinne
21	dwurodzinne
22	trzyrodzinne
3	Nierodzinne
31	jednoosobowe
32	wieloosobowe

⁴ http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm

⁵ Rocznik Demograficzny 2010 – wyniki NSP.

Opisy przy kodach jednocyfrowych wskazują, że to grupowanie można przyjąć za odpowiednik typów gospodarstw domowych wg GUS. Dodatkowo wskazują na to także opisy przy kodach dwucyfrowych (z kodu – 1), które wydają się być jednoznaczne z typami rodzin wyodrębnianymi według metodologii GUS w gospodarstwach domowych.

W świetle powyższych objaśnień, zbiorowość rodzin w Zbiorze Centralnym Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej traktuje się w niniejszej publikacji, jako zbiorowość gospodarstw domowych – beneficjentów pomocy społecznej.

5. Rodzina, zgodnie z ustawą o świadczeniach rodzinnych to następujący jej członkowie: małżonkowie, rodzice dzieci, opiekun faktyczny oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25 roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25 rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością rodzinie przysługuje świadczenie pielęgnacyjne. *(Tak zdefiniowana rodzina, obejmuje zatem węższą grupę osób niż rodzina według GUS, gdzie kryterium przynależności nie wyznacza wiek dziecka, lecz fakt pozostawania w gospodarstwie domowym z obojgiem lub jednym z rodziców).*

Opiekun faktyczny dziecka to osoba faktycznie opiekująca się dzieckiem, jeżeli wystąpiła z wnioskiem do sądu rodzinnego o przysposobienie dziecka. Do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko.

6. Rodzina wielodzietna to rodzina wychowująca troje i więcej dzieci mających prawo do zasiłku rodzinnego. Tak sprecyzowana definicja jest tylko w ustawie o świadczeniach rodzinnych. Dla ujednolicenia opisów tę samą definicję przyjęto także w analizie beneficjentów pomocy społecznej, określając w ten sposób gospodarstwa domowe z trojgiem i więcej dzieci na utrzymaniu.

UWAGA: Pojęcie RODZINA, w definicji „rodzina wielodzietna” z powodu różnic opisanych w pkt 4, nie może być utożsamiane ze stosowanym w metodologii GUS pojęciem rodziny – rozumianej jako rodzina biologiczna z dziećmi (powiązanie: rodzice/rodzic – dziecko). W bazach danych systemów pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w „rodzinach” występują także powiązania dzieci z dziadkami; z dorosłym rodzeństwem lub z opiekunem prawnym.

7. Głowa gospodarstwa domowego jest to osoba, która całkowicie lub w przeważającej części dostarcza środków utrzymania danemu gospodarstwu. Jeżeli dwie lub więcej osób dostarczają środków utrzymania w jednakowym stopniu, za głowę gospodarstwa domowego uznaje się tę osobę, która tymi środkami rozporządza.

Taka definicja była przyjęta w metodologii spisów powszechnych ludności oraz w bieżących badaniach aktywności ekonomicznej ludności (BAEL); a w badaniach budżetów gospodarstw domowych funkcjonuje pojęcie „osoba odniesienia” z bardzo podobnym jak głowa gospodarstwa domowego opisem. W spisach powszechnych, w stosunku do głowy gospodarstwa jest ustalany stopień pokrewieństwa każdego członka danego gospodarstwa domowego i na tej podstawie (wraz z dodatkowymi informacjami – daty: urodzenia, ew. zawarcia związku małżeńskiego oraz płci), są wyodrębniane rodziny, ich liczba i typy.

W Słownikach Centralnych Systemu Pomocy Społecznej w kategorii „Rola w Rodzinie”, występują następujące opisy kodów jednocyfrowych: głowa rodziny; inny członek wspólnego gospodarstwa; inna osoba (nie wspólne gospodarstwo domowe). Za uszczegółowienie pierwszych dwóch kodów, można uznać kategorię „Stopień pokrewieństwa” z kodami dwucyfrowymi. Przy jednym z nich jest opis – nie dotyczy (dla głowy rodziny).

Analiza odpowiednich zapisów w wymienionych wyżej kategoriach pozwala na wyodrębnienie głowy rodziny, jako osoby, w stosunku do której, ustala się stopień pokrewieństwa wszystkich pozostałych osób wchodzących w skład gospodarstwa. Brakuje zatem drugiego istotnego kryterium, dostarczania środków na utrzymanie gospodarstwa. W związku z tym zamieszczone w niniejszym opracowaniu charakterystyki populacji głów gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej nie mogą być bezpośrednio porównywane z kategorią głów gospodarstw domowych (osób odniesienia) wyodrębnianych w NSP i innych badaniach GUS.

W świetle powyższych objaśnień, mimo zaznaczonych różnic, zbiorowość „głów” rodzin w Zbiorze Centralnym Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej traktuje się w niniejszej publikacji, jako zbiorowość „głów” gospodarstw domowych.

8. Dziecko według metodologii GUS⁶ definiowane jako dziecko w rodzinie, rozumiane jest jako osoba w każdym wieku pozostająca w gospodarstwie domowym wraz z obojgiem lub z jednym z rodziców, która nie tworzy odrębnej rodziny. Do dzieci zalicza się również pasierbów oraz dzieci przysposobione.

9. Dziecko na utrzymaniu – według metodologii GUS⁷ jest to osoba w wieku 0-14 lat będąca w składzie gospodarstwa domowego, lub osoba w wieku 15-25 lat, o ile nie posiada własnego źródła utrzymania i nie pozostaje w związku małżeńskim.

W ustawie o świadczeniach rodzinnych, ilekroć jest mowa o dziecku, oznacza to dziecko – pozostające na utrzymaniu w wieku do ukończenia 25 roku życia – własne, małżonka oraz dziecko, w sprawie którego toczy się postępowanie o przysposobienie lub dziecko znajdujące się pod opieką prawną.

Ilekroć w charakterystyce beneficjentów pomocy społecznej jest mowa o gospodarstwach domowych z dziećmi, oznacza to gospodarstwa z dziećmi na utrzymaniu. Dla potrzeb niniejszej publikacji przyjęto uproszczone kryterium, biorąc pod uwagę gospodarstwa w składzie których występuje co najmniej 1 osoba w wieku przedprodukcyjnym.

10. Dziecko niepełnosprawne, to dziecko w wieku do ukończenia 16 roku życia, które posiada orzeczenie o niepełnosprawności określone w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych – *definicja związana z uprawnieniem do zasiłku pielęgnacyjnego*.

11. Osoba niepełnosprawna to osoba w wieku 16 lat i więcej, legitymująca się orzeczeniem o znacznym (a w określonych przypadkach umiarkowanym) stopniu niepełnosprawności określonym w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych – *definicja związana z uprawnieniem do zasiłku pielęgnacyjnego*.

⁶ Rocznik Demograficzny 2010 – wyniki NSP 2002.

⁷ Badania Budżetów Gospodarstw Domowych.

12. Saldo migracji jest to różnica pomiędzy liczbą osób zameldowanych i wymeldowanych na danym obszarze, przez komórki ewidencji ludności w ruchu wewnętrznym lub zagranicznym; stałym lub czasowym na okres powyżej 3 miesięcy. Salda migracji w ruchu wewnętrznym w skali kraju wynoszą 0.

13. Populacja ludności / beneficjentów według ekonomicznych grup wieku oznacza ludność w wieku:

- przedprodukcyjnym – do 17 lat,
- produkcyjnym – mężczyźni w wieku 18 – 64 lata i kobiety w wieku 18 – 59 lat, w tym:
 - mobilnym – 18 – 44 lata,
 - niemobilnym – 45 – 59/64 lata,
- poprodukcyjnym - mężczyźni w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej.

14. Współczynnik obciążenia demograficznego najczęściej jest wyliczany z ekonomicznych grup wieku, dlatego funkcjonuje też jako współczynnik obciążenia ekonomicznego i oznacza liczbę osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.

15. Liczba pokoleń. Dla potrzeb niniejszej publikacji dokonano grupowania wieloosobowych gospodarstw domowych według liczby pokoleń, przy czym w gospodarstwach trzy-pokoleniowych (dzieci – rodzice – dziadkowie) ujęto także te z pokoleniem pradiadków. Za podstawę grupowania przyjęto typy gospodarstw, skład rodziny i stopnie pokrewieństwa (kody Słowników Centralnych), ponadto w niektórych przypadkach – wiek osób.

Gospodarstwa zaliczono następująco:

- jednopokoleniowe – małżeństwo/konkubinat bez dzieci lub rodzeństwo albo inni krewni w zbliżonym wieku,
- dwupokoleniowe – małżeństwo/konkubinat z dzieckiem/dziećmi małżeństwo/konkubinat z wnukiem/wnukami; samotny rodzic z dzieckiem/dziećmi; samotna babcia/dziadek z wnukiem/wnukami; albo rodzeństwo, w którym występuje różnica pokoleniowa,
- trzypokoleniowe – małżeństwo/konkubinat z dzieckiem/dziećmi oraz obydwójgiem lub jednym z rodziców (i/lub dziadków) któregoś z współmałżonków/konkubentów; samotny rodzic z dzieckiem/dziećmi oraz obydwójgiem lub jednym z rodziców (i/lub dziadków) własnych lub drugiego rodzica dziecka.

16. Grupy pokoleniowe. W celu szerszej charakterystyki składu gospodarstw domowych wyróżniono dodatkowo grupy pokoleniowe według kryterium wieku. Za podstawę grupowania przyjęto przedziały wieku stosowane w NSP 2002, i przewidziane także w opracowaniach NSP 2011 (0-29 lat – pokolenie osób młodych; 30-59 lat – pokolenie w średnim wieku; 60 lat i więcej – pokolenie osób starszych).

17. Poziom wykształcenia według metodologii GUS określa najwyższy ukończony poziom kształcenia w szkole lub szkolenia w innym trybie i formie uznany zgodnie z obowiązującym systemem szkolnictwa. Podstawą zaliczenia wykształcenia do określonego poziomu jest uzyskanie świadectwo

(dyplom) ukończenia odpowiedniej szkoły. W NSP 2002 poziom wykształcenia ustalano dla osób w wieku 13 lat i więcej. Wówczas zastosowano następującą klasyfikację poziomu wykształcenia: wyższe; policealne; średnie (zawodowe i ogólnokształcące); zasadnicze zawodowe; podstawowe ukończone; niepełne podstawowe i bez wykształcenia szkolnego. W bieżących badaniach GUS po 2002 roku (Budżety Gospodarstw Domowych, BAEL) powyższa klasyfikacja jest uzupełniona o wykształcenie gimnazjalne.

W Słownikach Centralnych występuje kategoria „Rodzaj wykształcenia”, a w niej 16 kodów, przy czym 10 dotyczy wykształcenia ukończonego, a 6 kontynuacji nauki. W zakresie wykształcenia ukończonego, w porównaniu do klasyfikacji GUS tylko w poziomie – wyższe, wyróżniono wyższe – licencjat. Pozostałe poziomy są jednoznaczne.

Natomiast w zakresie kontynuacji nauki występują kody uczniów szkół: podstawowej, gimnazjum, średniej/ponadgimnazjalnej, policealnej/pomaturalnej oraz studentów. Zatem dla beneficjentów pomocy społecznej, którzy kontynuują naukę, poziom wykształcenia ukończonego został ustalony wtórnie – o jeden poziom niżej od kontynuowanego.

18. Współczynnik skolaryzacji brutto. Relacja liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (niezależnie od wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania. Współczynnik skolaryzacji brutto np. dla poziomu szkoły podstawowej wyliczamy dzieląc liczbę wszystkich uczniów szkół podstawowych bez względu na wiek na początku danego roku szkolnego przez liczbę ludności w wieku 7-12 lat (wiek przypisany do tego poziomu) według stanu w dniu 31 XII tego samego roku; wynik podajemy w ujęciu procentowym.

19. Aktywność ekonomiczna według metodologii GUS⁸ oznacza status na rynku pracy. Wyróżnia się podstawowe kategorie: pracujący (wykonujący pracę przynoszącą im zarobek lub dochód), bezrobotni (zarejestrowani i niezarejestrowani) oraz bierni zawodowo. W Słownikach Centralnych jednocyfrowy kod pozycji na rynku pracy jest zbieżny z klasyfikacją GUS.

20. Stopa bezrobocia według metodologii GUS⁶, oznacza udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności aktywnej zawodowo, czyli sumie pracujących i bezrobotnych. W przypadku bezrobocia rejestrowanego definicja odnosi się do osób bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy i aktywnych zawodowo będących sumą zarejestrowanych osób bezrobotnych i pracujących w jednostkach sektora publicznego i prywatnego. Liczba pracujących nie uwzględnia osób odbywających czynną służbę wojskową oraz pracowników jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

21. Główne źródło utrzymania – ustalono na podstawie Słowników Centralnych kategoria „Źródło dochodu osoby” oraz kwot dochodu miesięcznego netto z poszczególnych źródeł. Na potrzeby publikacji autorzy opracowania dokonali grupowania źródeł dochodu osób i gospodarstw domowych następująco:

⁸ Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL).

A. Dochody z pracy:

- poza rolnictwem indywidualnym (najemnej; na własny rachunek lub wykonywanie wolnego zawodu),
- w rolnictwie indywidualnym (użytkowanie własnego gospodarstwa rolnego lub pomoc w rodzinnym gospodarstwie rolnym).

B. Dochody z własności.

C. Niezarobkowe źródła utrzymania:

- emerytura (pracownicza, kombatancka),
- emerytura rolnicza,
- renta rodzinna,
- renta z tytułu niezdolności do pracy (łącznie z rolniczą i socjalną),
- pozostałe niezarobkowe, inne niż emerytura lub renta.

Powyższego grupowania dokonano według stosowanej w badaniach GUS⁹ klasyfikacji dochodów osób i gospodarstw domowych.

22. Dochód w rozumieniu ustawy o pomocy społecznej – oznacza sumę miesięcznych dochodów netto (po odliczeniu zaliczek na podatek dochodowy, podatków od dochodów z własności oraz składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne), z miesiąca poprzedzającego złożenie wniosku, lub w przypadku utraty dochodu z miesiąca, w którym wniosek został złożony, bez względu na tytuł i źródło ich uzyskania, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Do dochodu nie wlicza się jednorazowego pieniężnego świadczenia socjalnego oraz wartości świadczeń w naturze. Dochód pomniejsza się o kwotę alimentów świadczonych na rzecz innych osób. Dochód rodziny, stanowi sumę miesięcznych dochodów osób w rodzinie.

23. Dochód rodziny w rozumieniu ustawy o świadczeniach rodzinnych stanowi przeciętny miesięczny dochód netto członków rodziny (faktycznie mieszkających stale) uzyskany w roku kalendarzowym poprzedzającym okres zasiłkowy.

24. Dochód na osobę w rodzinie oznacza w obu ustawach, dochód rodziny podzielony przez liczbę osób w rodzinie.

25. Dochód rozporządzalny – według metodologii GUS¹⁰ definiowany jest jako suma bieżących dochodów gospodarstwa domowego – z poszczególnych źródeł: dochody z pracy, z własności, świadczenia z ubezpieczeń społecznych, świadczenia pomocy społecznej, pozostałe dochody – pomniejszona o:

- zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych, płacone przez płatnika w imieniu podatnika od dochodów z pracy najemnej oraz od niektórych świadczeń z ubezpieczenia społecznego;
- podatki płacone przez osoby pracujące na rachunek własny;
- podatki od dochodów z własności;
- składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.

⁹ Badania Budżetów Gospodarstw Domowych.

¹⁰ Badania Budżetów Gospodarstw Domowych.

W skład dochodu rozporządzalnego wchodzi dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary i usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z własnego gospodarstwa rolnego lub z działalności gospodarczej prowadzonej na własny rachunek) oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie.

26. Dochód do dyspozycji jest to dochód rozporządzalny pomniejszony o pozostałe wydatki takie jak: dary, podatki od nieruchomości, podatki od dochodów osobistych i składki na ubezpieczenie społeczne płacone samodzielnie przez podatnika oraz straty pieniężne i odszkodowania za wyrządzone szkody.

27. Świadczenia pieniężne z pomocy społecznej to głównie zasiłki stałe, okresowe i celowe, ale także pomoc dla rodzin zastępczych i formy pomocy finansowej dla osób opuszczających rodziny zastępcze, placówki opiekuńczo-wychowawcze i inne.

28. Świadczenia niepieniężne z pomocy społecznej, to pomoc w formie: schronienia, posiłku, ubrania, usług opiekuńczych, pracy socjalnej, poradnictwa specjalistycznego w szczególności prawnego, psychologicznego, pedagogicznego a także w formie pobytu w ośrodkach wsparcia.

29. Zasiłek rodzinny ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka. Prawo do zasiłku rodzinnego i dodatków do tego zasiłku przysługuje: rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka; opiekunowi faktycznemu dziecka; osobie uczącej się na samą siebie. Zasiłek przysługuje na dziecko do ukończenia 18 lat. Jeżeli dziecko nie kontynuuje nauki, to z dniem osiągnięcia 18 lat, rodzic traci prawo do zasiłku rodzinnego na to dziecko.

Stosowane w ustawie o świadczeniach rodzinnych określenie „do ukończenia 18 lat” odpowiada – w sporządzanym przez GUS bilansie ludności – grupie wieku 0 - 17 lat, czyli ludności w wieku przedprodukcyjnym i w niniejszym opracowaniu te określenia GUS stosuje się zamiennie.

30. Dodatki do zasiłku rodzinnego przysługują z następujących tytułów:

1. urodzenia dziecka - świadczenie jednorazowe;
2. opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego;
3. samotnego wychowywania dziecka;
4. wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej;
5. kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego;
6. rozpoczęcia roku szkolnego;
7. podjęcia przez dziecko nauki poza miejscem zamieszkania.

31. Świadczenie opiekuńcze - zasiłek pielęgnacyjny przysługuje niezależnie od dochodu rodziny i osoby, dlatego przyznawany jest nie na okres zasiłkowy, lecz na okres ważności orzeczenia o niepełnosprawności lub stopnia niepełnosprawności. Ten zasiłek przeznaczony jest dla niepełnosprawnych dzieci i niepełnosprawnych osób dorosłych oraz dla osób, które ukończyły 75 lat. Do zasiłku pielęgnacyjnego nie mają prawa osoby, które nabyły uprawnienie do dodatku pielęgnacyjnego wypłacanego przy emeryturze lub rencie z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

32. Świadczenie opiekuńcze - świadczenie pielęgnacyjne przeznaczone jest dla rodzica dziecka niepełnosprawnego, który rezygnuje z pracy zawodowej, by opiekować się dzieckiem niepełnosprawnym wymagającym szczególnej opieki.

33. Zapomogi związane z urodzeniem się dziecka – jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka tzw. „becikowe” przysługująca niezależnie od dochodów rodziny. Ta zapomoga finansowana jest ze środków budżetu państwa. Także jednorazowa zapomoga uchwalana i wypłacana przez gminę ze środków własnych gminy. W przypadku tego świadczenia gmina sama decyduje, czy będzie dodatkowo realizować tego rodzaju świadczenie, ustala kryteria nabycia prawa do świadczenia oraz jego wysokość.

34. Mediana czyli wartość środkowa to wartość cechy w szeregu uporządkowanym, powyżej i poniżej której znajduje się jednakowa liczba obserwacji.

Etapy metody taksonomicznej - obliczenie miernika syntetycznego

1. Wybór cech stanowiących reprezentację zjawiska.
2. Ustalenie zbioru cech diagnostycznych poprzez eliminację cech statystycznych:
 - o małej zmienności (współczynnik zmienności mniejszy od wartości progowej),
 - wysoko ze sobą skorelowanych (wartość bezwzględna współczynnika korelacji powyżej wartości progowej).
3. Podział cech diagnostycznych na stymulanty i destymulanty.

4. Normalizacja cech diagnostycznych
 - dla stymulant

$$z_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i \{x_{ij}\}}, \max \{x_{ij}\} \neq 0$$

- dla destymulant

$$z_{ij} = \frac{\min_i \{x_{ij}\}}{x_{ij}}, x_{ij} \neq 0$$

gdzie: x_{ij} – to wartość j-tej cechy w i-tym obiekcie

z_{ij} – to znormalizowana wartość j-tej cechy w i-tym obiekcie

5. Obliczenie syntetycznych mierników. Zastąpienie wartości wielu normalizowanych zmiennych diagnostycznych, charakteryzujących dany obiekt, wartością agregatową, w tym wypadku przyjęto miarę syntetyczną opartą na średniej arytmetycznej.

Ocena kompletności i jakości Zbioru Centralnego Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej

Dane zasilające Zbiór Centralny, rejestrowane w ośrodkach pomocy społecznej są kontrolowane w momencie ich rejestracji, następnie na etapie przekazywania danych do urzędów wojewódzkich i dalej do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, według zasad Statystycznej Aplikacji Centralnej.

W Urzędzie Statystycznym w Krakowie pozyskany Zbiór Centralny poddawany jest dodatkowej kontroli i weryfikacji w oparciu o samodzielnie opracowane założenia kontroli i korekty.

Oceny kompletności gospodarstw domowych i osób korzystających z pomocy społecznej w Zbiorze Centralnym Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej (dane jednostkowe) w 2010 r. dokonano w oparciu o:

- Krajowy Rejestr Urzędowy Podziału Terytorialnego Kraju TERYT (w ZC KSMPS brak danych dla 8 ośrodków pomocy społecznej),
- zagregowane dane gminne ze sprawozdania MPiPS-03 (kompletność w ZC KSMPS dla Polski wynosiła 95%).

Przy pomocy opracowanych założeń kontroli wykryto błędy logiczne w zapisach dotyczących około 750 tys. osób, co stanowiło 24% zbioru. Najwięcej – 18% błędów wykryła reguła badająca zależność wieku i rodzaju wykształcenia. Kontrolą objęto dzieci i młodzież z przedziału wieku 13-19 lat, weryfikując jednocześnie kod nieustalonego rodzaju wykształcenia.

Ponadto wykryto błędy w zapisach dla około 0,7% zarejestrowanych gospodarstw domowych. Te błędy polegały na niezgodności stanu cywilnego osoby z typem gospodarstwa domowego albo błędnym określeniu osoby małoletniej, jako głowy gospodarstwa domowego.

W dalszej kolejności wykonano standaryzację danych zarejestrowanych według zasad stosowanych w MPiPS, co miało na celu uzyskanie zgodności z metodologią stosowaną w badaniach statystycznych statystyki publicznej. Standaryzacja dotyczyła 25% zapisów typu gospodarstwa domowego beneficjenta pomocy społecznej, a wykonano ją w oparciu o stan cywilny, stopień pokrewieństwa, wiek itd.

Dla zmiennych dotyczących osób, tam, gdzie było to możliwe dane imputowano stosując odpowiednie reguły korekty. Dane dotyczące gospodarstw domowych i osób zawierające niemożliwe do ustalenia braki wyłączono ze zbiorów.

Po zakończeniu etapu redagowania, dane na poziomie gminnych ośrodków pomocy społecznej wyszacowano stosując takie same metody estymacji dla zbiorów za lata 2008, 2010. Liczebność gospodarstw domowych i osób w gospodarstwach domowych oraz szacunki danych podstawowych ze ZCKSMSP ustalono wykorzystując sprawozdania MPiPS03, po zastosowaniu jednolitych kryteriów wyboru danych z obydwu źródeł. Estymacja danych dla wymienionych lat pozwoliła na ich porównania w czasie.

WPROWADZENIE

Pomoc społeczna i świadczenia rodzinne, to dwa oddzielne, ale uzupełniające się systemy. Pomoc społeczna jest kierowana do osób i rodzin o najniższych dochodach. Natomiast przy określaniu uprawnień do świadczeń rodzinnych kryterium dochodowe jest trochę wyższe, gdyż ten system jest nastawiony na wsparcie w wychowaniu dzieci w rodzinach gorzej sytuowanych oraz na wsparcie tych rodzin w sytuacji, gdy znajdują się w nich osoby niepełnosprawne lub ciężko chore.

Systemy pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych są elementami polityki społecznej państwa, zostały zbudowane w celu realizacji zapisanego w Konstytucji RP prawa:

- rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietnych i niepełnych, do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych (art.71),
- dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej do opieki i pomocy władz publicznych oraz żądania od organów władzy publicznej ochrony dzieci przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją (art.72).

Obowiązek zapewnienia wykonania zadań pomocy społecznej spoczywa na jednostkach samorządu terytorialnego oraz na organach administracji rządowej. W tym celu zostały utworzone jednostki organizacyjne pomocy społecznej – ośrodki pomocy społecznej w gminach; powiatowe centra pomocy rodzinie w powiatach oraz regionalne ośrodki polityki społecznej jako organ urzędów marszałkowskich.

Organem właściwym realizującym zadania w zakresie świadczeń rodzinnych jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania osoby ubiegającej się o świadczenie rodzinne lub otrzymującej takie świadczenie.

Różne są postawy ludności o niskich dochodach, co do korzystania z pomocy społecznej. O ile złożenie wniosku o świadczenia rodzinne nie rodzi większych oporów, o tyle wystąpienie o pomoc społeczną jest dla wielu, wymagających takiej pomocy sprawą trudną, poniżej ich godności. Dlatego w ustawie o pomocy społecznej zagwarantowano przyjmowanie zgłoszeń takich spraw, od sąsiadów, dalszych krewnych, czy samych pracowników pomocy społecznej.

Określenie, w jakim stopniu system pomocy społecznej obejmuje wszystkich, którzy spełniają warunki do jej uzyskania jest bardzo trudne, tym bardziej, że nie wszystkie osoby korzystają z pomocy z powodu trudnej sytuacji materialnej. Ośrodki pomocy społecznej są bowiem organizatorem usług opiekuńczych na obszarze gminy. Pomoc w tej formie jest świadczona odpłatnie, a zasady jej przyznawania i odpłatności, oraz zwolnienia od tych opłat ustala rada gminy.

Odrębną sprawą był poziom realnej pomocy materialnej dla osób i rodzin z problemami ekonomicznymi w 2010 r., w sytuacji, kiedy do ubiegania się o tę pomoc nadal obowiązywało kryterium dochodowe ustalone w 2006 r.

POMOC SPOŁECZNA I JEJ UWARUNKOWANIA W UKŁADZIE TERYTORIALNYM

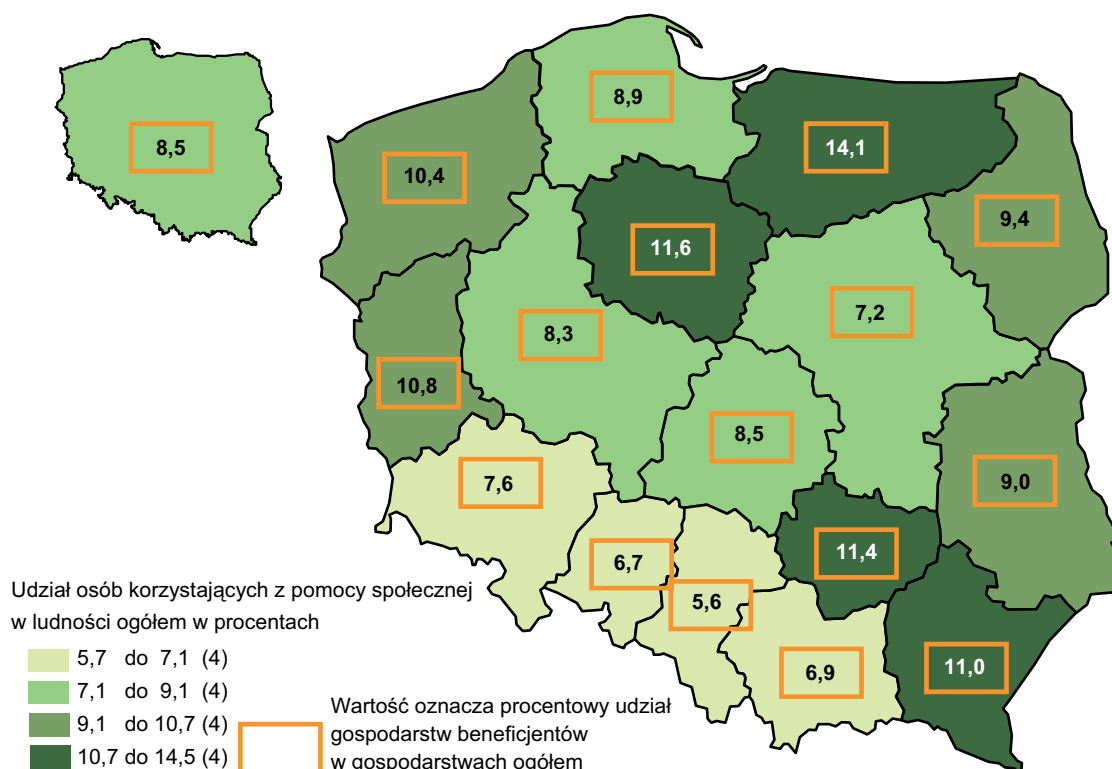
1. Terytorialne zróżnicowanie korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej

W 2010 roku z pomocy świadczonej przez ośrodki pomocy społecznej (OPS)¹¹ skorzystało 1229,4 tys. gospodarstw domowych, które skupiały 3338,7 tys. osób. W stosunku do ogólnej liczby gospodarstw¹² i ludności Polski¹³ stanowi to odpowiednio 8,5% oraz 8,7%.

W układzie przestrzennym według województw występuje silne zróżnicowanie stopnia korzystania z pomocy społecznej gospodarstw domowych i ich członków (Mapa 1).

W 2010 r. – podobnie jak w dwóch poprzednich latach najwięcej gospodarstw domowych korzystało z pomocy społecznej w województwie warmińsko-mazurskim, gdzie ich udział w populacji gospodarstw domowych ogółem wynosił 14,1% a najmniej w województwie śląskim, w którym udział tych gospodarstw wynosił 5,6%.

Mapa 1. Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem oraz udział gospodarstw beneficjentów w gospodarstwach ogółem według województw w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

W analizowanym roku relatywnie najczęściej z pomocy społecznej korzystała ludność w województwach: warmińsko-mazurskim - 14,5% ogółu mieszkańców, podkarpackim - 12,0% i świętokrzyskim - 11,9%. Relatywnie najmniej - 5,7% ogółu ludności korzystało z pomocy społecznej w województwie śląskim oraz w województwie opolskim 6,4%.

¹¹ Patrz Uwagi metodyczne str. 19.

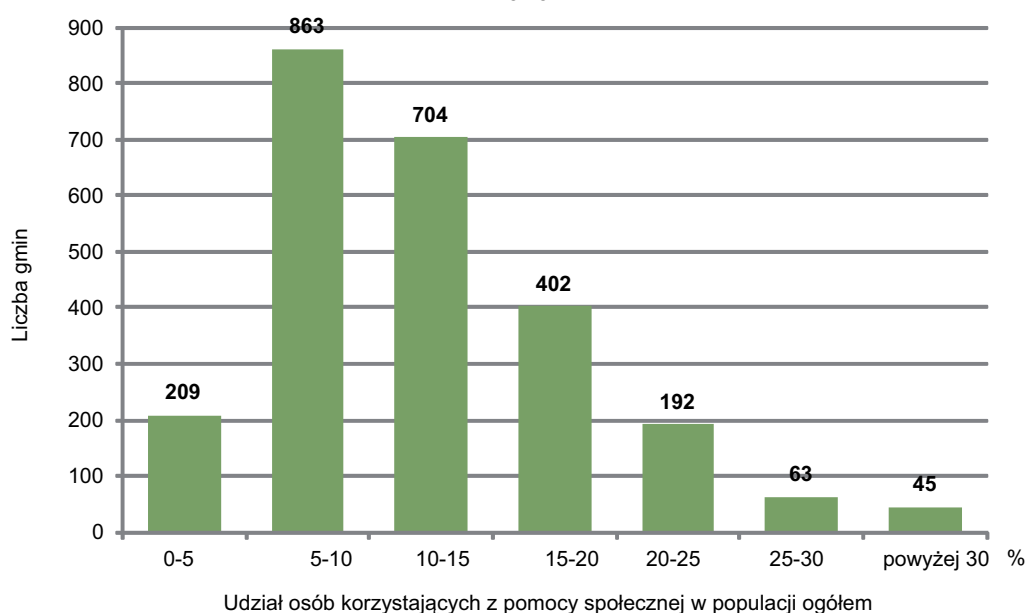
¹² Według prognozy gospodarstw domowych na lata 2008-2035, www.stat.gov.pl

¹³ Według bilansu GUS – stan w dniu 30 VI 2010 r.

Zdecydowanie większe zróżnicowanie udziału korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem wystąpiło na poziomie lokalnym. Zmienność wskaźnika pomiędzy gminami wynosiła 53,4% i była ponad dwukrotnie wyższa niż w przekroju województw.

W całej zbiorowości 2478 gmin udział beneficjentów pomocy społecznej w ludności ogółem najczęściej mieścił się w przedziale 5-10% (Wykres 1). Taki poziom korzystania z pomocy społecznej wystąpił w niemal 35% gmin. Relatywnie bardzo liczna była też grupa gmin – ponad 28%, w których korzystający z pomocy stanowili od 10 do 15% ogółu ich mieszkańców. Stosunkowo duży udział – ponad 16% ogółu, miały też te gminy, w których poziom korzystania z pomocy społecznej mieścił się w przedziale 15-20%.

Wykres 1. Rozkład udziału osób korzystających z pomocy społecznej według gmin w 2010 r.

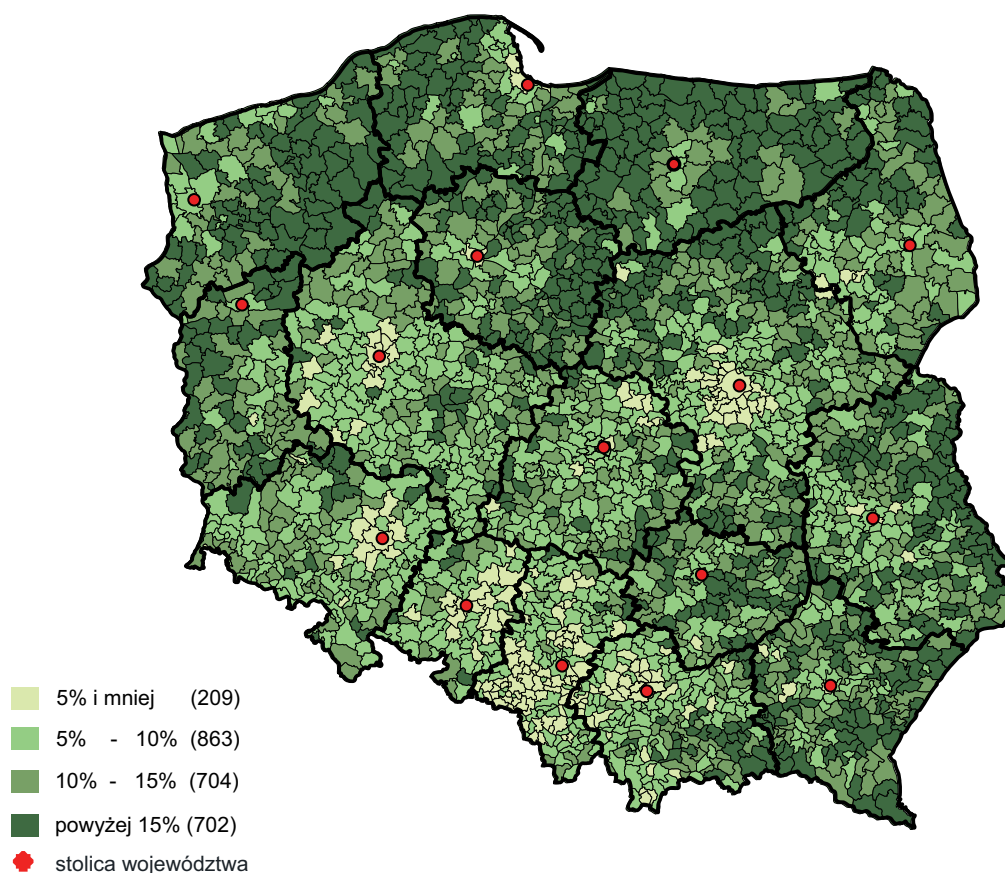

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPIPS oraz danych GUS.

Gminy, w których częstość korzystania z pomocy społecznej była najwyższa powyżej 20% ogółu mieszkańców, stanowiły około 12% wszystkich gmin, a te w których mieszkańcy relatywnie najmniej korzystali z pomocy – na poziomie poniżej 5%, stanowiły niewiele ponad 8% ogółu gmin.

Gminy o największym udziale beneficjentów pomocy społecznej w populacji ogółem położone są w województwach północnej i wschodniej części Polski (Mapa 2). W województwach: warmińsko-mazurskim, kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim w ponad połowie gmin ten udział był wyższy niż 15%. W województwie pomorskim udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem przekraczał 15% w niemal 44% gmin, a w województwach podkarpackim, lubuskim, lubelskim, świętokrzyskim, podlaskim w ponad 30% gmin w każdym z tych województw. Gminy o najniższym udziale beneficjentów występują w południowej części Polski, w obszarze od Krakowa do Wrocławia, przy czym największe ich skupienie występuje w województwie śląskim. Rozpiętość wskaźnika pomiędzy gminami była najwyższa w województwach wielkopolskim i lubelskim a najniższa w województwach: śląskim i lubuskim.

Mapa 2. Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem według gmin w 2010 r.

Ź r ó ł o: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS oraz danych GUS.

Na mapie 2 można także zauważyć, że w dużych miastach i w gminach do nich przyległych udział beneficjentów w populacji ogółem jest niższy niż w tych bardziej oddalonych.

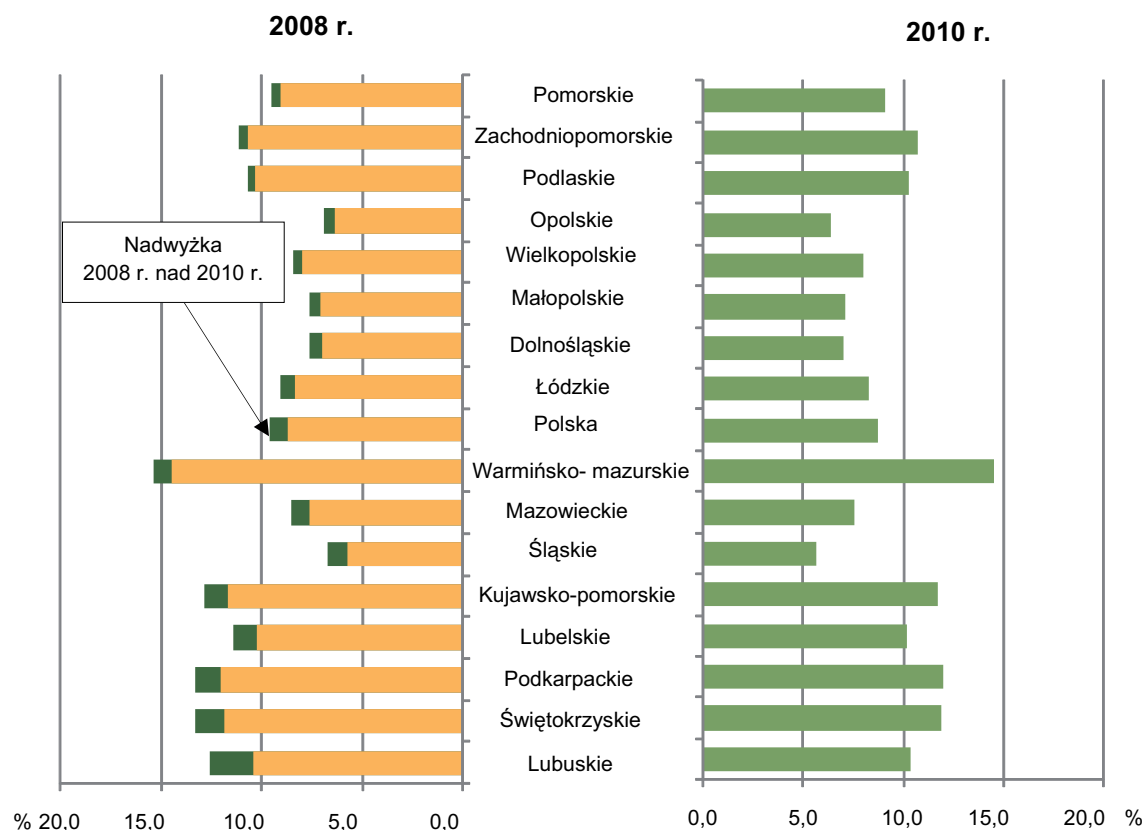
W 2010 roku w porównaniu do 2008 roku w Polsce zauważalny jest spadek udziału korzystających z pomocy społecznej o 0,9 pkt proc. (w 2010 r. – 8,7%, a w 2008 r. – 9,6%). Spadek wskaźnika wystąpił we wszystkich województwach (Wykres 2), przy czym najwyższy o 2 pkt. proc. odnotowano w województwie lubuskim. Wyraźny spadek o około 1 pkt. proc. odnotowano zarówno w województwach, w których skala korzystania z pomocy społecznej jest wysoka (świętokrzyskie, podkarpackie, lubelskie i kujawsko-pomorskie), jak również w województwach, w których poziom korzystania z pomocy społecznej jest relatywnie niski (śląskie i mazowieckie).

W Polsce na przestrzeni omawianych lat obserwuje się poprawę sytuacji gospodarczej, wyrażającą się wzrostem PKB na 1 mieszkańca i wzrostem liczby podmiotów gospodarki narodowej przypadających na 1 tys. ludności. Te relatywnie lepsze warunki nie przekładały się na większe możliwości podjęcia pracy przez mieszkańców (liczba pracujących¹⁴ w gospodarce narodowej na 1 tys. ludności w 2008 i 2010 wynosiła odpowiednio 225 i 226). Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2010 r. średnio w Polsce wynosiła 12,3%, podczas gdy w 2008 r. – 9,5%. Pomimo wzrostu stopy bezrobocia w Polsce odnotowano wzrost przeciętnego dochodu rozporządzalnego ogółem na 1 osobę

¹⁴ Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób (na podstawie sprawozdania Z06).

nominalnie o 14,1%, a realnie o 7,4% (o około 78 zł). Wzrost przeciętnego dochodu rozporządzalnego ogółem na 1 osobę to konsekwencja wzrostu dochodów, ale także zmiany w strukturze demograficznej gospodarstw domowych i w ich wielkości.

Wykres 2. Udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

W 2010 r. w porównaniu z 2008 r. nastąpił spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym, a także spadek udziału rodzin wielodzietnych¹⁵, a więc spadek liczby osób na utrzymaniu w gospodarstwach. W analizowanym okresie obserwuje się także wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym. Stałe dochody osób pracujących oraz stałe dochody osób w wieku poprodukcyjnym w postaci emerytur wspomagały budżety domowe zwłaszcza wieloosobowych gospodarstw domowych.

Obserwowane zmiany cech społeczno-ekonomicznych w skali kraju przekładają się z różnym nasileniem na poziom województw warunkując wzrost udziału osób ubogich korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem, a spadek udziału ogólnej liczby beneficjentów pomocy społecznej w województwach.

W związku ze wzrostem dochodu netto na 1 osobę w gospodarstwach domowych i niezmiennie obowiązującym od 2006 r. kryterium dochodowym stanowiącym podstawę przyznania świadczeń pomocy społecznej, nie wszyscy potrzebujący wsparcia pomocy społecznej taką pomoc otrzymali.

¹⁵ Patrz uwagi metodyczne str.21.

Ustawowe zapisy pozwalające objąć pomocą społeczną osoby z przekroczonym progiem dochodowym, w większości gmin nie mogły być zastosowane ze względu na relatywnie niewielkie dochody własne gmin. Tylko nieliczne gminy podniosły progi dochodowe, dzięki temu liczba ich mieszkańców, którzy skorzystali z pomocy społecznej mogła być większa.

2. Uwarunkowania pomocy społecznej w latach 2008-2010

Wielowymiarowa ocena zjawisk generujących zapotrzebowanie na świadczenia pomocy społecznej jest podstawą podejmowania działań zapobiegających wzrostowi tego zapotrzebowania, oraz wspomagających usamodzielnianie osób znajdujących się w trudnej sytuacji, rozwijanie nowych form pomocy społecznej, a także planowanie środków przeznaczonych na wypłacanie należnych świadczeń.

Determinanty korzystania z pomocy społecznej wyznaczono na dwa sposoby poprzez:

- analizę makroekonomiczną wpływu rozwoju społeczno-gospodarczego województw na poziom korzystania z pomocy społecznej,
- identyfikację grup społeczno-ekonomicznych objętych pomocą społeczną.

2.1. Poziom korzystania z pomocy społecznej na tle rozwoju społeczno-gospodarczego województw i gmin

W celu ustalenia wpływu rozwoju społeczno-gospodarczego na poziom korzystania z pomocy społecznej zastosowano:

- wskaźnik udziału korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem określający skalę korzystania z pomocy społecznej,
- miernik syntetyczny poziomu życia ludności integrujący dane z różnych dziedzin, za pomocą metody taksonomicznej¹⁶.

Do porównań wybrano cechy charakteryzujące efektywność gospodarczą województw, sytuację na rynku pracy, dochody i wydatki mieszkańców oraz zasobność wyrażającą się w wyposażeniu gospodarstw w niektóre przedmioty trwałego użytkowania. Wybrane cechy są stymulantami (wzrost wartości cechy decyduje o lepszym poziomie życia ludności) oraz destymulantami (wzrost wartości cechy decyduje o gorszym poziomie życia ludności).

O wyborze cech, poza kryterium merytorycznym, zdecydowała także ich zmienność oraz kryterium współliniowości (cechy nie były silnie skorelowane, a więc nie powielały informacji). Analizę przeprowadzono w przekrojach województw i gmin. Ostatecznie uwzględnione cechy diagnostyczne

dla województw

- podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności (S)¹⁷,

¹⁶ Patrz uwagi metodyczne str.27.

¹⁷ S - stymulanta, D – destymulanta.

- udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem (D)¹⁸,
- udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem (S)¹⁹,
- pracujący w sektorze przemysłowym na 1 tys. ludności²⁰ (S),
- stopa bezrobocia rejestrowanego (D),
- przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (S),
- udział wydatków na edukację w gospodarstwach domowych (S),
- gospodarstwa domowe wyposażone w samochód osobowy w ogólnej liczbie gospodarstw (S),
- gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu w ogólnej liczbie gospodarstw (S),

dla gmin

- podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności (S),
- udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem (D),
- udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem (S),
- udział podatników uzyskujących przychody z tytułu wynagrodzeń w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (S)²¹,
- udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (D),
- mediana przychodów rocznych (S)²²,
- saldo migracji stałej (S),
- dochody własne z PIT na 1 mieszkańca (S)²³,
- dochody własne z CIT na 1 mieszkańca (S).

Wymienione cechy stanowiły podstawę do wyliczenia miernika syntetycznego w oparciu, o który utworzono cztery grupy województw o podobnym poziomie życia ludności (Mapa 3).

W 2010 r. najwyższy poziom życia wystąpił w województwach: mazowieckim, śląskim i wielkopolskim. W grupie województw o wysokim poziomie życia znalazły się województwa: dolnośląskie, łódzkie, małopolskie i pomorskie i opolskie.

¹⁸ Poprawność charakteru zmiennych zweryfikowano ex post przyjmując założenie, że wszystkie stymulanty powinny być ze sobą skorelowane dodatnio, podobnie jak wszystkie destymulanty. Omawiany wskaźnik po weryfikacji określono jako destymulantę, co ma uzasadnienie merytoryczne. Rozpatrując zjawisko w skali makro dzieci to inwestycja społeczna pozwalająca między innymi zachować odpowiednie proporcje między pokoleniami, a więc w ujęciu długoterminowym wskaźnik jest stymulantą. Rozpatrując wskaźnik udziału dzieci w kontekście poziomu życia ludności cecha jest destymulantą.

¹⁹ Uwaga podobna jak wyżej. Omawiany wskaźnik po weryfikacji ex post określono jako stymulantę, co ma uzasadnienie merytoryczne, ponieważ ta grupa wiekowa posiada zwykle stałe relatywnie wysokie dochody w postaci emerytur.

²⁰ Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób (na podstawie sprawozdania Z06).

²¹ Ź r ó d ł o: Nieidentyfikowalny zbiór danych jednostkowych osób fizycznych zawierający dane o wysokości rocznego przychodu brutto według źródeł zdefiniowanych w ustawie z dnia 26 lipca 1991 r., o podatku dochodowym osób fizycznych (Dz. U. Nr 14, poz. 176 z póź. zm.).

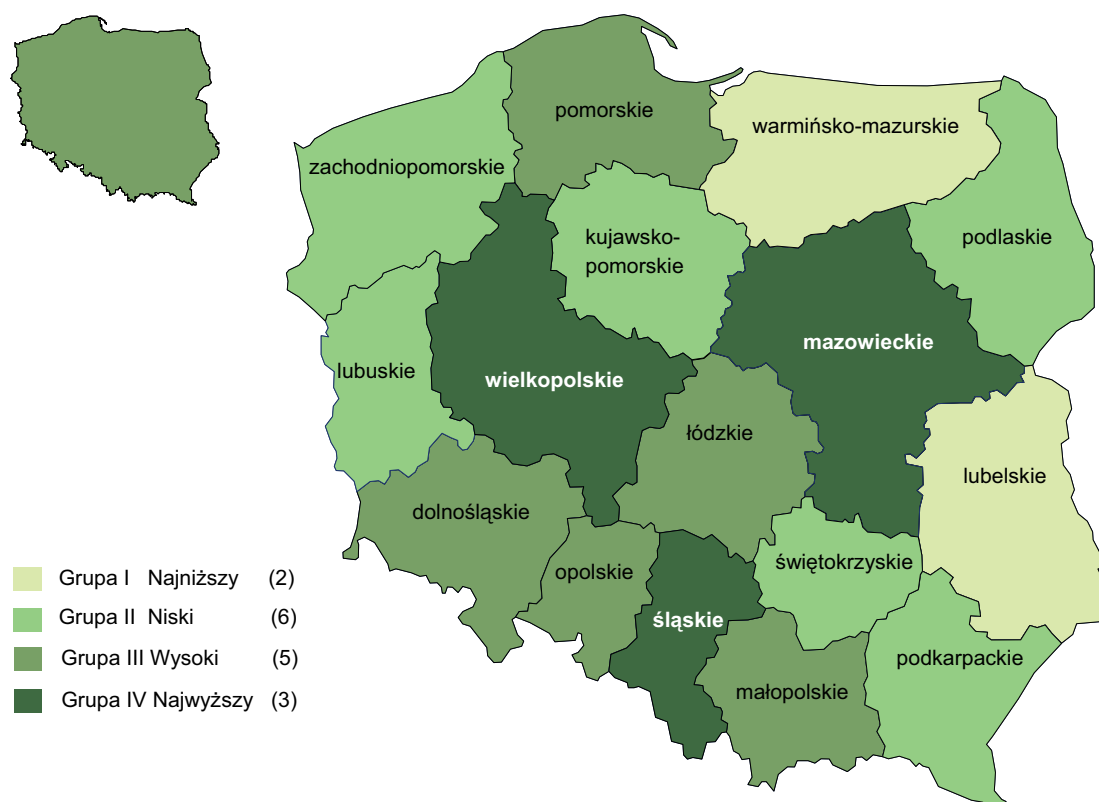
²² j.w.

²³ Dochody własne stanowią tę część dochodów ogółem jednostek samorządowych, które są między innymi uzależnione od poziomu aktywności gospodarczej i kondycji ekonomicznej lokalnych przedsiębiorstw. Władze samorządowe stymulują rozwój lokalny głównie poprzez wspieranie przedsiębiorczości, co uzależnione jest od ogólnej zamożności jednostek administracyjnych oraz możliwości zdobycia dodatkowych środków finansowych.

Poziom życia relatywnie niski stwierdzono w województwach: zachodniopomorskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim i lubuskim. W grupie województw o najniższym poziomie życia ludności znalazły się województwa: warmińsko-mazurskie i lubelskie.

Miernik syntetyczny województwa warmińsko-mazurskiego z najmniej korzystnym poziomem życia musiałby wzrosnąć o około 36%, aby osiągnąć poziom miernika województwa mazowieckiego, w którym ludziom żyło się najlepiej.

Mapa 3. Poziom życia ludności według województw w 2010 r.

Zróżnicowanie warunków życia w województwach w latach 2008 i w 2010 kształtowało się podobnie, współczynnik zmienności mierników syntetycznych wynosił dla obydwu lat 7,8%.

Dystans pomiędzy województwem z najniższym i najwyższym poziomem życia zwiększył się (rozstęp mierników syntetycznych wzrósł o 13,9%).

Pozycja województwa dotycząca poziomu życia ludności w kolejnych latach jest zależna nie tylko od sytuacji w tym województwie, ale także od dynamiki zmian we wszystkich pozostałych województwach.

Większe zróżnicowania poziomu życia widoczne jest w przekroju gmin (Mapa 4). Podziału gmin na grupy o podobnym poziomie życia mieszkańców dokonano w oparciu o miernik poziomu życia integrujący cechy wymienione na str. 35. Współczynnik zmienności miernika poziomu życia w gminach wynosił 16,9% podczas gdy w województwach - 7,8%.

Miernik syntetyczny gminy z najmniej korzystnym poziomem życia musiałby wzrosnąć niemal 3-krotnie, aby osiągnąć poziom gminy, w której ludziom żyło się najlepiej. Najwyższa rozpiętość wskaźnika pomiędzy gminami wystąpiła w województwach: mazowieckim i wielkopolskim, a najniższa w województwach: lubelskim i świętokrzyskim.

W około 28% gmin (w 691 gminach) poziom życia ludności był bardzo niski, a w 400 gminach (16,1% wszystkich gmin) był bardzo wysoki. Gminy o najniższym poziomie życia położone są w województwach północnej i wschodniej Polski (Mapa 4). W ponad połowie gmin województwa lubelskiego (60,1% gmin), warmińsko-mazurskiego (56,0%) oraz w połowie gmin podlaskiego odnotowano najniższy poziom życia (Wykres 3.).

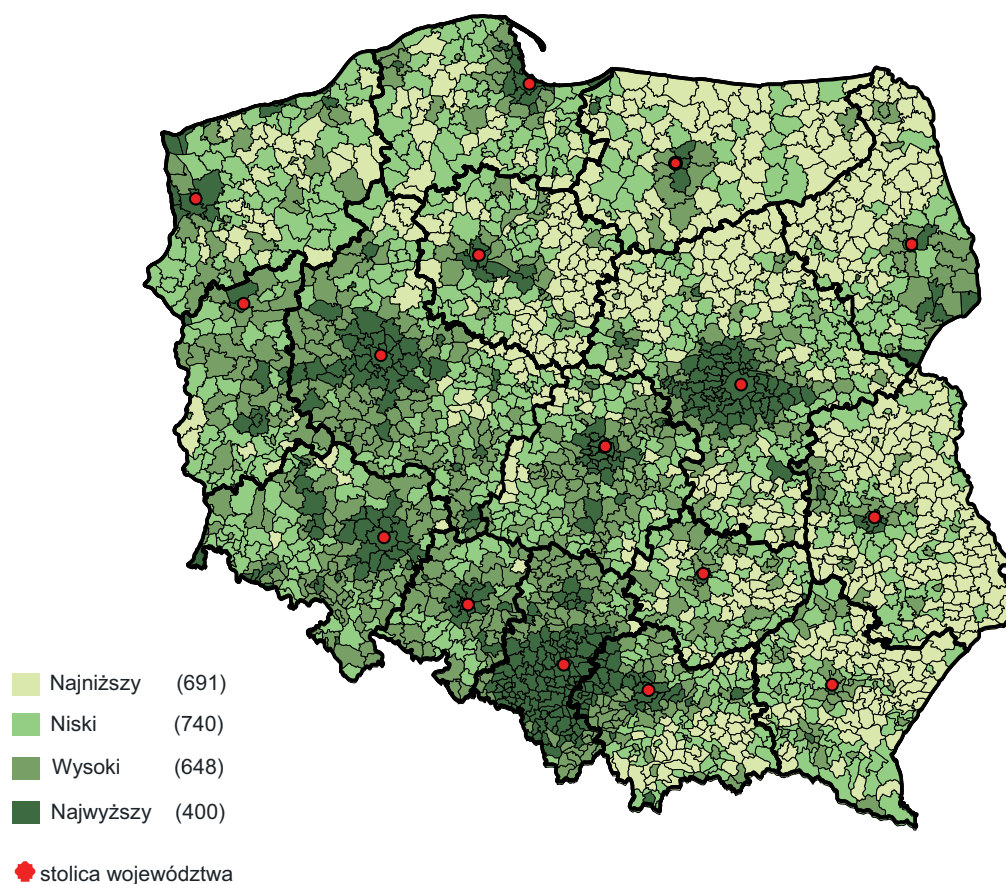
Najniższy poziom życia charakteryzował także blisko połowę gmin województwa kujawsko-pomorskiego (43,8%) i podkarpackiego (41,9%). Największą liczbę gmin z najwyższym poziomem życia odnotowuje się w gminach województwa śląskiego (63,5%), dolnośląskiego (22,5%), mazowieckiego (22,0%), wielkopolskiego (19,5%). Gminy z najwyższym poziomem życia zlokalizowane są w pobliżu dużych miast. Szczególnie duży obszar korzystnego wpływu wielkiego miasta na otaczający gminy obserwuje się w sąsiedztwie Warszawy, Poznania, Wrocławia i Krakowa.

Zależność pomiędzy poziomem życia ludności, a udziałem korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem kształtowała się bardzo podobnie w 2008 r. i 2010 r. (Wykres 4).

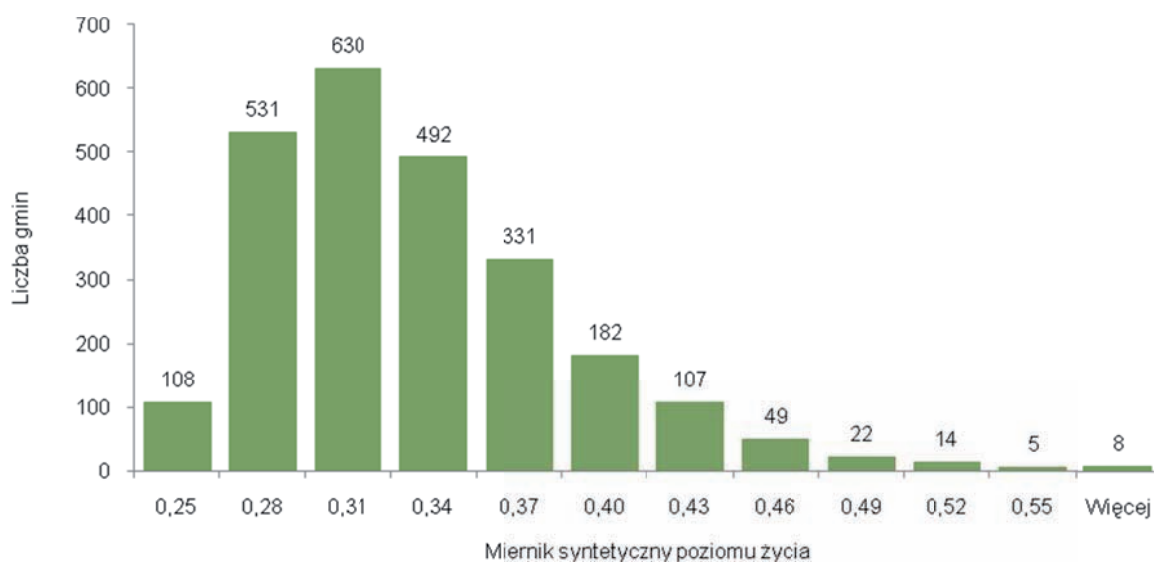
Największy wzrost poziomu życia ludności w 2010 r. w porównaniu z 2008 r. obserwowano w województwach: lubelskim, lubuskim, podkarpackim, opolskim, świętokrzyskim. Wzrost odnotowano także w województwach: dolnośląskim, mazowieckim, wielkopolskim i łódzkim. Pogorszenie warunków życia wystąpiło w województwach: warmińsko-mazurskim, pomorskim i zachodniopomorskim. Zmiany poziomu życia w pozostałych województwach (kujawsko-pomorskim, podlaskim, małopolskim, śląskim) nie były znaczące.

Analiza struktury każdej z wydzielonych grup województw ze względu na poziom życia w 2010 r. pozwoliła ustalić cechy warunkujące skalę korzystania z pomocy społecznej. Na wykresach radarowych przedstawiono cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla dwóch województw z najwyższym i najniższym miernikiem poziomu życia dla każdej z grup. Cechy doprowadzono do porównywalności i jednorodności poprzez standaryzację. Dla porównania na każdym wykresie zaznaczono wartości cech dla Polski. W opisie analitycznym i na wykresach uwzględniono niekiedy cechy spoza wykazu cech diagnostycznych jako dodatkowe informacje o województwach.

Mapa 4. Poziom życia ludności według gmin w 2010 r.

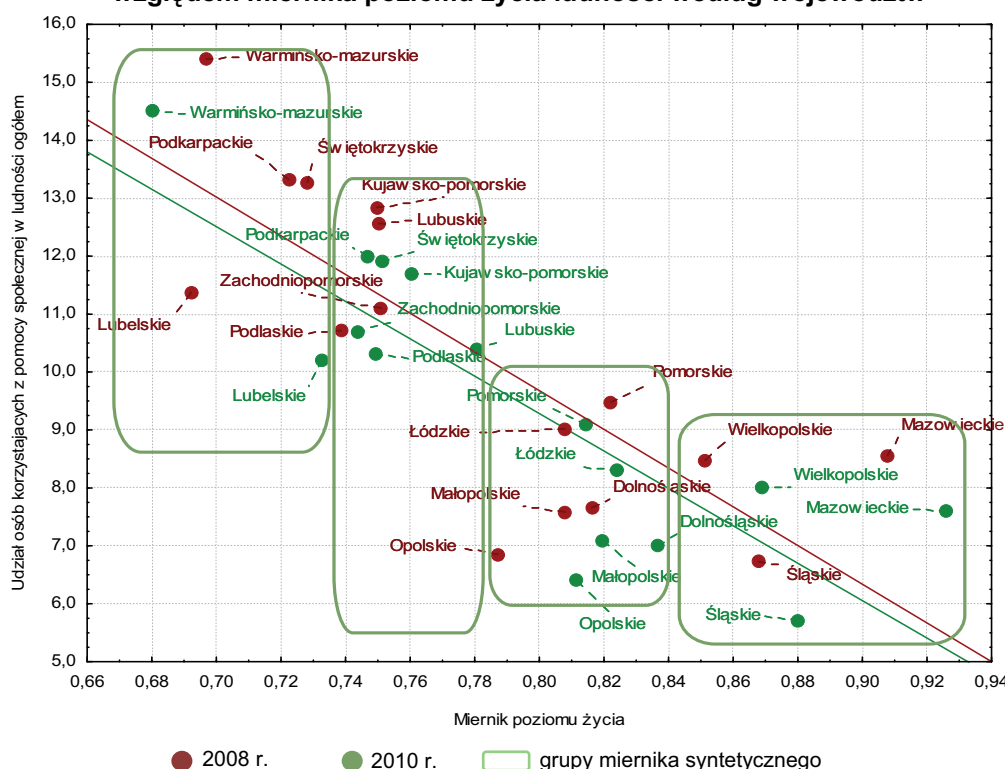

Wykres 3. Rozkład miernika poziomu życia ludności według gmin w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz Ministerstwa Finansów jak w notce 21, str.35.

Wykres 4. Zależność udziału korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem względem miernika poziomu życia ludności według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPIPS oraz danych GUS.

Województwa grupy I to dwa województwa: warmińsko-mazurskie i lubelskie. W tych województwach poziom życia jest najniższy, a żyje w nich powyżej 9% ludności Polski. Charakteryzują się one rzadszą siecią miast średnich oraz licznie występującymi małymi miastami, pozbawione są natomiast dużych ośrodków miejskich o silnym oddziaływaniu zewnętrznym. Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności w województwach I grupy kształtują się poniżej średniej krajowej (Wykres 5). Na wykresie przedstawiono znormalizowane wartości cech obydwu województw oraz dla porównania przeciętne wartości cech dla Polski.

Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca w tej grupie województw jest znacznie niższy średnio w kraju i wynosi 22,6 tys. zł w województwie lubelskim oraz 24,5 tys. zł w województwie warmińsko-mazurskim, wobec 33,2 tys. zł dla Polski ogółem. Pracę zarobkową wykonuje 171²⁴ osób na 1 tys. ludności w województwie lubelskim, 191 osób w województwie warmińsko-mazurskim (w Polsce 225 osoby). W województwie warmińsko-mazurskim udział ludności pracującej w rolnictwie²⁵ jest relatywnie niski, bliski średniej krajowej wynoszącej 12,8%, natomiast w województwie lubelskim jest ponad dwukrotnie wyższy niż w skali kraju i wynosi 28,2%.

Stopa bezrobocia w omawianych województwach jest wyższa niż średnia dla Polski (12,3%). W województwie warmińsko-mazurskim najwyższa spośród wszystkich województw (20,0%), a w województwie lubelskim wynosiła 13,0%. Na wysoki poziom bezrobocia na tym obszarze wpływa głównie brak rozwiniętego przemysłu oraz słaby rozwój sektora usług i związane z tym małe możliwości zatrudnienia ludności poza rolnictwem. We wszystkich województwach grupy liczba

²⁴ Według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób (na podstawie sprawozdania Z06).

²⁵ Reprezentacyjne badanie BAEL.

podmiotów wpisanych do rejestru Regon na 10 tys. ludności jest niższa niż średnia krajowa (1024 podmiotów), 762 podmioty w województwie lubelskim, 834 w warmińsko-mazurskim.

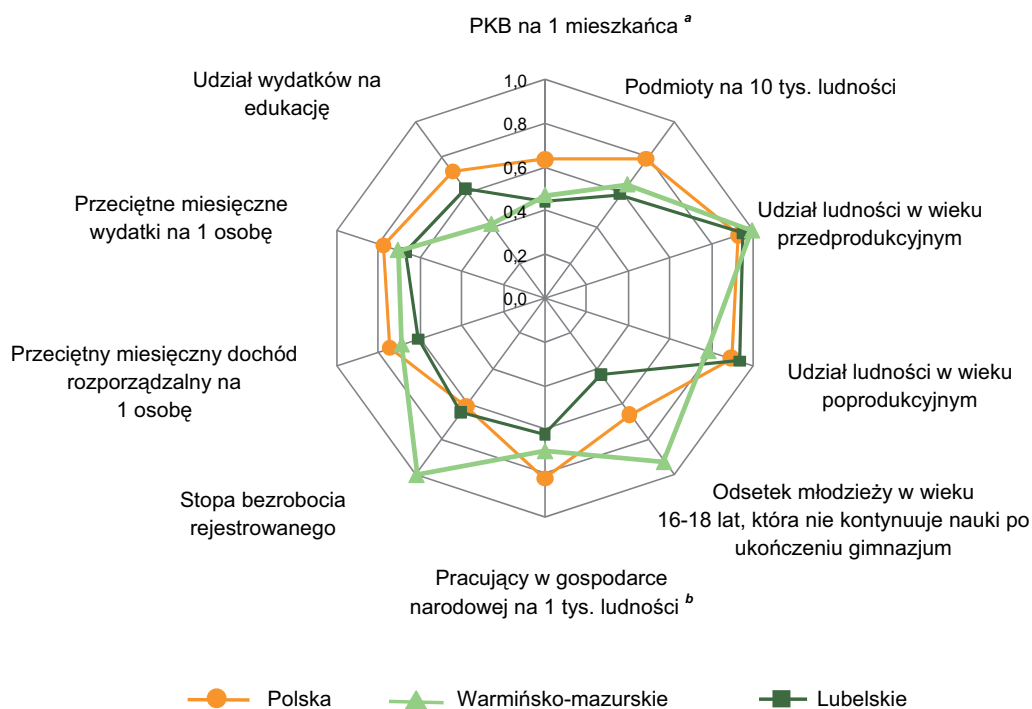
W województwach grupy I struktura ludności według poziomu wykształcenia jest niekorzystna, udział osób z wykształceniem wyższym jest niższy niż średnia krajowa przy równoczesnym wysokim udziale osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym²⁶. Tak niekorzystną strukturę ludności według wykształcenia obserwuje się szczególnie w województwie warmińsko-mazurskim.

Wysokie bezrobocie pogłębiane jest często biernością wśród bezrobotnych o niskich kwalifikacjach zawodowych. Utrzymujący się w ostatnich latach na tych terenach relatywnie wysoki poziom bezrobocia świadczy o dużych trudnościach wyjścia z niekorzystnej sytuacji ekonomicznej.

Niski poziom PKB, wysoka stopa bezrobocia ma wpływ na poziom miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę, który w tej grupie województw jest niższy od średniej krajowej wynoszącej 1193 zł. W województwie warmińsko-mazurskim ten dochód wynosił 1103 zł na osobę, w lubelskim 978 zł.

Konsekwencją niskich dochodów ludności w omawianej grupie województw jest, kształtująca się znacznie poniżej średniej krajowej, kwota przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę (991 zł). W województwie lubelskim przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę wynosiły 826 zł, a w województwie warmińsko-mazurskim (866 zł). Również struktura wydatków potwierdza, że poziom życia ludności na tym obszarze jest niezadowalający. W przypadku gorszej sytuacji dochodowej w pierwszej kolejności chronione są potrzeby podstawowe niższego rzędu, w tym żywnościowe. Potrzeby związane z edukacją, rekreacją i kulturą zaspakajane są w dalszej kolejności.

Wykres 5. Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa warmińsko-mazurskiego i lubelskiego w 2010 r.

a Dane za 2009 r. b Źródło danych: dane ze sprawozdania Z06.

²⁶ Reprezentacyjne badanie budżetów gospodarstw domowych.

W skali kraju udział wydatków na edukację w wydatkach ogółem wynosi 1,3%. W województwach grupy I udział ten jest niższy od średniej krajowej i wynosi 0,7% w województwie warmińsko-mazurskim, 1,1% w lubelskim. Niski udział wydatków na edukację niepokoi, ponieważ w wymienionych województwach występuje wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (do 17 lat) osiągający w województwie warmińsko-mazurskim nawet 20%. Wskazuje to, że potrzeby w zakresie wydatków na edukację powinny być relatywnie wyższe, tym bardziej, że również w omawianych województwach obserwuje się wysoki udział rodzin wielodzietnych²⁷ (3,8% w województwie lubelskim, 3,7% w województwie warmińsko-mazurskim, wobec 3,0% dla Polski ogółem). Szczególnie niepokojąca sytuacja występuje w województwie warmińsko-mazurskim gdzie bardzo wysoki odsetek, bo aż 15,0% młodzieży w wieku 16-18 lat nie kontynuuje nauki po ukończeniu gimnazjum (dla porównania średnio w kraju – 10,8%). Stworzenie możliwości edukacyjnych, przy obecnej strukturze demograficznej, mogłoby być szansą rozwoju tego województwa.

Potwierdzeniem gorszej sytuacji bytowej ludności województw I grupy i „słabych” perspektyw jej poprawy jest głęboko ujemne saldo migracji. Może się to wiązać z emigracją edukacyjną na wyższe uczelnie, po ukończeniu których młodzież pozostaje w dużych miastach. Głęboko ujemne saldo migracji w większym stopniu wiąże się jednak z emigracją zarobkową w poszukiwaniu pracy lub pracy lepiej płatnej.

Wymienione cechy nie gwarantują wystarczającego materialnego poziomu ludności, co determinuje wysoki udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem. W województwach warmińsko-mazurskim kumulację wielu negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych obserwuje się przez cały analizowany okres od 2008 r. Następnym jest najwyższy w Polsce od 2008 r. udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem.

Województwa grupy II to województwa: zachodniopomorskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, kujawsko-pomorskie, lubuskie.

Na wykresie 6 przedstawiono znormalizowane wartości cech dla województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego odpowiednio z najniższym i najwyższym miernikiem poziomu życia w omawianej grupie oraz dla porównania przeciętne wartości cech dla Polski.

Województwa te charakteryzują się niższym współczynnikiem urbanizacji niż średnio w kraju za wyjątkiem województwa zachodniopomorskiego, dla którego współczynnik urbanizacji jest wysoki i wynosił około 70%.

PKB na 1 mieszkańca w tych województwach osiąga wartości poniżej średniej krajowej. Wskaźnik przedsiębiorczości we wszystkich województwach poza województwem zachodniopomorskim i lubuskim był mniejszy niż średnia krajowa (1024 podmiotów na 10 tys. ludności) i osiągał wartości od 726 podmiotów na 10 tys. ludności w województwie podkarpackim do 899 podmiotów w województwie kujawsko-pomorskim. Natomiast w zachodniopomorskim i lubuskim liczba podmiotów prowadzących działalność na 10 tys. ludności jest wysoka i wynosi odpowiednio 1302 i 1050. W analizowanym roku w porównaniu do 2008 r. uwagę zwraca spadek liczby podmiotów na 10 tys. ludności w województwie kujawsko-pomorskim. Liczba pracujących na 1 tys. osób wynosiła od 177 na 1 tys. osób w podlaskim do 217 osób w lubuskim, a więc mniej niż średnio w Polsce (225 osób). W omawianej grupie udział

²⁷ Na podstawie prognozy gospodarstw domowych wg liczby dzieci, ponadto patrz uwagi metodyczne str. 21.

osób pracujących w rolnictwie był zróżnicowany od bardzo wysokiego w województwie podlaskim (23,4%) do bardzo niskiego w województwach lubuskim (7,9%) i zachodniopomorskim (7,7%).

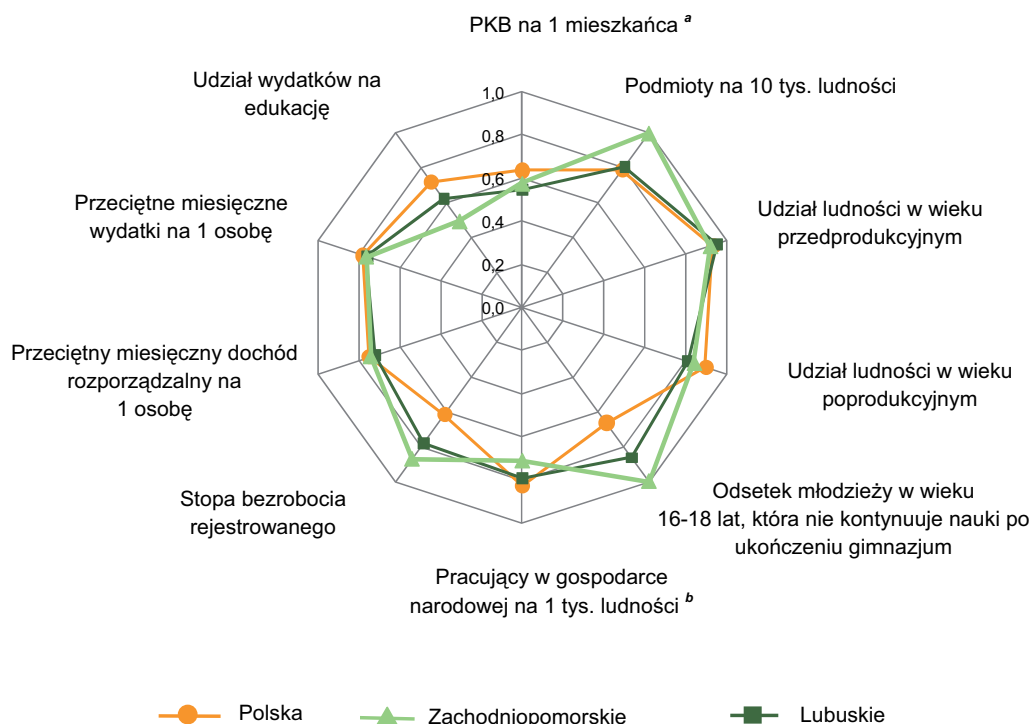
W 2010 r. we wszystkich województwach tej grupy odnotowano wzrost stopy bezrobocia w porównaniu do 2008 r., a osiągnięte wartości przekraczały średnią krajową (12,3%). Najniższa stopa bezrobocia w analizowanej grupie wystąpiła w województwie podlaskim (13,2%), a najwyższa w województwie zachodniopomorskim (17,4%).

W województwie zachodniopomorskim równoczesny wysoki wskaźnik przedsiębiorczości i relatywnie wysoka stopa bezrobocia mogą wskazywać na pracę w szarej strefie w większej skali niż przeciętnie w kraju. Stąd pracownicy pozostający w „szarej strefie” rejestrują się w Urzędzie Pracy jako osoby bezrobotne w celu uzyskania prawa do leczenia w ramach NFZ (ubezpieczenie zdrowotne). Wiele z tych osób korzysta także ze świadczeń pomocy społecznej. Potwierdzeniem tego faktu może być stopa bezrobocia z badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), która jest o 5 pkt. proc. mniejsza niż wyliczona z bezrobocia rejestrowanego przez urzędy pracy.

W 2010 r. mieszkańcy omawianych województw dysponowali przeciętnym miesięcznym dochodem rozporządzalnym na 1 osobę wyższym niż w 2008 r., jednak dochód był niższy niż średnio w Polsce i wynosił od 907 zł na 1 osobę w województwie podkarpackim do 1187 zł w województwie zachodniopomorskim.

Udział korzystających z pomocy społecznej w populacji ogółem w tych województwach był wyższy niż średnio dla Polski i wynosił od 10,3% w województwie podlaskim do 12,0% w województwie podkarpackim.

Wykres 6. Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego w 2010 r.

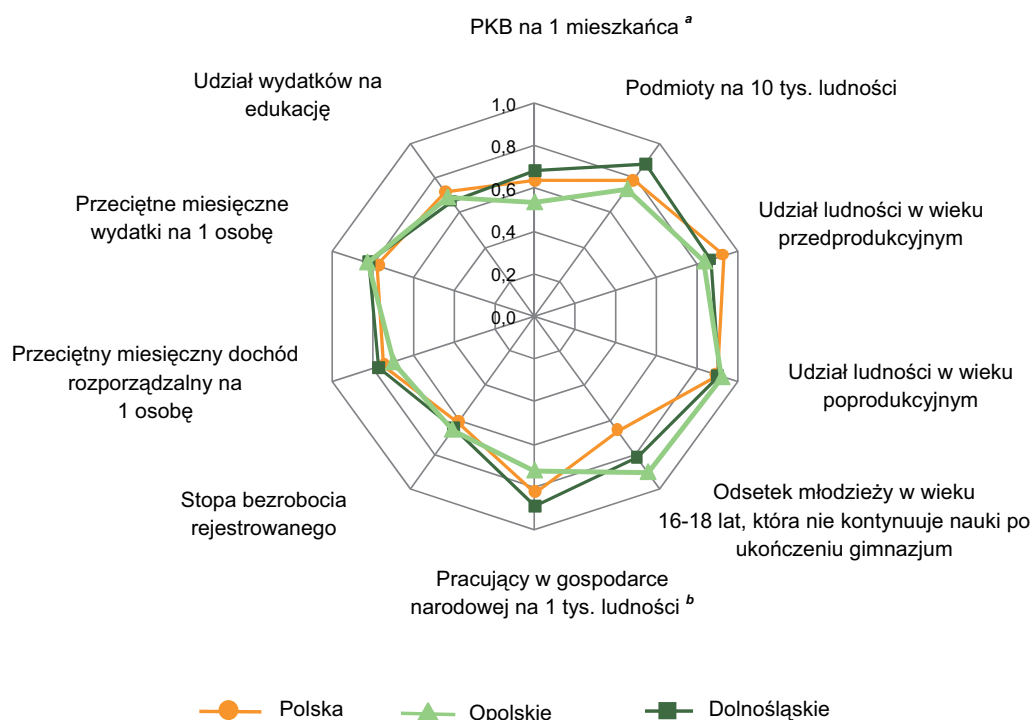
^a Dane za 2009 r. ^b Źródło danych: dane ze sprawozdania Z06.

Województwa grupy III – opolskie, pomorskie, łódzkie, małopolskie, dolnośląskie - to z wyjątkiem opolskiego województwa z aglomeracjami miejskimi o większym zasięgu wpływu na sąsiadujące gminy (Mapa 4). Na wykresie 7 przedstawiono znormalizowane wartości cech dla województwa opolskiego i dolnośląskiego odpowiednio z najniższym i najwyższym miernikiem poziomu życia w omawianej grupie oraz dla porównania przeciętne wartości cech dla Polski.

Wskaźnik PKB na 1 mieszkańca w województwie opolskim, małopolskim i łódzkim był niższy od średniej krajowej (wynosił odpowiednio 27,5 tys. zł, 28,6 tys. zł, 30,6 tys. zł), w województwie pomorskim był bliski średniej krajowej (32,1 tys. zł), natomiast w województwie dolnośląskim przekraczał średnią krajową (33,2 tys. zł) i wynosił 35,9 tys. zł.

Województwa: pomorskie, dolnośląskie podobnie jak w 2008 r. charakteryzują się bardzo wysokimi wskaźnikami przedsiębiorczości, które wynoszą odpowiednio 1161, 1151 podmiotów na 10 tys. ludności. Natomiast w województwach: opolskim, małopolskim, łódzkim te wskaźniki są niższe niż średnia krajowa.

Wykres 7. Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa opolskiego i dolnośląskiego w 2010 r.

a Dane za 2009 r. b Źródło danych: dane ze sprawozdania Z06.

W województwach tej grupy obserwuje się znaczne zróżnicowanie w poziomie zatrudnienia. Liczba pracujących na 1 tys. ludności kształtowała się od 197 osób w województwie opolskim do 243 osób w dolnośląskim (kraj 225 osób). Udział osób pracujących w rolnictwie w zbiorowości ogółu pracujących oscyluje w pobliżu średniej dla kraju (12,8%) poza województwem dolnośląskim, w którym udział pracujących w rolnictwie jest o połowę niższy i wynosi 6,3%. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwach grupy III oscyluje wokół średniej krajowej dla Polski, która wynosi 12,3%.

W województwach: dolnośląskim i pomorskim przeciętny dochód rozporządzalny na 1 osobę zarówno w 2008 jak również w 2010 r. był wyższy niż średnia krajowa, a w województwach: opolskim, łódzkim, małopolskim niewiele niższy niż średnia krajowa. O większej zamożności mieszkańców województwa dolnośląskiego, pomorskiego, opolskiego oraz łódzkiego świadczą wydatki na 1 osobę przekraczające średnią krajową wynoszącą 991 zł.

Udział beneficjentów pomocy społecznej w ludności ogółem w województwach tej grupy jest zróżnicowany:

- znaczny w województwie pomorskim i uzasadniony dużym udziałem ludności w wieku przedprodukcyjnym,
- średni w województwie łódzkim (udział ludności w wieku przedprodukcyjnym oraz udział rodzin wielodzietnych poniżej średniej krajowej, a stopa bezrobocia bliska średniej krajowej)
- relatywnie niski w odniesieniu do poziomu życia ludności w województwach małopolskim i dolnośląskim. W województwie dolnośląskim uzasadnieniem jest stosunkowo niska stopa bezrobocia i niski udział ludności w wieku przedprodukcyjnym. W województwie małopolskim stopa bezrobocia jest niska przy wysokim udziale ludności w wieku przedprodukcyjnym i wysokim udziale rodzin wielodzietnych. Nie bez znaczenia dla kondycji ekonomicznej gospodarstw w tym województwie mogą być także dochody z pracy za granicą (relatywnie wysokie saldo czasowych emigracji zagranicznych²⁸ w okresie ostatnich lat).
- niski w województwie opolskim (6,4%). Udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem był znacznie niższy niż wynikałoby to z poziomu życia ludności. Ma to jednak uzasadnienie biorąc pod uwagę stopę bezrobocia niewiele wyższą niż przeciętnie w Polsce, najniższy w Polsce udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i niski udział rodzin wielodzietnych przy jednoczesnym dużym udziale osób w wieku poprodukcyjnym. Gospodarstwa domowe pracowników, czy też emerytów w tym województwie odznaczają się dobrą kondycją ekonomiczną (dochód rozporządzalny jest bliski średniej krajowej), na co mogą mieć wpływ dochody z pracy za granicą (wskaźnik czasowych emigracji zagranicznych w województwie opolskim jest w ostatnich latach najwyższy w Polsce).

Województwa grupy IV to trzy województwa: wielkopolskie, śląskie i mazowieckie.

Na wykresie 8 przedstawiono znormalizowane wartości cech dla województwa wielkopolskiego i mazowieckiego odpowiednio z najniższym i najwyższym miernikiem poziomu życia w omawianej grupie oraz dla porównania przeciętne wartości cech dla Polski.

Województwa mazowieckie i wielkopolskie są atrakcyjne dla inwestorów i przedsiębiorców, a więc również dla mieszkańców. Większość wskaźników w województwie mazowieckim uzyskuje maksymalne wartości w porównaniu do innych województw (Wykres 8). Począwszy od PKB na 1 mieszkańca znacznie przewyższającego średnią krajową (52,9 tys. zł), 273 pracujących na 1 tys. ludności, po najwyższy przeciętny dochód rozporządzalny na 1 osobę wynoszący 1602 zł, a także najwyższe przeciętne miesięczne wydatki kształtujące się na poziomie 1300 zł na osobę. W województwie mazowieckim występują największe nierówności dochodowe gospodarstw

²⁸ Patrz uwagi metodyczne str. 22.

domowych, co pomimo tak wysokich wskaźników określających poziom życia ludności ma wpływ na duży udział beneficjentów pomocy społecznej w porównaniu do innych regionów.

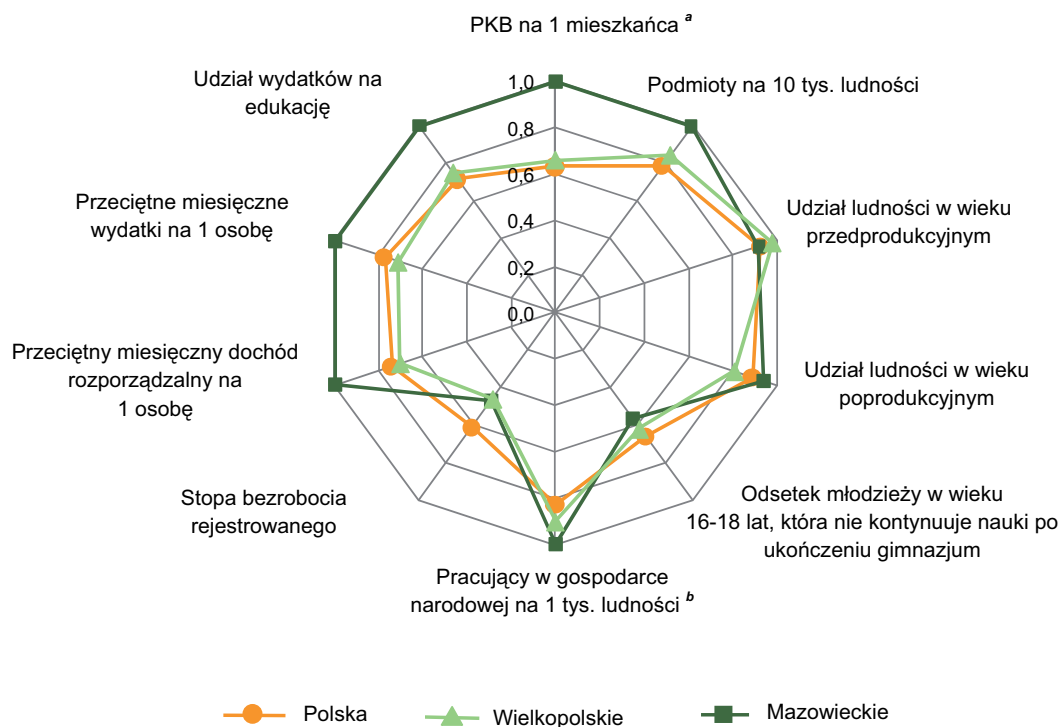
Należy zwrócić uwagę, że tak korzystne wskaźniki dla województwa mazowieckiego generuje stolica i aglomeracja warszawska (im dalej od stolicy tym sytuacja ekonomiczna i warunki bytu ludności zbliżają się do tych, jakie są w ościennych województwach).

W województwach śląskim i wielkopolskim odnotowuje się także wyższy wskaźnik PKB na 1 mieszkańca. Wysokim wskaźnikom PKB towarzyszy wyższy wskaźnik zatrudnienia niż przeciętnie w Polsce. W województwie wielkopolskim liczba pracujących na 1 tys. ludności wynosi 245, a w województwie śląskim 255. Stopa bezrobocia w obydwu województwach jest znacznie niższa niż przeciętnie w Polsce. Niemniej pozytywne zjawiska ekonomiczne w tych województwach nie przekładały się na wyższe niż przeciętnie w Polsce dochody rozporządzalne oraz wydatki na 1 osobę.

Udział beneficjentów pomocy społecznej w ludności ogółem był:

- średni w województwie wielkopolskim (wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym z dużym udziałem rodzin wielodzietnych przy relatywnie niskiej stopie bezrobocia),
- niski w województwie śląskim (kumulacja niskiego udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym z najniższym w Polsce udziałem rodzin domowych wielodzietnych, niskie bezrobocie, i duży udział ludności w wieku poprodukcyjnym z relatywnie wysokimi świadczeniami emerytalno-rentowymi).

Wykres 8. Cechy charakteryzujące poziom sytuacji bytowej ludności dla województwa wielkopolskiego i mazowieckiego w 2010 r.

^a Dane za 2009 r. ^b Źródło danych: dane ze sprawozdania Z06.

2.2. Czynniki makrostrukturalne warunkujące korzystanie z pomocy społecznej

W 2010 r. podobnie jak w 2008 r. obserwuje się przestrzenne zróżnicowanie poziomu życia ludności oraz poziomu korzystania z pomocy społecznej. Pomiędzy tymi dwoma zjawiskami występuje wysoka zależność (Tabl. 1). Czynniki warunkujące niższy poziom życia warunkują równocześnie wysoki poziom korzystania z pomocy społecznej i odwrotnie.

W województwach z dużymi aglomeracjami miejskimi odnotowuje się wyższy wskaźnik PKB na 1 mieszkańca, co jest wynikiem wyższej aktywności gospodarczej. Wysokim wskaźnikom PKB towarzyszy zwykle wysoki wskaźnik zatrudnienia i niższa stopa bezrobocia. W kształtowaniu się tych zjawisk wysokie znaczenie trzeba przypisać jakości „kapitału ludzkiego”. Skutki ekonomiczne tych pozytywnych zjawisk gospodarczych to wyższy poziom dochodów gospodarstw domowych przy jednoczesnych większych dysproporcjach dochodowych pomiędzy nimi.

Wyższy dochód rozporządzalny na 1 osobę, to wyższe wydatki oraz inne proporcje w strukturze tych wydatków. W gospodarstwach domowych o najlepszej kondycji materialnej występuje relatywnie niski udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe oraz stosunkowo wysoki udział wydatków na edukację oraz rekreację i kulturę.

Pośrednim odzwierciedleniem wymienionych pozytywnych zjawisk ekonomicznych w województwach jest dodatnie saldo migracji stałej.

Najbardziej na korzystanie z pomocy społecznej narażeni są mieszkańcy województw o niskim stopniu urbanizacji (miasta poniżej 20 tys. i wieś), słabszym rozwoju gospodarczym, niższej aktywności gospodarczej. W tych województwach częściej występują gospodarstwa domowe, gdzie głównym źródłem utrzymania są świadczenia emerytalno-rentowe z wcześniejszych niskich wynagrodzeń, bądź z pracy w niskotowarowych indywidualnych gospodarstwach rolnych. Osoby zagrożone potrzebą korzystania z pomocy społecznej to osoby bezrobotne, członkowie gospodarstw domowych rolników, użytkownicy niskotowarowych gospodarstw lub działek rolnych oraz osoby wykonujące nisko płatną pracę, zwykle są to osoby o niskim poziomie wykształcenia. Na korzystanie z pomocy społecznej narażone są dzieci i młodzież w rodzinach wielodzietnych.

W każdym z województw występują inne grupy najbardziej zagrożone potrzebą korzystania z pomocy społecznej. Dodatkowo kumulacja niekorzystnych zjawisk w województwie powoduje zwiększony udział beneficjentów pomocy społecznej w ludności ogółem.

Zróżnicowanie poziomu korzystania z pomocy społecznej pomiędzy województwami w zależności od sytuacji bytowej ludności w 2010 r. i w 2008 r. przedstawia Tablica 1 i Tablica 2.

Tabl. 1. Zróżnicowanie poziomu korzystania z pomocy społecznej w zależności od poziomu życia ludności w 2008 r.

		POZIOM ŻYCIA LUDNOŚCI			
		NAJNIŻSZY	NISKI	WYSOKI	NAJWYŻSZY
UDZIAŁ OSÓB KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ W LUDNOŚCI OGÓŁEM	NAJWYŻSZY	świętokrzyskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie	kujawsko-pomorskie		
	WYSOKI	lubelskie	zachodniopomorskie, lubuskie, podlaskie		
	NISKI			pomorskie, łódzkie	wielkopolskie, mazowieckie
	NAJNIŻSZY			dolnośląskie, małopolskie, opolskie	śląskie

Tabl. 2. Zróżnicowanie poziomu korzystania z pomocy społecznej w zależności od poziomu życia ludności w 2010 r.

		POZIOM ŻYCIA LUDNOŚCI			
		NAJNIŻSZY	NISKI	WYSOKI	NAJWYŻSZY
UDZIAŁ OSÓB KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ W LUDNOŚCI OGÓŁEM	NAJWYŻSZY	warmińsko-mazurskie	kujawsko-pomorskie, świętokrzyskie, podkarpackie		
	WYSOKI	lubelskie	lubuskie, podlaskie, zachodniopomorskie		
	NISKI			pomorskie, łódzkie	mazowieckie, wielkopolskie
	NAJNIŻSZY			dolnośląskie, małopolskie, opolskie	śląskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS oraz danych GUS.

Wszystkie zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze obserwowane na poziomie województw były jeszcze bardziej widoczne w przekroju gmin.

Zróżnicowanie poziomu życia wynikało z położenia gmin w strefie oddziaływania miast wojewódzkich, a głównie metropolii warszawskiej, poznańskiej, wrocławskiej, krakowskiej, łódzkiej, ale także w pobliżu mniejszych miast, które są siedzibami powiatów. Dla przykładu korzystne wskaźniki dla województwa mazowieckiego generuje stolica i aglomeracja warszawska. Im dalej od stolicy tym

sytuacja ekonomiczna i warunki bytu ludności zbliżają się do tych, jakie są w ościennych województwach. Przestrzenne zróżnicowania wynikały z położenia w strefie oddziaływania miast, bliskiego położenia względem szlaków komunikacyjnych, atrakcyjnego krajobrazu, działania władz samorządowych oraz aktywności społeczności lokalnych.

Zróżnicowanie poziomu życia było konsekwencją obserwowanych w ostatnich latach zmian społeczno-gospodarczych tzw. procesu suburbanizacji gmin położonych w sąsiedztwie większych miast. Wzrost zamożności ich mieszkańców oraz rosnąca uciążliwość życia, a zwłaszcza odpoczynku w mieście powodują, że ludność przemieszcza się z centrum miast na bardziej atrakcyjne tereny pobliskich gmin. Równocześnie wzrasta znaczenie miast jako miejsca pracy. Efektem migracji ludności z miast do gmin ościennych jest, między innymi, przenoszenie działalności gospodarczej, zwłaszcza handlowej i produkcyjnej, z centrum miast na ich obrzeża.

Gminy otaczające miasta pełnią uzupełniające funkcje mieszkaniowe i gospodarcze. Odnotowano w nich wysokie dodatnie saldo migracji ludności przy niskim udziale osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym. Mieszkańcy tych gmin wykorzystują bliskie położenie miast, dogodne połączenia komunikacyjne ułatwiające szybki dojazd do pracy w mieście. Notuje się tam wysoki udział osób utrzymujących się z pracy najemnej i z pracy na rachunek własny. Poziom życia ludności w miastach oraz w pobliskich gminach wiejskich można określić jako wysoki i równocześnie udział osób korzystających z pomocy społecznej jest niski.

Najniższy poziom życia ludności występował z reguły w gminach peryferyjnych, oddalonych od aglomeracji miejskich i większych miast (Mapa 4.), a także oddalonych od ważniejszych szlaków komunikacyjnych. Niedogodności związane ze słabą siecią transportową i komunikacyjną zmniejszają szanse gospodarcze tych gmin i możliwości pracy ich mieszkańców w oddalonych miastach. Najgorszą sytuację odnotowano w gminach, gdzie głównym źródłem utrzymania jest praca w niskotowarowych indywidualnych gospodarstwach rolnych. Potwierdzeniem gorszej sytuacji bytowej w gminach położonych peryferyjnie było głęboko ujemne saldo migracji w tych gminach. Udział osób korzystających z pomocy społecznej jest wysoki.

Reasumując główne czynniki makrostrukturalne skali korzystania z pomocy społecznej w województwach to:

- słaby rozwój gospodarczy charakteryzujący się niskim poziomem PKB na 1 mieszkańca oraz niską aktywnością gospodarczą, brakiem kapitału, słabszym popytem na towary i usługi przedsiębiorstw,
- wysoka stopa bezrobocia rejestrowanego,
- niskie przeciętne miesięczne dochody rozporządzalne na 1 osobę,
- wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym,
- wysoki odsetek ludzi młodych przedwcześnie opuszczających system szkolny, przy równoczesnym ograniczeniu wydatków na edukację przez gospodarstwa domowe,

- niski stopień urbanizacji, brak dużych ośrodków miejskich z silnym oddziaływaniem zewnętrznym,
- głęboko ujemne saldo migracji, którego jedną z przyczyn jest emigracja zarobkowa najbardziej mobilnych ludzi młodych.

W grupie województw o najniższym poziomie życia ludności i najwyższym udziale korzystających z pomocy społecznej do ogółu populacji może wystąpić długotrwałe uzależnienie od korzystania z pomocy społecznej. W tych województwach od wielu lat obserwuje się niekorzystne zjawiska społeczno-gospodarcze, co może prowadzić do ich utrwalenia i pogłębienie trudnej sytuacji ich mieszkańców. Powolne tempo rozwoju tych regionów nie pozwala na istotną poprawę sytuacji i spadek udziału osób korzystających z pomocy społecznej. Dodatkową przyczyną mającą wpływ na uzależnienie od korzystania z pomocy społecznej w tych województwach jest koncentracja osób potrzebujących pomocy na znacznym ich obszarze.

2.3. Cechy gospodarstw domowych i osób potrzebujących wsparcia z pomocy społecznej

Opisane zjawiska warunkujące skalę korzystania z pomocy społecznej mają odzwierciedlenie w strukturze beneficjentów pomocy społecznej. Populację gospodarstw domowych i osób korzystających z pomocy społecznej podzielono według wybranych kryteriów, co pozwoliło zidentyfikować grupy społeczno-ekonomiczne najbardziej narażone na potrzebę korzystania z pomocy społecznej. Duży udział osób korzystających z pomocy społecznej w grupie, przy jednoczesnym zróżnicowaniu wartości pomiędzy grupami wskazuje na duży wpływ badanej cechy na potrzebę korzystania z pomocy społecznej²⁹ (Schemat 1).

Pierwszą grupą szczególnie narażoną na korzystanie z pomocy społecznej są osoby niepracujące w wieku produkcyjnym. W 2010 r. stanowiły one prawie połowę wszystkich beneficjentów pomocy społecznej, wśród nich 22,5% to osoby bezrobotne, a 27,0% to bierni zawodowo. Przyczyny bierności zawodowej to choroba, niepełnosprawność, nauka, obowiązki rodzinne związane z opieką nad dziećmi w związku z czym osoby te nie poszukiwały pracy. Udział mieszkańców miast i wsi wśród niepracujących beneficjentów był bardzo zbliżony i wynosił po około 25%. Osoby niepracujące w wieku produkcyjnym korzystające z pomocy społecznej w około 82% posiadają wykształcenie niższe niż średnie.

Drugą grupą narażoną na korzystanie z pomocy społecznej są dzieci do lat 17, które stanowią 37,0% ogółu beneficjentów. Wśród nich najczęściej z pomocy społecznej korzystały dzieci w gospodarstwach z dwójką i większą liczbą dzieci – 30,5%, a szczególnie dzieci w gospodarstwach domowych z trójką i większą liczbą dzieci (18,3%), które w większości mieszkały na wsi (12,1%).

Praca nie chroni przed potrzebą korzystania z pomocy społecznej, ale znacznie ogranicza udział osób pracujących w liczbie beneficjentów ogółem, który wynosił 7%. Przyczyną korzystania z pomocy społecznej gospodarstw osób z relatywnie wysokim dochodem własnym jest konieczność

²⁹ T. Panek „Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności”, Warszawa 2011.

utrzymania z takiego dochodu wieloosobowego gospodarstwa domowego. Gospodarstwa pracujących korzystających z pomocy społecznej częściej występują na wsi (4%) niż w mieście (3%).

W niewielkim stopniu na potrzebę korzystania z pomocy społecznej narażone są osoby w wieku poprodukcyjnym, które stanowiły 6% ogółu beneficjentów. W tym przedziale wieku trzy razy częściej z pomocy społecznej korzystają kobiety niż mężczyźni. Beneficjenci pomocy społecznej w wieku poprodukcyjnym częściej mieszkają w mieście (4%) niż na wsi (2%).

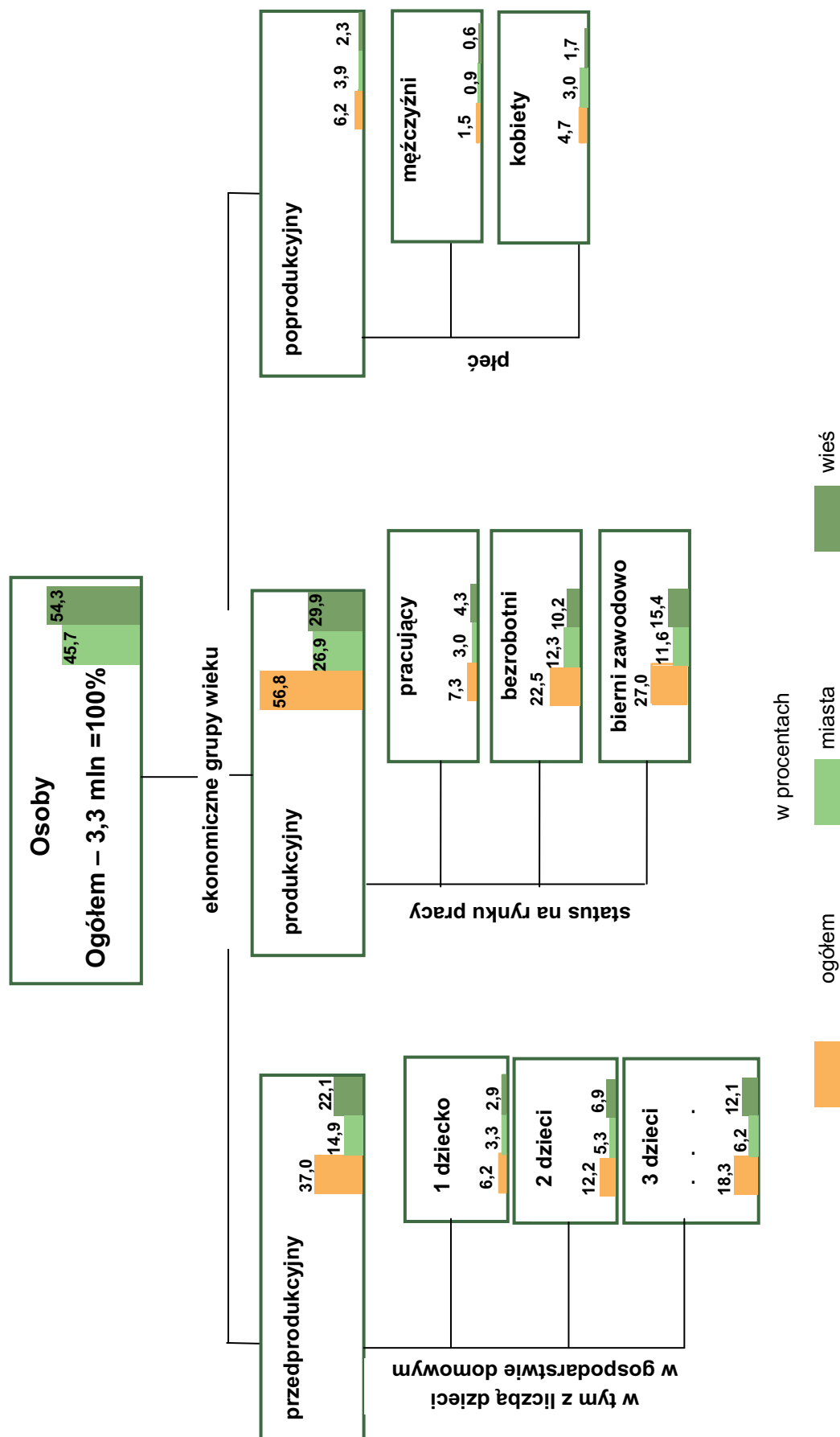
Na schemacie 2 przedstawiono identyfikację gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej.

Po uwzględnieniu przeprowadzonej powyżej identyfikacji grup społeczno-ekonomicznych objętych pomocą społeczną można określić cechy gospodarstw domowych i osób narażonych na potrzebę korzystania z pomocy społecznej

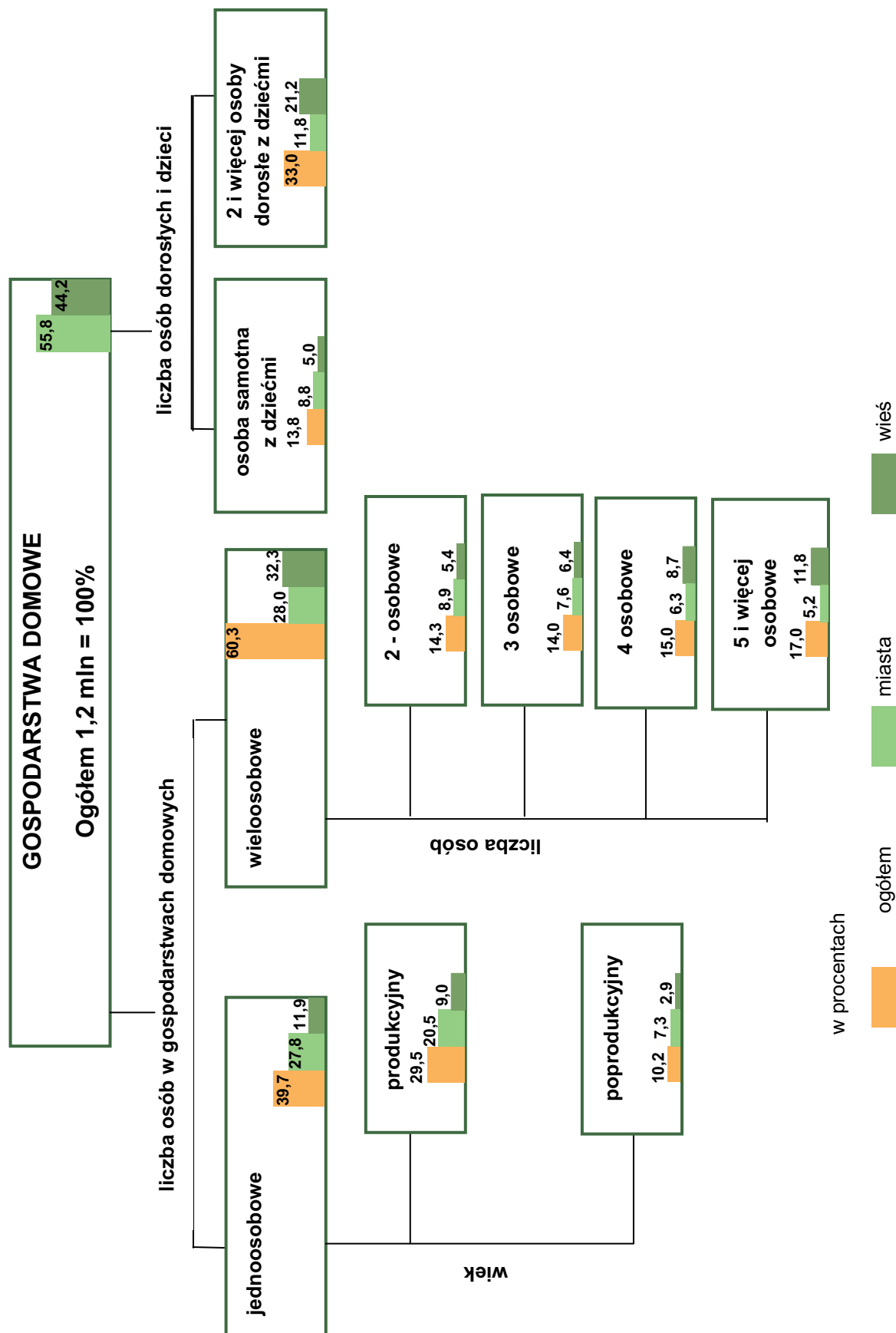
- bezrobocie, bierność zawodowa, której przyczyną może być m.in.
 - niski poziom wykształcenia (bariera podjęcia pracy lub przyczyna wykonywania pracy nisko płatnej),
 - niepełnosprawność, długotrwała choroba (ograniczająca aktywność zawodową).
- niski dochód własny lub jego brak jako konsekwencja bezrobocia lub bierności zawodowej,
- wielodzietność, wraz ze wzrostem liczby dzieci w gospodarstwach domowych zwiększa się potrzeba korzystania z pomocy społecznej,
- wychowywanie dzieci/dziecka przez jedno z rodziców (rodziny niepełne).

Wśród beneficjentów pomocy społecznej można wyodrębnić osoby żyjące w ubóstwie ustawowym, które wymagają wsparcia pomocy społecznej w pierwszej kolejności. W Aneksie 1 do opracowania zamieszczono identyfikacje obszarów i grup społeczno ekonomicznych sfery ubóstwa ustawowego scharakteryzowane przy wykorzystaniu podstawowych mierników ubóstwa.

Schemat 1. Identyfikacja osób korzystających z pomocy społecznej w 2010 r.

Schemat 2. Identyfikacja gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej w 2010 r.

BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ

1. Korzystający z form stacjonarnej pomocy społecznej³⁰

Stacjonarna pomoc społeczna świadczona jest przez Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie (PCPR) w dwóch podstawowych formach – jako pobyt w placówkach typu opiekuńczo – wychowawczego dla dzieci i młodzieży do lat 18 oraz pobyt w zakładach pomocy społecznej. Odrębną formą pomocy dla dzieci, nadzorowaną także przez PCPR, są rodziny zastępcze.

Według stanu na koniec 2010 r. istniało 779 placówek pełniących funkcje opiekuńczo-wychowawcze. Te placówki zapewniały całodobową opiekę dla 19,0 tys. dzieci i młodzieży. W stosunku do 2009 r. liczba placówek tego typu zwiększyła się o 3,0%, natomiast liczba korzystających z nich osób zmalała o blisko 5%.

Oprócz zakładów całodobowych, istniało ponadto 3116 placówek wsparcia dziennego, z pomocy których skorzystało ponad 88 tys. dzieci i młodzieży. W porównaniu z 2009 r. odnotowano zmniejszenie się liczby placówek i osób objętych taką formą pomocy odpowiednio o blisko 3% i o prawie 5%.

Stacjonarne zakłady pomocy społecznej funkcjonują najczęściej jako domy pomocy społecznej, gdzie pensjonariusze z najstarszych grup wieku mają stałe miejsce pobytu. Na koniec 2010 r. funkcjonowało 1489 stacjonarnych zakładów pomocy społecznej razem z filiami, w których przebywało łącznie 101,2 tys. pensjonariuszy. Zarówno w ilości placówek jak i liczbie korzystających z nich pensjonariuszy w stosunku do 2009 r. odnotowano wzrost o niewiele ponad 1%.

Tabl. 3. Beneficjenci stacjonarnej pomocy społecznej i dzieci w rodzinach zastępczych

Wyszczególnienie	2008	2009	2010
	w tys. osób		
Placówki opiekuńczo-wychowawcze - całodobowe			
Wychowankowie	19,3	19,9	19,0
Placówki opiekuńczo-wychowawcze – placówki wsparcia dziennego			
Wychowankowie	97,5	93,0	88,5
Stacjonarne zakłady pomocy społecznej			
Pensjonariusze	98,4	99,9	101,2
Rodziny zastępcze			
Dzieci	53,4	54,3	53,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS oraz danych GUS.

Szczególną formą pomocy dla dzieci i młodzieży zupełnie pozbawionych opieki i wsparcia ze strony rodziców naturalnych są rodziny zastępcze. Według stanu na koniec 2010 r. funkcjonowało 37,4 tys. rodzin zastępczych. Rodziny te były „drugim domem” dla 53,8 tys. dzieci – w tym dzieci najmłodsze, w wieku 0-3 lat stanowiły 8%. W porównaniu z 2009 r. liczba rodzin zastępczych i dzieci wychowujących się w tych rodzinach zmniejszyła się o około 1%.

³⁰ Temat stacjonarnych form pomocy jest szerzej przedstawiony w publikacji GUS „Pomoc społeczna w 2010 r. – infrastruktura, beneficjenci, świadczenia”.

2. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej

W odróżnieniu od pomocy społecznej świadczonej z poziomu powiatu w formach instytucjonalnych, pomoc świadczona z poziomu gminy, w miejscu zamieszkania osób potrzebujących jest określana jako środowiskowa. Pomoc ta jest przyznawana imiennie, na konkretną osobę, ale na podstawie pełnej oceny sytuacji jej gospodarstwa domowego. Szersza charakterystyka tych gospodarstw może być pomocna w lepszej alokacji tej pomocy.

A. Gospodarstwa domowe

1. Gospodarstwa domowe i ich wielkość w miastach i na wsi

W 2010 roku pomoc społeczna w różnych formach świadczonych przez Ośrodki Pomocy Społecznej (OPS)³¹ została skierowana do 8,5% ogółu gospodarstw domowych³² w Polsce, a w liczbach bezwzględnych było to niemal 1230 tys. gospodarstw. W porównaniu z 2009 r. ich liczba zmniejszyła się o niewiele ponad 11 tys. czyli o 0,9% a w relacji do 2008 r. – było to mniej o 1,2%.

Struktura gospodarstw domowych beneficjentów pomocy społecznej według miejsca ich zamieszkania znacznie różni się od podobnej struktury ogółu gospodarstw domowych w kraju. W 2010 r. gospodarstwa w miastach stanowiły ponad 66%, a na wsi – niespełna 34% ogółu gospodarstw domowych, natomiast w zbiorowości beneficjentów pomocy społecznej gospodarstwa w miastach i na wsi stanowiły odpowiednio niemal 56% oraz niewiele ponad 44% tej zbiorowości.

Powyższe zróżnicowanie wskazuje, że z pomocy społecznej relatywnie częściej korzystają gospodarstwa domowe na wsi. Potwierdza to współczynnik natężenia wyrażający liczbę gospodarstw beneficjentów przypadającą na każde 1 tys. gospodarstw domowych ogółem, który na wsi wynosił 112 wobec 71 w mieście. Największy wpływ na tak wysoką różnicę w poziomie korzystania z pomocy społecznej przez gospodarstwa domowe między miastem i wsią wywiera ich odmienna struktura według wielkości.

Tabl. 4. Gospodarstwa domowe i ich struktura według wielkości w miastach i na wsi w 2010 r.

Wyszczególnienie	Ogółem		Liczba osób w gospodarstwie				
			1	2	3	4	5 i więcej
	w tys.		w odsetkach				
Gospodarstwa ogółem	14486,7	100,0	27,3	26,5	20,9	15,4	9,9
Miasta	9611,5	100,0	31,3	27,9	21,3	13,8	5,6
Wieś	4875,2	100,0	19,5	23,8	19,9	18,4	18,4
W tym beneficjenci pomocy społecznej razem	1229,4	100,0	39,7	14,3	14,0	15,0	17,0
Miasta	685,7	100,0	49,8	15,9	13,7	11,3	9,3
Wieś	543,7	100,0	26,9	12,2	14,4	19,7	26,8

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS oraz danych GUS.

³¹ Patrz Uwagi metodyczne str. 19.

³² Według prognozy gospodarstw domowych na lata 2008-2035, www.stat.gov.pl

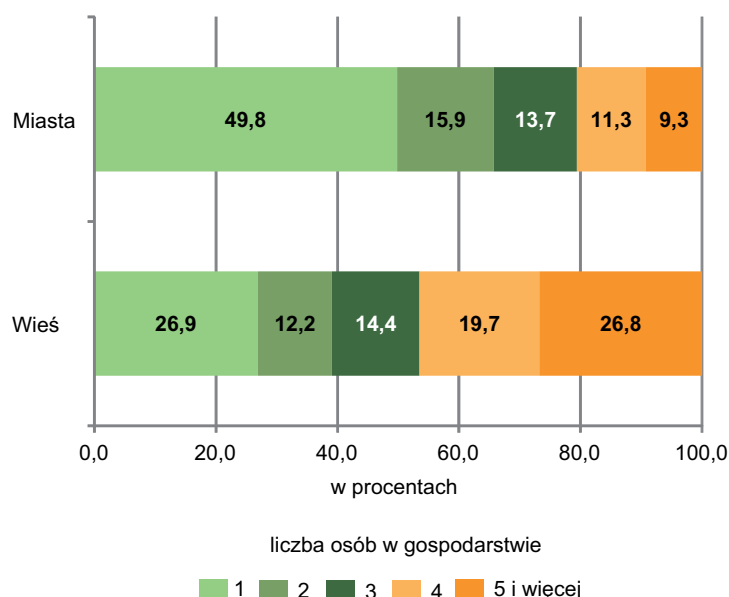
W zbiorowości gospodarstw ogółem w miastach przeważają gospodarstwa najmniejsze, jednoosobowe, czyli osoby samotnie gospodarujące (Tabl. 4). W analizowanym okresie ich udział w łącznej liczbie gospodarstw wynosił ponad 31%. Na wsi samotnie gospodarujący stanowili niespełna 20% omawianej zbiorowości. Z kolei największe gospodarstwa domowe, 5-osobowe i większe (5+), znacznie częściej występują na wsi, gdzie ich udział w 2010 r. wynosił ponad 18% i był ponad 3-krotnie większy niż w miastach.

Na tak ukształtowaną strukturę wielkości ogółu gospodarstw domowych w miastach i na wsi nakłada się różna częstość korzystania z pomocy społecznej w poszczególnych grupach gospodarstw.

Największe gospodarstwa korzystają z pomocy społecznej znacznie częściej, gdyż ich kondycja ekonomiczna jest trudniejsza w związku z większą liczbą dzieci na utrzymaniu. W omawianym roku na każde 1 tys. gospodarstw 5+, przypadało 146 korzystających z pomocy społecznej. Dla porównania, w zbiorowości gospodarstw 3-osobowych i 2-osobowych wskaźnik ten wynosił odpowiednio 57 i 46.

Wśród osób samotnie gospodarujących omawiany wskaźnik kształtuje się na relatywnie wysokim poziomie i w 2010 r. wynosił 123 na 1 tys. gospodarstw. Tak wysoki wskaźnik może wynikać, ze specyfiki tej zbiorowości. W tej grupie mieszczą się osoby samotne i bezdomne, które mają bardzo niski dochód własny, lub w ogóle nie mają dochodu i korzystają z pomocy społecznej głównie z powodów ekonomicznych, a z drugiej strony znaczący udział mają osoby, które korzystają z pomocy społecznej głównie z przyczyn zdrowotnych. Te ostatnie mogą korzystać z usług opiekuńczych za odpłatnością w zależności od wysokości dochodu własnego.

Wykres 9. Struktura gospodarstw domowych – beneficjentów pomocy społecznej według ich wielkości w miastach i na wsi w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPIPS.

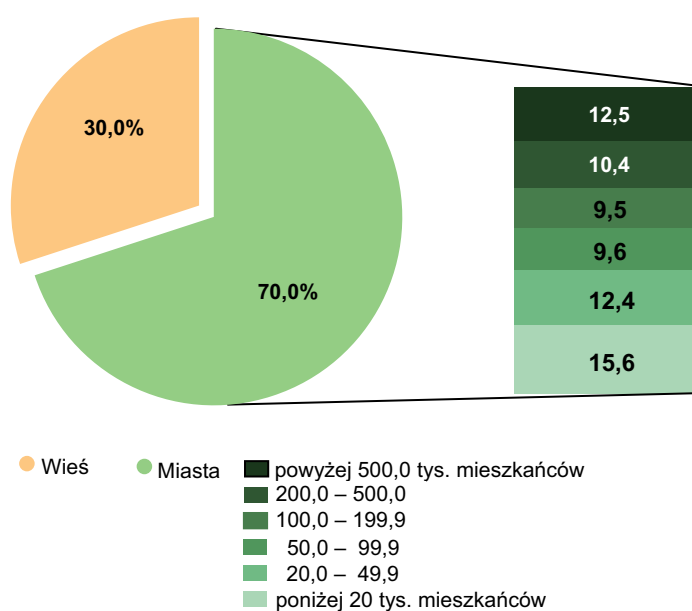
Wyżej opisane przyczyny: odmienna struktura wielkości ogółu gospodarstw w miastach i na wsi oraz różna częstość korzystania z pomocy społecznej w zależności od wielkości gospodarstw powodują jeszcze większe różnice między miastem i wsią w strukturze gospodarstw, beneficjentów pomocy

społecznej według wielkości. Wśród gospodarstw korzystających z pomocy społecznej w miastach, niemal połowa z nich to osoby samotnie gospodarujące (wykres 9). Równocześnie udział największych gospodarstw 5+, wynosił niewiele ponad 9%, a łącznie z 4-osobowymi - niespełna 21% ogółu gospodarstw beneficjentów pomocy w miastach. Z kolei na wsi zarówno najmniejsze, jak i największe gospodarstwa stanowiły po niespełna 27% analizowanej zbiorowości. Stosunkowo wysoki, sięgający niemal 20% jest też udział gospodarstw 4-osobowych wśród beneficjentów pomocy społecznej na wsi. Zatem gospodarstwa 4-osobowe i większe stanowiły prawie 47% analizowanej zbiorowości na wsi.

2. Gospodarstwa domowe jednoosobowe

Z ogółu gospodarstw domowych, które w 2010 r. skorzystały z pomocy społecznej, osoby samotnie gospodarujące, tworzące jednoosobowe gospodarstwa domowe stanowiły niemal 40%, a w liczbach bezwzględnych było to 488,0 tys. Tę zbiorowość odróżnia od gospodarstw wieloosobowych kilka specyficznych cech, w tym najistotniejsza – wyższy koszt samodzielnego gospodarowania, potęgowany kosztami poprawy stanu zdrowia. Z tego powodu przedstawiono szerszą charakterystykę beneficjentów pomocy społecznej, którzy gospodarują samodzielnie

Wykres 10. Struktura samotnie gospodarujących beneficjentów pomocy społecznej według miejsca zamieszkania i wielkości miast w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

Jak wynika z wcześniejszej analizy, zdecydowana większość, około 70% gospodarstw jednoosobowych jest w miastach, a około 30% na wsi. Struktura tych gospodarstw według wielkości miast jest zróżnicowana (wykres 10). Najwięcej samotnie gospodarujących beneficjentów, około 28% żyje w miastach z liczbą mieszkańców poniżej 50 tys. w tym niemal 16% w miastach małych, do 20 tys. ludności. Blisko co 5-ty samodzielnie gospodarujący beneficjent pomocy społecznej jest mieszkańcem miasta z przedziału 50-200 tys. ludności. Stosunkowo wysoki, niemal 23-procentowy udział, w omawianej zbiorowości, mają mieszkańcy dużych miast, z liczbą ludności 200 tys. i więcej.

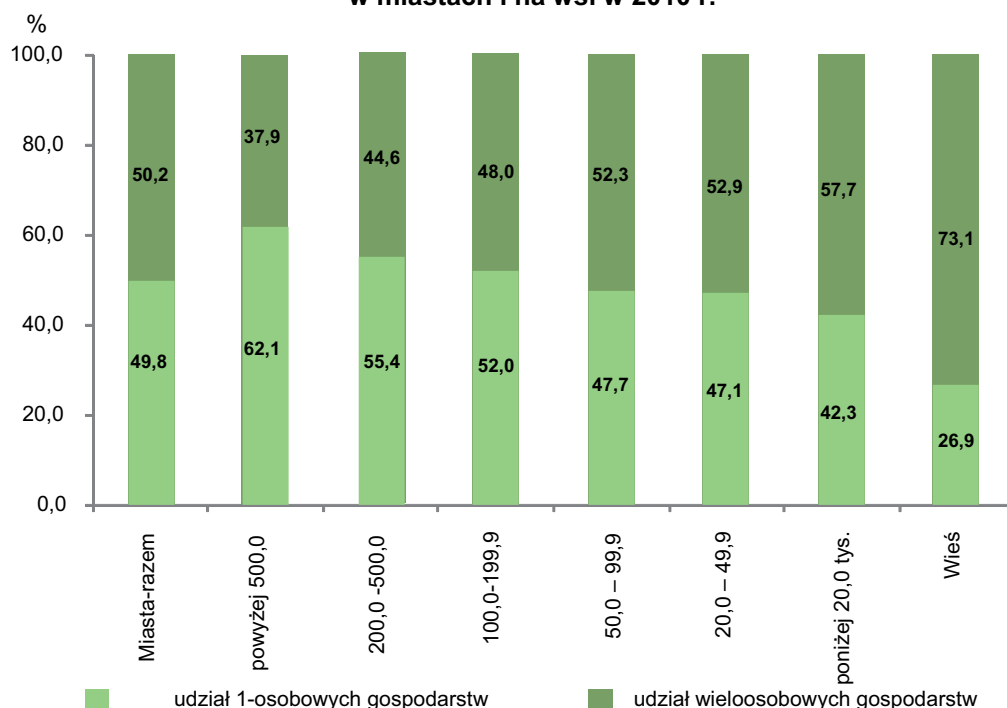
Tak duży udział gospodarujących samodzielnie beneficjentów z dużych miast może wynikać ze zwiększonego zapotrzebowania na pomoc przez żyjące samotnie osoby starsze, których w dużych miastach jest relatywnie najwięcej.

W dalszej analizie omawianej zbiorowości można dostrzec istotną zależność: im większe miasto, tym odsetek samotnie gospodarujących beneficjentów w zbiorowości ogółu gospodarstw korzystających z pomocy jest wyższy (wykres 11).

W największych miastach, w których liczba mieszkańców przekracza 0,5 mln udział samotnie gospodarujących w populacji gospodarstw korzystających z pomocy w 2010 r. wynosił ponad 62%, był zatem o niemal 20 pkt proc. większy niż podobny udział w miastach najmniejszych, z liczbą ludności poniżej 20 tys.

Na tak wysoki odsetek samotnie gospodarujących korzystających z pomocy w największych miastach istotny wpływ wywiera znaczący udział osób w podeszłym wieku w populacji tych miast. Te osoby są „skazane” na pomoc społeczną, ze względu na usługi opiekuńcze, których miejski ośrodek pomocy społecznej jest organizatorem. Z drugiej strony w wielkich miastach relatywnie częściej występują bezdomni i inne osoby bez dochodu.

Wykres 11. Udział gospodarstw jednoosobowych w zbiorowości gospodarstw beneficjentów w miastach i na wsi w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

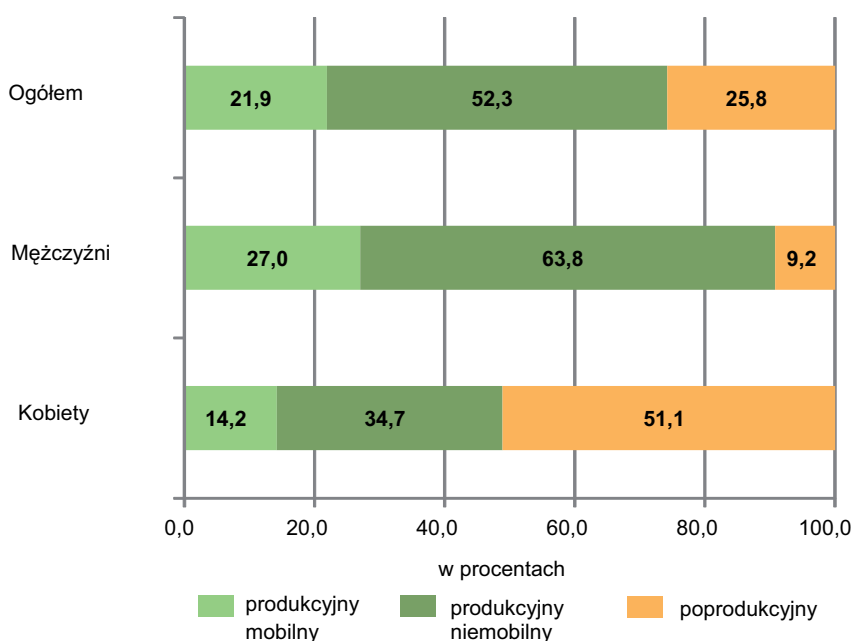
W dużych miastach z liczbą mieszkańców 200-500 tys. udział gospodarstw jednoosobowych w omawianej zbiorowości beneficjentów także był relatywnie bardzo wysoki i wynosił ponad 55%. W miastach średniej wielkości 50-100 tys. oraz mniejszych 20-50 tys. ludności, samotnie gospodarujący beneficjenci stanowili po około 47% ogółu gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej w tych miastach.

2.1. Beneficjenci samotnie gospodarujący według płci, grup wieku i stanu zdrowia

W 2010 r. w zbiorowości 488,0 tys. samotnie gospodarujących beneficjentów pomocy społecznej ponad 60% stanowili mężczyźni. Na wsi przewaga mężczyzn była jeszcze większa, gdyż stanowili ponad 65% badanej zbiorowości, natomiast w mieście – 58%.

Mediana wieku osób samotnie gospodarujących i korzystających z pomocy wynosi 55 lat, chociaż blisko 22% omawianej populacji jest w wieku 18-44 lata, czyli produkcyjnym mobilnym (Wykres 12). W tej grupie udział mężczyzn sięgał niemal 75%. Samotnie gospodarujący w wieku produkcyjnym niemobilnym, czyli kobiety w wieku 45-59 lat i mężczyźni w wieku 45-64 lata korzystają z pomocy społecznej zdecydowanie częściej i w omawianym roku stanowili ponad 52% ogółu beneficjentów prowadzących jednoosobowe gospodarstwa domowe. Także w grupie wieku niemobilnego mężczyzn było blisko 3-krotnie więcej niż kobiet.

Wykres 12. Struktura samotnie gospodarujących beneficjentów pomocy społecznej według płci i ekonomicznych grup wieku w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS.

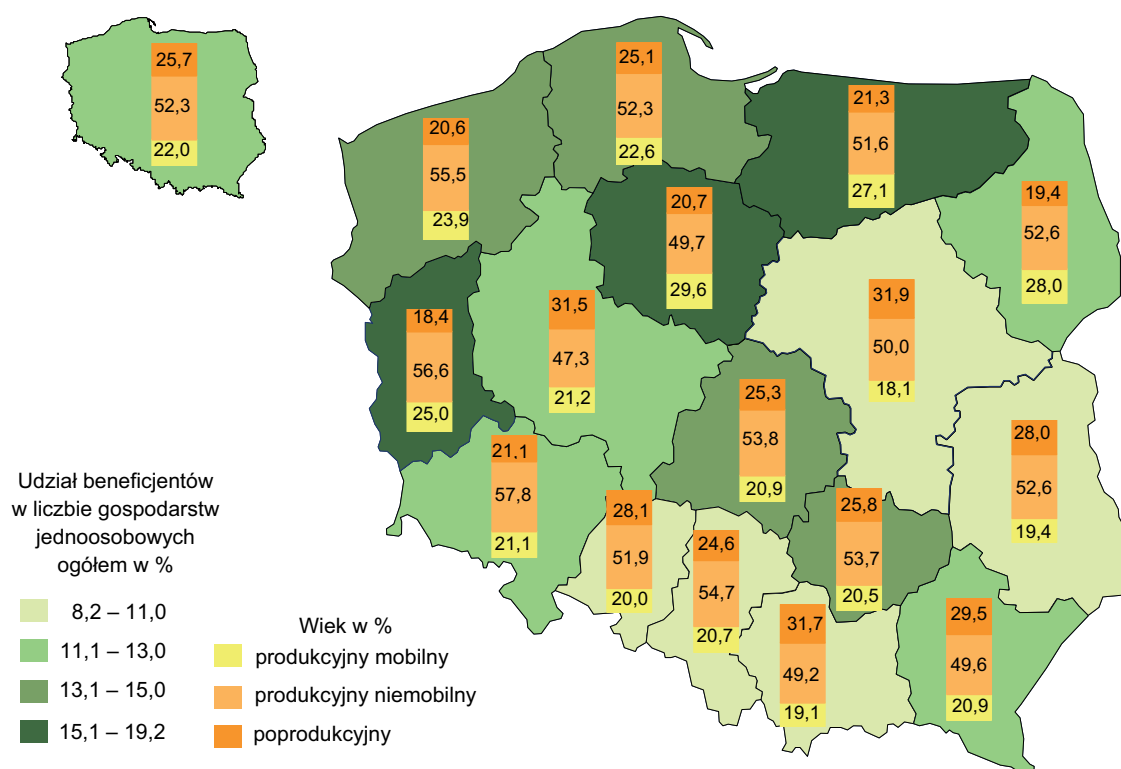
Osoby w wieku poprodukcyjnym, czyli kobiety w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyźni w wieku 65 lat i więcej, stanowili blisko 26% ogółu beneficjentów samotnie gospodarujących, a w tej grupie około 19% to osoby w podeszłym wieku czyli 85 latkowie i starsi. W zbiorowości osób w wieku poprodukcyjnym kobiet jest blisko 4-krotnie więcej niż mężczyzn.

Częstość korzystania z pomocy społecznej przez samotnie gospodarujących jest dość wysoka i w omawianym roku ich udział z populacji samodzielnie gospodarujących ogółem wynosił niemal 12%. (Mapa 5). Stosunkowo najczęściej z pomocy korzystali samotnie gospodarujący w województwie warmińsko-mazurskim, prawie co piąta osoba gospodarująca samodzielnie. Także wysoki udział – ponad 16% w zbiorowości samotnie gospodarujących mieli beneficjenci w województwach lubuskim i kujawsko-pomorskim. Relatywnie najmniej korzystali z pomocy samotnie gospodarujący mieszkańcy

województw śląskiego i mazowieckiego – po około 9% ogółu prowadzących gospodarstwa jednoosobowe w tych województwach.

W strukturze omawianej zbiorowości według grup wieku zwraca uwagę województwo kujawsko-pomorskie (Mapa 5), w którym niemal 30% beneficjentów prowadzących jednoosobowe gospodarstwa domowe to osoby w wieku 18-44 lata. Niewiele mniejszy udział tej grupy wieku w zbiorowości samotnie gospodarujących korzystających z pomocy społecznej występuje także w województwach podlaskim i warmińsko-mazurskim.

Mapa 5. Udział beneficjentów w populacji samotnie gospodarujących i ich struktura według ekonomicznych grup wieku i województw w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

Z ogółu osób samotnie gospodarujących korzystających z pomocy społecznej blisko 75% określiło swój stan zdrowia jako zły, ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę albo niepełnosprawność. Natężenie występowania osób chorych lub niepełnosprawnych wśród samotnie gospodarujących beneficjentów jest zróżnicowane w zależności od ich wieku. Wśród osób w wieku produkcyjnym udział chorych lub niepełnosprawnych wynosił około 67% omawianej zbiorowości.

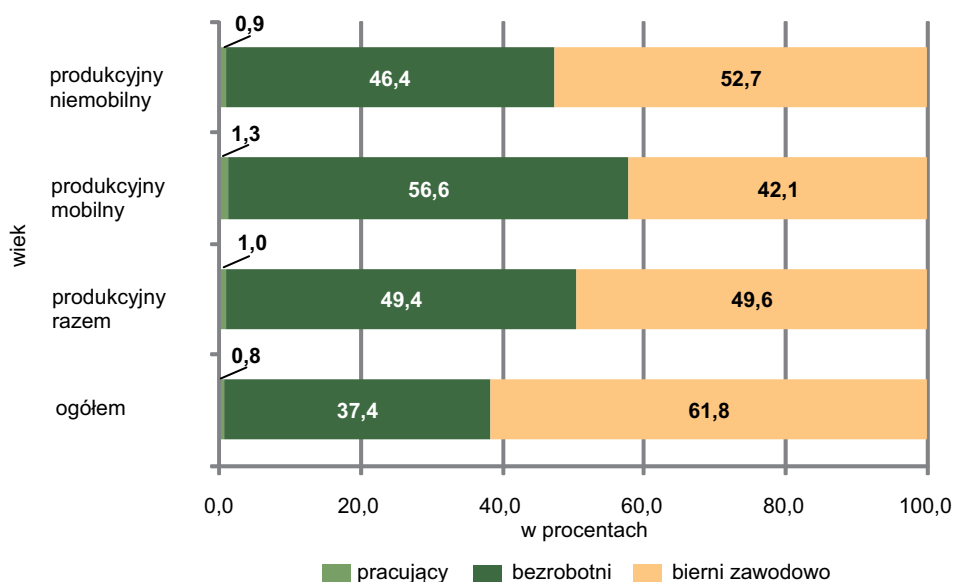
Udział chorych lub niepełnosprawnych w populacji samotnie gospodarujących beneficjentów w wieku poprodukcyjnym przekraczał około 96%. Wśród samotnie gospodarujących beneficjentów zarówno w wieku produkcyjnym jak i poprodukcyjnym, fakt długotrwałej choroby lub niepełnosprawności częściej dotyczy mieszkających w miastach niż na wsi i częściej osobami chorymi są kobiety.

2.2. Beneficjenci samotnie gospodarujący na rynku pracy

Jak ustalono we wcześniejszej analizie osoby samotnie gospodarujące, to w $\frac{3}{4}$ osoby w wieku produkcyjnym, a w $\frac{1}{4}$, w wieku poprodukcyjnym. Niemniej według statusu na rynku pracy dominują osoby bierne zawodowo stanowiąc ponad 60% całej zbiorowości, a niemal 40% to zarejestrowani bezrobotni. Osoby pracujące stanowią niewielki ułamek procenta. Warto zaznaczyć, że wśród mężczyzn proporcje pomiędzy poszukującymi pracy a biernymi zawodowo rozkładają się niemal po połowie z niewielką tylko przewagą biernych zawodowo. Wśród kobiet prawie 80% beneficjentek to osoby bierne zawodowo. Powyższe uwagi odnoszą się do całej populacji gospodarstw jednoosobowych.

Wśród osób w wieku produkcyjnym udział pracujących pozostaje minimalny, kształtując się na poziomie około 1%, (wykres 13), natomiast znacznie większy, dochodzący do niemal 50%, jest udział poszukujących pracy.

Wykres 13. Struktura beneficjentów samotnie gospodarujących według aktywności zawodowej i ekonomicznych grup wieku w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

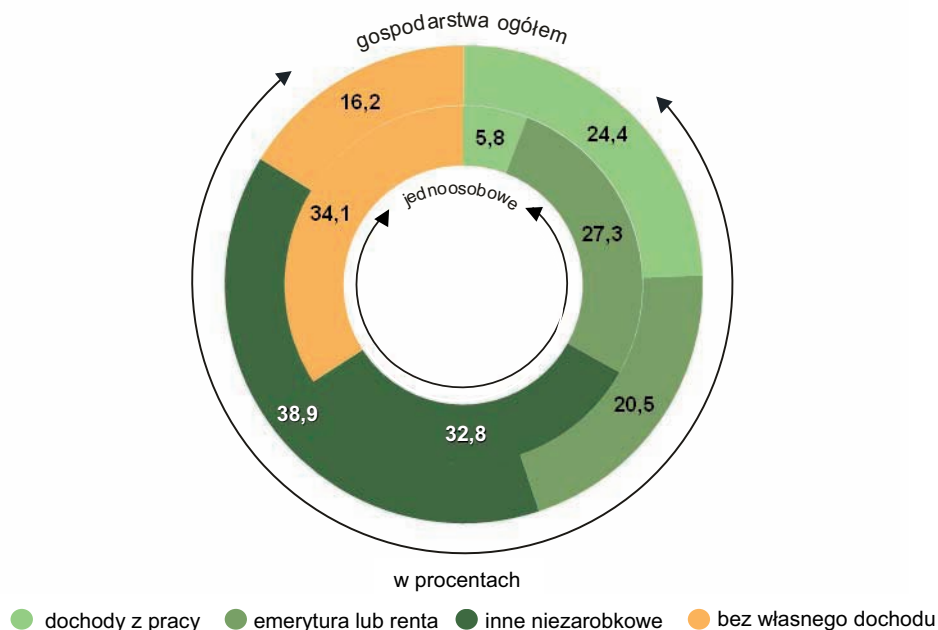
Proporcje pomiędzy poszukującymi pracy a biernymi zawodowo w wieku produkcyjnym wyrównują się, chociaż wśród kobiet nadal, ale w znacznie mniejszej skali, przeważają osoby bierne zawodowo. Bezrobotni stanowią znaczącą większość w młodszych grupach wieku produkcyjnego mobilnego, natomiast wśród osób w wieku produkcyjnym niemobilnym więcej jest biernych zawodowo.

2.3. Główne źródło utrzymania i średni dochód miesięczny beneficjentów samotnie gospodarujących

Sytuacja dochodowa gospodarstw jednoosobowych znacznie odbiega od sytuacji całej populacji gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej. W analizowanym roku niewielki procent samotnie gospodarujących utrzymywał się z pracy – niecałe 6% wobec 24% w zbiorowości gospodarstw ogółem (wykres 14). Na wsi występuje niewiele większy, niż w mieście odsetek samotnie gospodarujących beneficjentów utrzymujących się z pracy zarówno w rolnictwie jak i poza nim.

Drugą cechą zdecydowanie negatywnie odróżniającą tę grupę od pozostałych beneficjentów, jest dramatycznie wysoki odsetek osób bez środków do życia, który wynosił ponad 34% zbiorowości gospodarstw jednoosobowych. Szczególnie wysoki ich odsetek – powyżej 40% występuje na wsi. Ze źródeł niezarobkowych utrzymywało się łącznie powyżej 60% beneficjentów samotnie gospodarujących, w tym tylko niewiele ponad 27% miało emeryturę lub rentę. Niemal 33% omawianej grupy stanowią osoby utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych innych niż emerytura lub renta, co tu oznacza przede wszystkim zasiłki socjalne (Wykres 14).

Wykres 14. Struktura gospodarstw ogółem i jednoosobowych korzystających z pomocy społecznej według głównego źródła utrzymania w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS oraz danych GUS.

Samotnie gospodarujący to relatywnie częściej osoby w wieku emerytalnym, toteż udział emerytury lub renty jako głównego źródła utrzymania w tej grupie beneficjentów jest znacznie wyższy niż w całej zbiorowości gospodarstw, które skorzystały z pomocy w analizowanym roku.

Tabl. 5. Struktura kobiet i mężczyzn beneficjentów pomocy społecznej samotnie gospodarujących według głównego źródła utrzymania w 2010 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Główne źródło utrzymania			Bez własnego dochodu
		dochody z pracy	emerytura lub renta	inne niezarobkowe	
	w odsetkach				
Samotnie gospodarujący beneficjenci ogółem	100,0	5,8	27,3	32,8	34,1
Kobiety	100,0	2,9	49,3	28,2	19,5
Mężczyźni	100,0	7,7	12,8	35,8	43,7

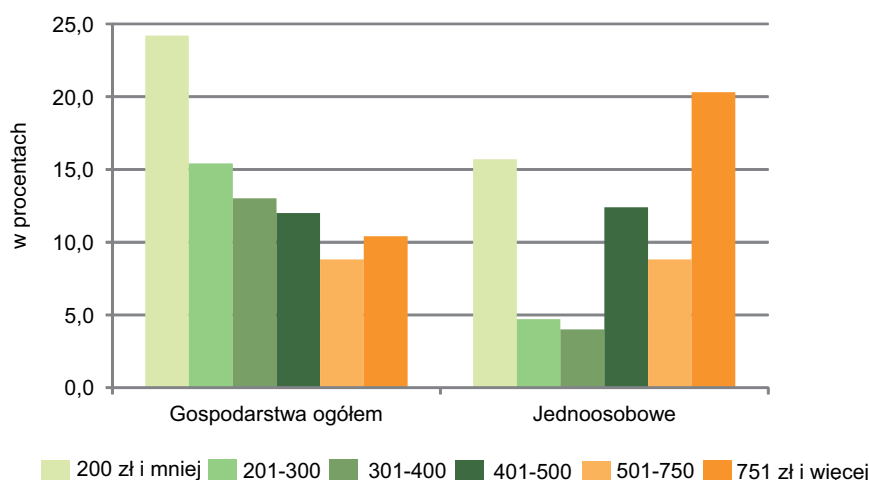
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

W grupie samotnie gospodarujących mężczyzn niemal połowa utrzymywała się z niezarobkowych źródeł utrzymania a blisko 44% to osoby bez własnego dochodu (Tabl. 5). Wśród utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych tylko niewielka część to emeryci lub renciści, dominują natomiast osoby utrzymujące się z innych niż emerytura lub renta źródeł niezarobkowych.

Trochę korzystniej przedstawia się sytuacja kobiet. Co prawda praca stanowiła dla nich podstawę utrzymania znacznie rzadziej niż dla mężczyzn, natomiast prawie połowa z nich ma stałe źródła dochodu jakimi są emerytura lub renta, w tym przypadku jest to głównie renta rodzinna, po zmarłym mężu. Odsetek kobiet bez źródeł dochodu nie przekraczał 20% a więc był dwukrotnie mniejszy niż wśród mężczyzn.

Na tle ogółu samotnie gospodarujących beneficjentów pomocy społecznej sytuacja osób w wieku poprodukcyjnym pod względem posiadania stałego źródła dochodu kształtuje się znacznie korzystniej. Ponad 90% utrzymuje się ze źródeł niezarobkowych, a w przypadku kobiet – prawie 97%. Zdecydowaną większość stanowią tu emerytury lub renty, szczególnie wśród kobiet. Inne źródła niezarobkowe stanowią podstawę utrzymania dla ponad 16% samotnie gospodarujących osób starszych. Są to przeważnie mężczyźni, wśród których aż 30% utrzymuje się z zasiłków socjalnych. Bez źródeł dochodu pozostawało w roku 2010 ponad 6% beneficjentów z omawianej grupy osób starszych. Najczęściej są to mężczyźni zamieszkali w miejscowościach wiejskich.

Wykres 15. Rozkład przeciętnych miesięcznych dochodów na osobę w gospodarstwach ogółem i jednoosobowych beneficjentów pomocy społecznej w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPIPS.

Struktura gospodarstw jednoosobowych według wysokości przeciętnego dochodu miesięcznego wynika w dużym stopniu z rodzaju źródła utrzymania. W odróżnieniu od gospodarstw ogółem, dla których w rozkładzie dochodów szybko maleje udział gospodarstw o wyższych dochodach (Wykres 15)³³, w przekroju gospodarstw jednoosobowych można wyróżnić dwie grupy. Jedna, to samotnie gospodarujący beneficjenci o bardzo niskich dochodach, na poziomie poniżej 200 zł; druga – to beneficjenci o przeciętnych dochodach powyżej 500 zł, z dużym udziałem gospodarstw znacznie przekraczających próg dochodowy uprawniający do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Wykres 15).

³³ Udział gospodarstw wg grup dochodu wyliczono do ogółu gospodarstw, łącznie z grupą bez dochodu (Wykres 14).

Szczególnie wysoki odsetek gospodarstw o najwyższych dochodach, na poziomie powyżej 750 zł - odnotowano w miastach i wyniósł on powyżej 22% ogółu beneficjentów samotnie gospodarujących, natomiast na wsi 16%. Zdecydowana większość jednoosobowych gospodarstw beneficjentów o względnie wysokich dochodach to gospodarstwa kobiet, wśród których w 2010 r., ponad 40% miało dochód miesięczny powyżej 500 zł w tym niemal 20% dochód przekraczający 750 zł.

Na tle ogółu wszystkich gospodarstw korzystających z pomocy społecznej, oraz ogółu beneficjentów samotnie gospodarujących sytuacja dochodowa starszych, samotnych beneficjentów, czyli osób w wieku poprodukcyjnym kształtuje się bardzo korzystnie. Grupą dominującą są tu osoby o przeciętnych dochodach powyżej 1 tys. zł, a mediana dochodów wyniosła 927 zł. Podobnie jak w pozostałych gospodarstwach jednoosobowych, w grupach „wysokodochodowych” dominują kobiety stanowiąc po ¾ ogółu tych grup.

Osoby z tak relatywnie wysokim dochodem, korzystają z pomocy społecznej w formie usług opiekuńczych, lub specjalistycznych usług opiekuńczych. Tego typu usługi przysługują według ustawy „osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona - art. 50”. Pomoc w tej formie jest świadczona odpłatnie, przy czym „rada gminy określa szczegółowe warunki przyznawania i odpłatności za usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze, oraz szczegółowe warunki częściowego lub całkowitego zwolnienia od tych opłat – art. 50”.

Organizacja usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania jest zadaniem własnym gmin. Gminne ośrodki pomocy społecznej dla potrzebujących mieszkańców, albo kontraktują te usługi w wyspecjalizowanych podmiotach albo świadczą je poprzez sieć własnych pracowników – opiekunów społecznych. Z tego powodu w ewidencji ośrodków pomocy społecznej znajdują się także beneficjenci, których średni dochód na osobę jest zaliczany do grupy wysokich.

2.4. Przyczyny przyznania świadczeń i główne formy pomocy dla gospodarstw jednoosobowych

W przeprowadzonej wcześniej analizie zwrócono uwagę na stosunkowo częste korzystanie z pomocy przez osoby samotnie gospodarujące. W omawianym roku na każde 1 tys. gospodarstw 1-osobowych przypadało 123 beneficjentów pomocy społecznej i wskaźnik ten był zdecydowanie wyższy niż w zbiorowości gospodarstw 2-osobowych i 3-osobowych, gdzie wynosił odpowiednio 46 i 57. Tak wysoki wskaźnik uzasadniono specyfiką tej zbiorowości, w której można wyodrębnić dwie grupy, ze względu na wiek i przyczynę korzystania z pomocy społecznej.

Zastanawiać może fakt, że blisko ¾ beneficjentów samotnie gospodarujących, to osoby w wieku produkcyjnym (Tabl.6.), przy czym ¼ tej grupy jest w wieku produkcyjnym mobilnym a połowa - w wieku produkcyjnym niemobilnym. Wśród osób zarówno w wieku produkcyjnym mobilnym jak i niemobilnym mężczyzn jest 3-krotnie więcej niż kobiet. Ta grupa otrzymuje pomoc głównie z powodów ekonomicznych, gdyż znajdują się w niej osoby samotne i bezdomne, które mają bardzo niski dochód własny, lub w ogóle nie mają dochodu.

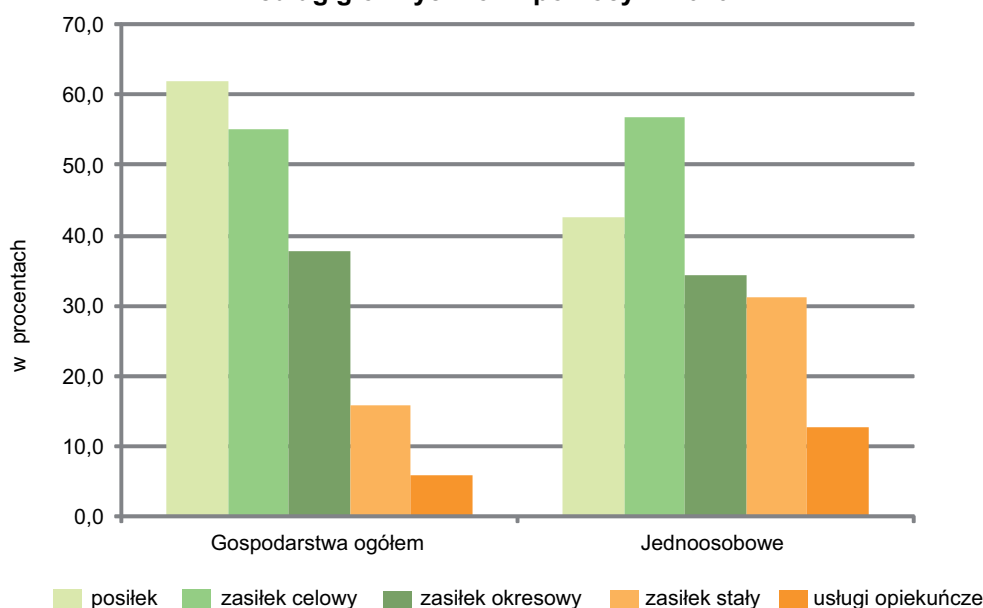
Tabl. 6. Gospodarstwa beneficjentów pomocy społecznej i ich struktura według głównej przyczyny przyznania świadczeń w 2010 r.

Wyszczególnienie	Ogółem		Grupy głównych przyczyn				
			ekono- miczne	zdrowo- tne	rodzinne	społeczne	pozosta- łe
	w tys.		w odsetkach				
Gospodarstwa ogółem	1229,4	100,0	63,0	26,7	7,9	1,6	0,8
Jednoosobowe razem	488,0	100,0	56,1	39,6	0,7	2,9	0,7
w tym osób w wieku:							
produkcyjnym	362,3	100,0	69,1	26,2	0,5	3,6	0,6
poprodukcyjnym	125,7	100,0	18,8	78,1	1,1	0,9	1,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS.

Druga grupa stanowiąca 1/4 ogółu beneficjentów samotnie gospodarujących to osoby w wieku poprodukcyjnym, które korzystają z pomocy społecznej głównie z przyczyn zdrowotnych – niemal 4/5 omawianej zbiorowości. W tej grupie kobiet jest niemal 4-krotnie więcej niż mężczyzn. Główną formą pomocy dla tych osób są usługi opiekuńcze, które GOPS świadczy za odpłatnością w zależności od wysokości dochodu beneficjenta.

Wykres 16. Udział^a gospodarstw w populacji beneficjentów według głównych form pomocy w 2010 r.

a Suma udziałów jest większa niż 100%, ponieważ niektóre gospodarstwa otrzymały świadczenia w kilku formach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS.

W 2010 r. wśród świadczeń, których beneficjentami były osoby gospodarujące samotnie dominowały pieniężne formy świadczeń: zasiłek celowy, zasiłek okresowy oraz zasiłek stały (Wykres 16.). Stosunkowo duża liczba osób żyjących samodzielnie korzystała również ze świadczeń realizowanych w ramach wieloletniego programu pomocy państwa w zakresie dożywiania. Tu – odmiennie niż wśród dzieci i młodzieży szkolnej, którym GOPS finansuje posiłki – również dominowały świadczenia pieniężne, zasiłek na zakup posiłku.

W zbiorowości gospodarstw jednoosobowych zwraca uwagę znaczny udział zasiłku stałego (Wykres 16). Ta forma pomocy jest gwarantowana ustawowo „dla osoby samotnie gospodarującej, jeżeli jej dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej – art. 37” . To świadczenie występuje najczęściej wśród samotnie gospodarujących beneficjentów – mieszkańców wsi. Oznacza to, że na wsi wciąż należy pamiętać o problemie osób starszych pozbawionych praw emerytalnych, lub otrzymujących tylko część tzw. „składową” emerytury rolniczej, która jest w wysokości poniżej progu dochodu uprawniającego do zasiłku stałego.

Stosunkowo wysoki wśród świadczeń realizowanych dla gospodarstw jednoosobowych jest także udział zasiłku okresowego. Ten zasiłek wypłacany jest głównie dla osób bezrobotnych, które straciły prawo do zasiłku z urzędu pracy i pozostają bez środków do życia, nie mogąc znaleźć pracy. Dla osób w wieku poprodukcyjnym pomoc w formie zasiłku okresowego jest realizowana rzadko i jest on wypłacany głównie dla osób dotkniętych długotrwałą lub ciężką chorobą.

Elementami silnie odróżniającymi zbiorowość osób starszych od pozostałej części gospodarstw jednoosobowych w zakresie form pomocy jest duże zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze – ponad 2/5 ogółu beneficjentów samotnie gospodarujących w wieku poprodukcyjnym, (Tabl. 7) oraz występująca niemal tylko wśród starszych pomoc w postaci skierowania do domu pomocy społecznej.

Tabl. 7. Gospodarstwa domowe i ich udział ^a w korzystaniu z pomocy według głównych form w 2010 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Główne formy pomocy społecznej				
		zasiłek celowy	zasiłek stały	zasiłek okresowy	usługi opiekuńcze	posiłek
	w tys.	w odsetkach				
Gospodarstwa ogółem	1229,4	55,1	15,9	37,6	6,0	62,0
Jednoosobowe razem	488,0	56,8	31,1	34,5	12,7	42,4
w tym osób w wieku poprodukcyjnym	125,7	43,0	19,1	2,7	42,3	19,1

a Suma udziałów jest większa niż 100%, ponieważ niektóre gospodarstwa otrzymały świadczenia w kilku formach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

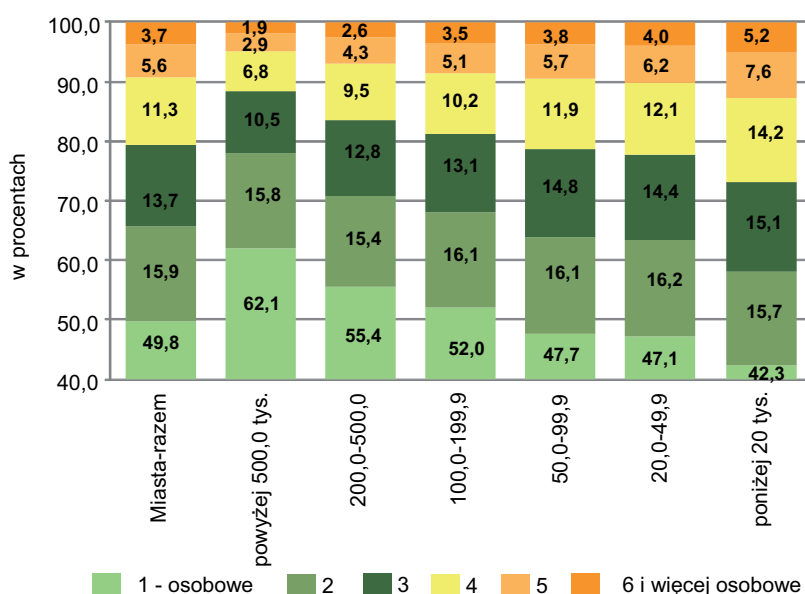
Również akcja dożywiania w odniesieniu do osób starszych częściej jest realizowana w formie posiłku (przy wciąż dominującej roli zasiłku celowego na zakup posiłku). Ponadto można zauważyć, że w miastach częściej niż na wsi praktykowane są usługi opiekuńcze, natomiast na wsi częściej niż w miastach wydawane są skierowania do domu pomocy społecznej.

3. Wieloosobowe gospodarstwa domowe

Z ogółu gospodarstw domowych, które w 2010 r. skorzystały z pomocy społecznej, 3/5 to gospodarstwa wieloosobowe a w liczbach bezwzględnych było to 741,4 tys. W przeciwieństwie do jednoosobowych gospodarstw beneficjentów, których zdecydowana większość jest w miastach; w przypadku gospodarstw wieloosobowych, więcej z nich jest na wsi – niemal 54%.

Jak wynika z wcześniejszej analizy, struktura wieloosobowych gospodarstw beneficjentów według ich wielkości jest silnie zróżnicowana między miastem a wsią (Wykres 9), znaczące różnice występują także pomiędzy miastami różnej wielkości.

Wykres 17. Struktura gospodarstw beneficjentów w miastach według wielkości gospodarstw i wielkości miast w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

Udział gospodarstw dwuosobowych w zbiorowości korzystających z pomocy społecznej jest niemal jednakowy we wszystkich grupach miast (Wykres 17), niezależnie od klasy ich wielkości i wynosił około 16%. Na wsi udział 2-osobowych gospodarstw beneficjentów w zbiorowości ogółem był mniejszy i wynosił niewiele ponad 12%. Trzyosobowe gospodarstwa beneficjentów w miastach małych i średnich do 100 tys. mieszkańców stanowiły po około 15% ogółu gospodarstw korzystających z pomocy w tych miastach i taki sam odsetek 3-osobowych był na wsi. W większych miastach udział 3-osobowych gospodarstw w omawianej zbiorowości był mniejszy i wynosił około 13%, przy czym w największych – nieznacznie przekraczał 10%. Udział gospodarstw 4-osobowych w populacji tych, które otrzymały pomoc w 2010 r. zmniejszał się wraz ze wzrostem wielkości miast i wynosił ponad 14% w najmniejszych miastach, a niespełna 7% w największych; na wsi – odpowiednio niemal 20%.

Najliczniejsze gospodarstwa, 5-osobowe i większe (5+) miały niewielki udział w zbiorowości gospodarstw beneficjentów w miastach ogółem, przy czym w najmniejszych miastach ten udział ukształtował się na poziomie niemal 13%, a w największych – poniżej 5%. Dla porównania na wsi gospodarstwa 5+ stanowiły 27% wszystkich gospodarstw na wsi korzystających z pomocy.

3.1. Typy wieloosobowych gospodarstw beneficjentów pomocy społecznej

W zbiorowości wieloosobowych gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej zdecydowana większość to gospodarstwa rodzinne. Niemniej przyjęty w Zbiorze Centralnym systemu monitoringu pomocy społecznej podział na gospodarstwa rodzinne i nierodzinne różni się metodologicznie od takiego samego podziału stosowanego w NSP i innych badaniach GUS. Dlatego do charakterystyki społeczno-demograficznej tych gospodarstw w 2010 r. zastosowano inne grupowanie.

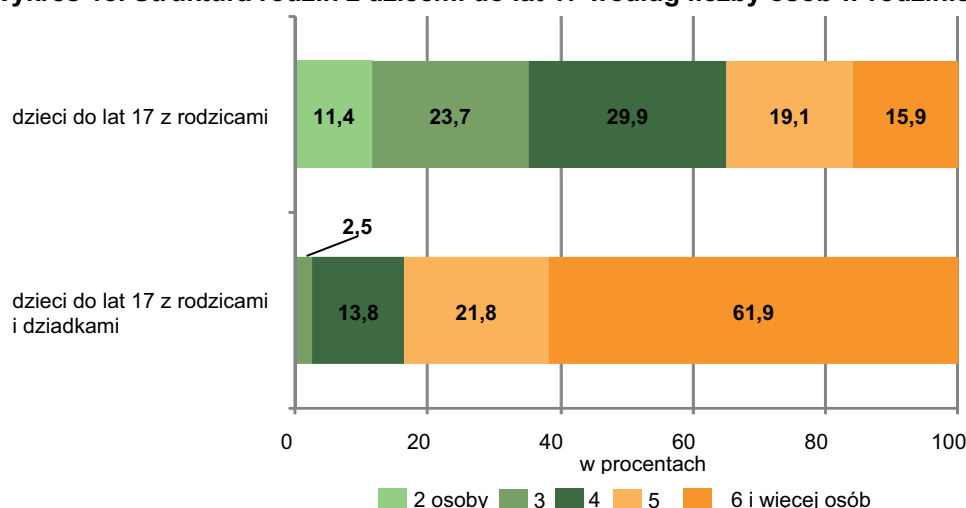
a) według liczby pokoleń i grup pokoleniowych³⁴

Do tej analizy wykorzystano kody składu rodzinnego i stopnia pokrewieństwa, a w niektórych przypadkach brano pod uwagę wiek członków gospodarstwa domowego. W gospodarstwach dwu i trzypokoleniowych wyodrębniono rodziny – dzieci do lat 17³⁵ z rodzicami; oraz – dzieci do lat 17 z rodzicami i dziadkami.

Wśród ogółu gospodarstw wieloosobowych, beneficjentów pomocy społecznej niemal 74 tys., czyli prawie 10% to gospodarstwa jednopokoleniowe. W tej grupie niemal 37% to gospodarstwa osób starszych, czyli w wieku 60 lat i więcej. Gospodarstwa dwupokoleniowe stanowiły zdecydowaną większość – niemal 88%, w tym blisko 74% to rodzice z dziećmi do lat 17. W liczbach bezwzględnych gospodarstw dwupokoleniowych było niespełna 650 tys., w tym około 546 tys. to rodzice z dziećmi do lat 17.

Udział trzypokoleniowych gospodarstw w analizowanej populacji był niewielki i wynosił ponad 2%, przy czym gospodarstwa z dziećmi do lat 17 z rodzicami i dziadkami stanowiły poniżej 1%.

Wykres 18. Struktura rodzin z dziećmi do lat 17 według liczby osób w rodzinie w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

W strukturze rodzin z dziećmi do lat 17 (Wykres 18) według wielkości³⁶, dominują 4-osobowe, niemal 30%. Także dość licznie są reprezentowane rodziny 3-osobowe, blisko 24% analizowanej grupy i 5-osobowe – ponad 19%. Największe rodziny 6+ stanowią niemal 16% ogółu gospodarstw

³⁴ Patrz uwagi metodyczne str.23.

³⁵ Pozostające na utrzymaniu.

³⁶ W liczbie osób w rodzinie może być rodzeństwo w wieku powyżej 17 lat.

domowych dwupokoleniowych – rodziców i ich dzieci do lat 17. Ponad 11% w zbiorowości rodzin z dziećmi stanowią samotni rodzice z 1 dzieckiem do lat 17.

W stosunkowo niewielkiej zbiorowości gospodarstw trzypokoleniowych z dziećmi do lat 17, ich rodzicami i dziadkami ponad 3/5 to duże gospodarstwa liczące co najmniej 6 osób.

b) według płci, grup wieku, poziomu wykształcenia i stanu zdrowia głowy gospodarstwa domowego

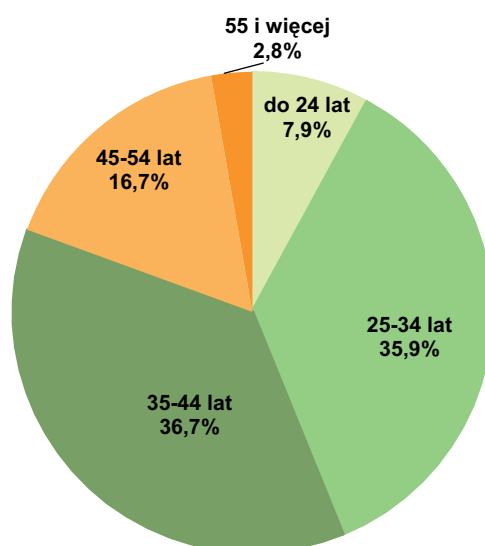
W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w systemie pomocy społecznej głowę gospodarstwa domowego można wyznaczyć tylko na podstawie stopnia pokrewieństwa pozostałych członków gospodarstwa. Brakuje zatem drugiego istotnego kryterium, dostarczania środków na utrzymanie gospodarstwa. W związku z tym charakterystyki populacji głów gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej nie mogą być porównywane z kategorią głów gospodarstw domowych (osób odniesienia) wyodrębnianych w NSP i innych badaniach GUS.

W zbiorowości 741,4 tys. wieloosobowych gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej, w niemal 84% głową gospodarstwa domowego jest kobieta. Wynika to z zasad wypełniania formularza wywiadu środowiskowego, który w zdecydowanej większości jest przeprowadzany z kobietami.

W tym formularzu jako pierwszą wpisuje się osobę, z którą wywiad jest przeprowadzany, a stopień pokrewieństwa ustala się wobec osoby wpisanej jako pierwsza.

Jeżeli rozpatrywać głowy wieloosobowych gospodarstw domowych według płci i grup wieku, to w przedziale wieku produkcyjnego mobilnego, czyli 18-44 lata, udział kobiet sięga 90% i to są przede wszystkim głowy gospodarstw domowych z dziećmi do lat 17 na utrzymaniu. Stąd szersza charakterystyka dotyczy tej zbiorowości.

Wykres 19. Struktura kobiet, głów gospodarstw beneficjentów z dziećmi na utrzymaniu według grup wieku w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

W strukturze według 10-letnich grup wieku (Wykres 19) dominują kobiety z dwóch przedziałów, 25-34 oraz 35-44 lata, których udział ukształtował się na zbliżonym poziomie i wyniósł odpowiednio blisko 36% i 37%. Zdecydowanie mniej kobiet – głów gospodarstw z dziećmi na

utrzymaniu jest w wieku 45-54 lata - blisko 17%, a kobiety najmłodsze, czyli w wieku poniżej 25 lat, i najstarsze – w wieku 55 lat i więcej stanowiły odpowiednio niemal 8% oraz prawie 3% badanej zbiorowości.

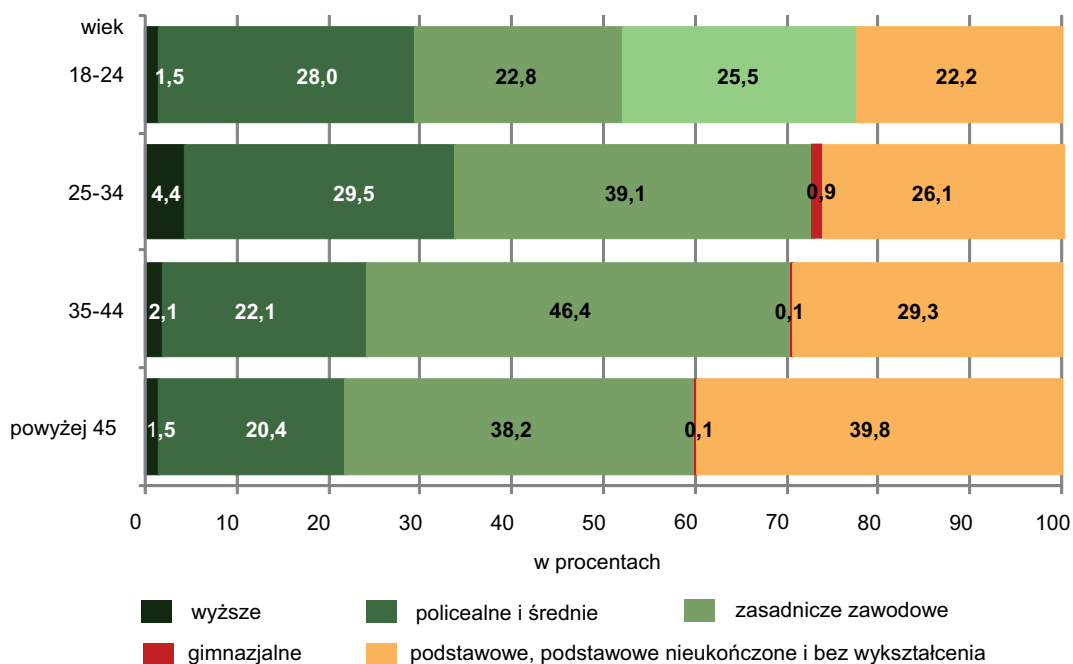
Wśród głów gospodarstw domowych z dziećmi występują stosunkowo nieliczne przypadki w których głową gospodarstwa domowego jest osoba w wieku poprodukcyjnym. Są to podobnie jak w niższych grupach wieku głównie kobiety i najczęściej są to babcie ustanowione jako prawni opiekunowie swoich wnuków.

Poziom wykształcenia głów wieloosobowych gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej jest bardzo niski. Tylko niespełna ¼ posiada wykształcenie co najmniej średnie, a ponad 1/3 ma ukończone tylko gimnazjum lub szkołę podstawową. W porównaniu z podobną strukturą tej zbiorowości badaną w 2008 r. powyższe niekorzystne udziały nie uległy istotnej poprawie. Zatem dokonana w 2008 r.³⁷ próba oceny głębokości różnicy między poziomem wykształcenia głów gospodarstw beneficjentów pomocy społecznej, a poziomem wykształcenia głów ogółu gospodarstw, pozostaje aktualna, a tę różnicę określono jako „przepaść edukacyjną”.

Poziom wykształcenia głów gospodarstw z dziećmi do lat 17 na utrzymaniu jest minimalnie wyższy.

Jak wynika z wcześniejszej analizy w blisko 9 na 10 gospodarstw domowych beneficjentów pomocy społecznej z dziećmi na utrzymaniu głową gospodarstwa są kobiety, w tym w zdecydowanej większości kobiety w wieku produkcyjnym mobilnym, stąd szersza charakterystyka dotyczy tej zbiorowości

Wykres 20. Struktura kobiet, głów gospodarstw beneficjentów z dziećmi na utrzymaniu według grup wieku i poziomu wykształcenia w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

³⁷ Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 r. str. 69, www.stat.gov.pl

W analizie poziomu wykształcenia omawianej grupy kobiet według 10-letnich grup wieku można zauważyć, istotną różnicę (Wykres 20). Wśród kobiet w wieku poniżej 35 lat udział posiadających wykształcenie co najmniej średnie przekracza 30%, natomiast wśród kobiet w wieku 35 lat i więcej odsetek posiadających wykształcenie średnie i wyższe jest mniejszy o 8 pkt proc.

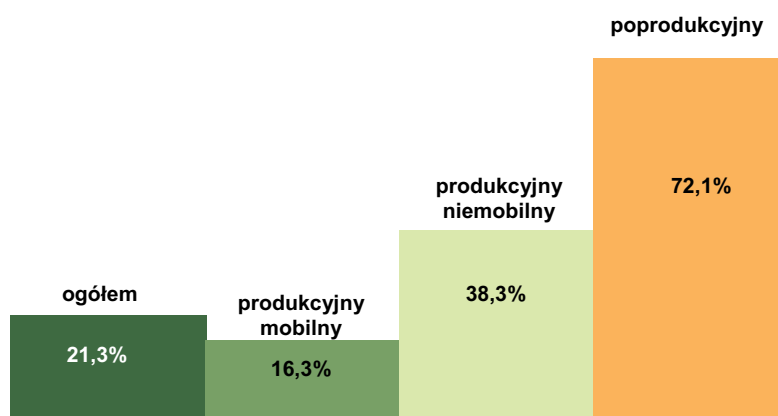
Uwagę zwraca relatywnie bardzo wysoki odsetek najmłodszych kobiet, czyli w wieku do 24 lat, z wykształceniem podstawowym. W liczbach bezwzględnych zbiorowość ta nie jest zbyt duża, więc można próbować uzasadnić takie przypadki wczesnym macierzyństwem, skutecznie utrudniającym ukończenie chociaż gimnazjum. Wśród kobiet w wieku 35 lat i więcej będących głowami gospodarstw z dziećmi na utrzymaniu prawie 1/3 zakończyła edukację na szkole podstawowej.

Można stwierdzić, że w gospodarstwach beneficjentów korzystających z pomocy społecznej - pomimo niewielkiej poprawy, poziom wykształcenia matek jest niski, a ojców – statystycznie nie wyższy niż matek. Niskie wykształcenie rodziców nie jest dobrym wzorcem i nie inspiruje dzieci z tych rodzin do kontynuacji kształcenia i osiągania wyższego poziomu niż osiągnęli rodzice.

Z ogółu głów gospodarstw wieloosobowych 1/4 określiła swój stan zdrowia jako zły, ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę albo niepełnosprawność. W zbiorowości głów gospodarstw z dziećmi na utrzymaniu co piąta uznała swój stan zdrowia jako zły.

Natężenie występowania osób chorych lub niepełnosprawnych jest silnie zróżnicowane w zależności od wieku (Wykres 21). Stąd w zbiorowości głów w wieku produkcyjnym mobilnym, czyli w wieku 18 – 44 lata udział chorych lub niepełnosprawnych nieznacznie przekraczał 16%, natomiast wśród głów w wieku produkcyjnym niemobilnym przekraczał 38%.

Wykres 21. Udział chorych i niepełnosprawnych w populacji głów gospodarstw beneficjentów z dziećmi na utrzymaniu według ekonomicznych grup wieku w 2010 r.

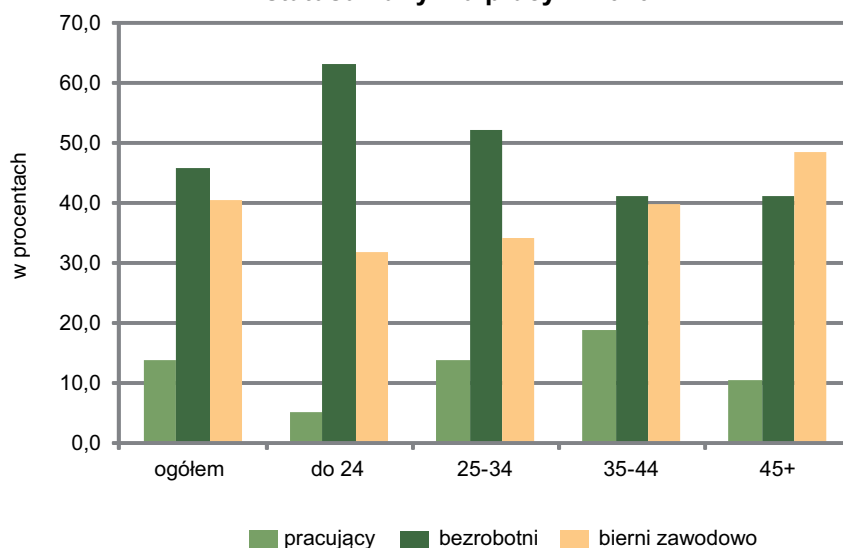
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

W zbiorowości osób w wieku poprodukcyjnym, będących głowami gospodarstw domowych z dziećmi na utrzymaniu, udział chorych lub niepełnosprawnych wynosił ponad 72% tej grupy.

c) według aktywności zawodowej głowy gospodarstwa domowego

W zbiorowości beneficjentów pomocy społecznej niemal wszystkie głowy wieloosobowych gospodarstw domowych w wieku poprodukcyjnym są bierne zawodowo, stąd ocenie statusu na rynku pracy poddano zbiorowość „głów” w wieku produkcyjnym. W tym miejscu trzeba przywołać wcześniejsze ustalenia, że niemal 84% głów wieloosobowych gospodarstw domowych to kobiety, które tradycyjnie są mniej aktywne zawodowo niż mężczyźni.

Wykres 22. Struktura głów gospodarstw beneficjentów według grup wieku produkcyjnego i statusu na rynku pracy w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiPS MPiPS.

Tylko niespełna 14% osób w wieku produkcyjnym, będących głowami wieloosobowych gospodarstw korzystających z pomocy społecznej to osoby pracujące i są to przede wszystkim osoby w wieku produkcyjnym mobilnym. Charakterystyczne, że właśnie na tę kategorię wiekową przypadają dwie dominanty: względnych liczebności pracujących oraz bezrobotnych (Wykres 22). Największy odsetek pracujących – wynoszący niemal 20% - odnotowano wśród osób w przedziale wieku 35-44 lata, natomiast największy udział bezrobotnych - ponad 60% - wśród osób w wieku do 24 lat. Podsumowując, młodzi beneficjenci pomocy społecznej, będący głową kilkuosobowego gospodarstwa, najczęściej rodziny z dziećmi na utrzymaniu, to w zdecydowanej większości, wynoszącej ponad 70%, osoby aktywne zawodowo, chociaż znacznie częściej poszukujące pracy niż pracujące.

Wśród „głów” w wieku produkcyjnym niemobilnym, bierni zawodowo stanowią niemal połowę tej grupy. Odmienne przedstawia się pozycja na rynku pracy głów wieloosobowych gospodarstw domowych w mieście i na wsi. W mieście, we wszystkich grupach wiekowych przeważają osoby bezrobotne, na wsi – szczególnie w wieku produkcyjnym niemobilnym – osoby bierne zawodowo.

Podstawową przyczyną bierności zawodowej może być stan zdrowia badanych osób. Ponad 40% biernych zawodowo głów gospodarstw domowych to osoby chore lub niepełnosprawne.

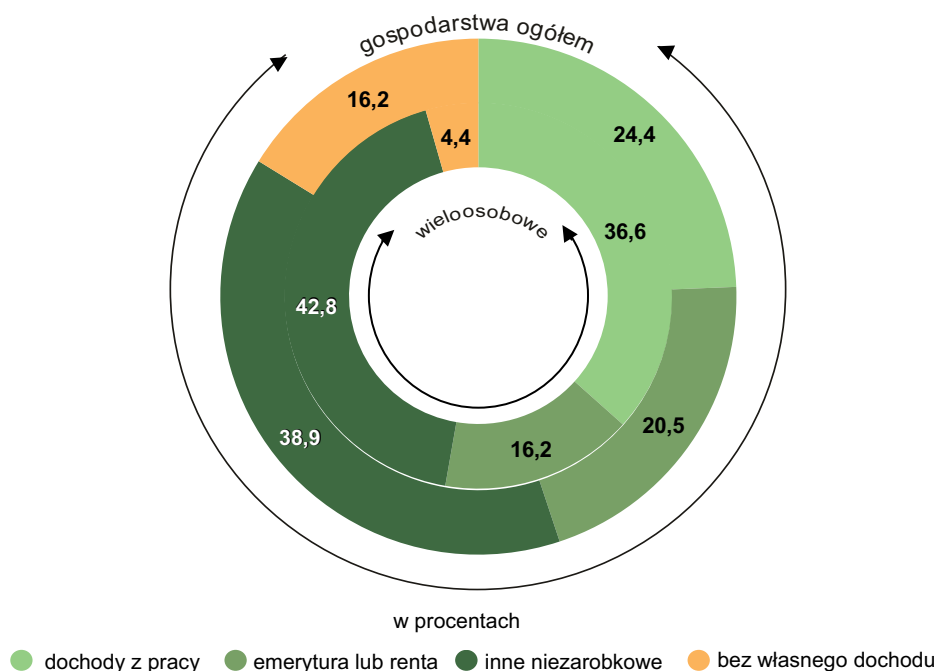
Pozostałe blisko 60% – poza niewielkim procentem osób nadal się uczących - zrezygnowało z dalszego poszukiwania pracy, mimo że prawie 9 na 10 osób w tej grupie głów reprezentuje gospodarstwo domowe z dziećmi na utrzymaniu, w tym 20% osób samotnie wychowuje dzieci. W tej zbiorowości bardzo istotną przyczyną może być macierzyństwo. Szersza analiza wskazuje, że około 94% głów w wieku produkcyjnym, zdrowych, biernych zawodowo i nie uczących się to głowy gospodarstw domowych z dziećmi na utrzymaniu, a około 1/5 z nich samotnie wychowuje dzieci. Odsetek samotnych matek wśród kobiet w wieku 18 -24 lat wyniósł około 30%.

3.2. Główne źródło utrzymania i średni dochód miesięczny na osobę w gospodarstwie

Struktura wieloosobowych gospodarstw domowych, które w 2010 r. skorzystały z pomocy społecznej, według głównego źródła utrzymania (Wykres 23) zdecydowanie różni się od podobnej struktury osób prowadzących gospodarstwa jednoosobowe (Wykres 14).

Dochody z pracy stanowiły podstawę utrzymania dla blisko 37% wieloosobowych gospodarstw beneficjentów, w tym niewiele ponad 3% to dochody z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Dalsze ponad 16% gospodarstw utrzymywało się głównie z emerytury lub renty, a niemal 43% - ze źródeł niezarobkowych innych niż emerytura lub renta. Najczęściej były to zasiłki dla bezrobotnych lub z pomocy społecznej oraz alimenty.

Wykres 23. Struktura gospodarstw ogółem i wieloosobowych korzystających z pomocy społecznej według głównego źródła utrzymania w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiPS MPIPS.

Należy zwrócić uwagę, że za główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego uznaje się to, z którego dochód w ciągu roku był najwyższy³⁸. Zatem tak wysoki odsetek gospodarstw beneficjentów utrzymujących się głównie z niezarobkowych źródeł, wiąże się nie tylko z relatywnie wyższym udziałem osób niepracujących, ale także z niskimi dochodami uzyskiwanymi z pracy. Często jest to

³⁸ Patrz uwagi metodyczne str. 25.

praca, wykonywana sporadycznie lub dorywczo, która nie zapewnia stałego źródła dochodów. Stąd niewielki, ale stały lub otrzymywany przez dłuższy okres zasiłek staje się głównym źródłem utrzymania.

Na tle populacji beneficjentów samotnie gospodarujących, udział gospodarstw bez dochodu, czyli pozostających na utrzymaniu, w zbiorowości wieloosobowych był stosunkowo niewielki i wynosił powyżej 4%.

Znacząca różnica w wyżej przedstawionej strukturze między gospodarstwami w miastach i na wsi występuje w dwóch grupach źródeł utrzymania: dochody z pracy oraz źródła niezarobkowe inne niż emerytura lub renta. W miastach udział gospodarstw utrzymujących się z pracy wynosił niespełna 30%, z minimalnym odsetkiem dochodów z pracy w rolnictwie. Natomiast na wsi dochody z pracy stanowiły podstawę utrzymania blisko 43% gospodarstw, przy czym około 6% utrzymywało się z pracy w rolnictwie indywidualnym.

Z drugiej strony inne niż emerytura lub renta źródła niezarobkowe były głównym źródłem dochodu dla prawie połowy wieloosobowych gospodarstw beneficjentów w miastach, oraz dla niewiele ponad 1/3 takich gospodarstw na wsi.

Analizując strukturę źródeł utrzymania gospodarstw beneficjentów według ich wielkości można zauważyć, że im więcej osób w gospodarstwie tym większy udział w głównych źródłach utrzymania mają dochody z pracy. Wśród 3-osobowych gospodarstw około 30% utrzymywało się głównie z dochodów z pracy, natomiast w 5-osobowych – niemal 52%. Z dalszej analizy wynika, że zdecydowana większość z nich to gospodarstwa z jedną osobą pracującą, której wynagrodzenie jest podstawą utrzymania kilkuosobowej rodziny.

Opisana wcześniej pozycja na rynku pracy głowy gospodarstwa domowego ma decydujący wpływ na to, jakie jest źródło utrzymania tego gospodarstwa. Wynika to z faktu, że wśród wieloosobowych gospodarstw korzystających z pomocy społecznej, oprócz takich, w których nikt nie pracuje, pozostałe to niemal wyłącznie gospodarstwa z jedną osobą pracującą (Tabl. 8).

Tabl. 8. Struktura gospodarstw beneficjentów według pozycji na rynku pracy głowy gospodarstwa w wieku produkcyjnym oraz liczby osób pracujących w 2010 r.

Gospodarstwa domowe	Ogółem	Pozycja na rynku pracy głowy gospodarstwa		
		pracujący	bezrobotny	bierny zawodowo
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
z tego o liczbie pracujących				
0	69,1	-	80,6	79,8
1	28,1	82,9	19,0	19,6
2 i więcej	2,8	17,1	0,4	0,6

Ź r ó d ł o: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

W rezultacie główne źródło dochodu głowy gospodarstwa domowego jest w zdecydowanej większości głównym źródłem utrzymania gospodarstwa domowego. Oznacza to też, że gdy głowa gospodarstwa domowego jest bezrobotna lub bierna zawodowo, podstawą egzystencji tego gospodarstwa pozostają źródła niezarobkowe (Tabl. 9).

Należy zwrócić uwagę, że sytuacja gospodarstw domowych z bezrobotną głową gospodarstwa domowego jest często daleko bardziej dramatyczna niż w przypadku głów gospodarstw domowych biernych zawodowo.

Tabl.9. Struktura gospodarstw beneficjentów według pozycji na rynku pracy głowy gospodarstwa w wieku produkcyjnym oraz głównego źródła utrzymania gospodarstwa w 2010 r.

Gospodarstwa domowe	Ogółem	Pozycja na rynku pracy głowy gospodarstwa		
		pracujący	bezrobotny	bierny zawodowo
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
z tego z głównym źródłem utrzymania:				
dochody z pracy	38,2	89,9	29,2	30,8
źródła niezarobkowe	57,3	10,1	64,8	65,0
bez dochodu	4,5	0,0	6,0	4,3

Ź r ó d ł o: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS.

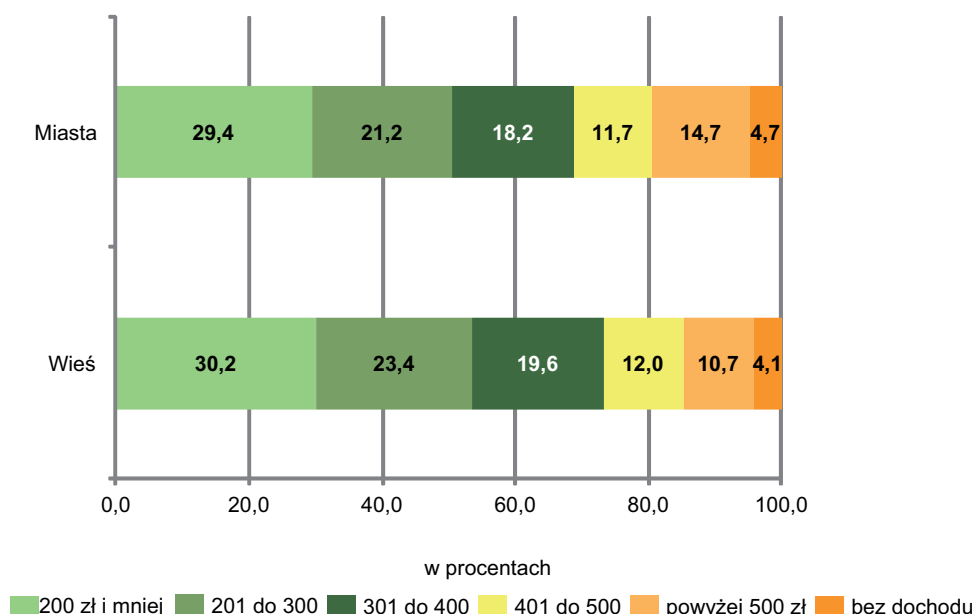
Dzieje się tak ponieważ bezrobotni częściej niż bierni zawodowo, reprezentują gospodarstwa domowe z dziećmi na utrzymaniu a z drugiej strony bierni zawodowo częściej niż bezrobotni korzystają ze świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Co prawda tytułem do pozyskiwania takich świadczeń jest często niepełnosprawność, ale jednak jest to stałe źródło finansowego zasilania gospodarstwa domowego – w odróżnieniu od okresowych świadczeń socjalnych na które skazane są nierzadko rodziny bezrobotnych.

Jak wykazano we wcześniejszej analizie statusu na rynku pracy głów wieloosobowych gospodarstw domowych, w 4 na 5 gospodarstw pracujący to są pojedyncze osoby. Stąd przy pojedynczym wynagrodzeniu z którego utrzymuje się kilkuosobowa rodzina, dochód w przeliczeniu na 1 osobę w zdecydowanej większości gospodarstw beneficjentów jest bardzo niski. W tym miejscu trzeba przypomnieć, że dochód w rozumieniu ustawy o pomocy społecznej – oznacza dochody netto, czyli wynagrodzenia po odliczeniu zaliczek na podatek dochodowy, oraz składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, a kryterium dochodowe uprawniające do ubiegania się o świadczenia pieniężne w gospodarstwie wieloosobowym wynosi 351 zł na osobę.

W analizowanym 2010 r. w ponad połowie wieloosobowych gospodarstw beneficjentów pomocy społecznej miesięczny dochód na osobę nie przekraczał 300 zł, w tym niemal 30% osiągało dochód na osobę w wysokości 200 zł i mniej. Gospodarstwa z dochodem na osobę od 300 do 400 zł stanowiły około 19% zbiorowości, a kolejne blisko 12% - posiadało dochód z przedziału 400-500 zł na osobę. Relatywnie wyższe dochody osiągało blisko 13% wieloosobowych gospodarstw beneficjentów i są to w zdecydowanej większości mniejsze gospodarstwa z osobami starszymi, korzystającymi z usług opiekuńczych.

W największych gospodarstwach 6+, ponad 60% dysponowało dochodem na osobę nie przekraczającym 300 zł, a udział tych z dochodem powyżej 500 zł/osobę wynosił około 5%.

Wykres 24. Struktura gospodarstw wieloosobowych korzystających z pomocy społecznej według wysokości miesięcznego dochodu na osobę w miastach i na wsi w 2010 r.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiPS MPIPS.

Z reprezentacyjnego badania budżetów gospodarstw domowych wynika, że gospodarstwa na wsi osiągają relatywnie niższe dochody niż gospodarstwa w mieście. To zróżnicowanie jest widoczne także wśród gospodarstw beneficjentów pomocy społecznej. W miastach udział gospodarstw z dochodem powyżej 500 zł był o 4 pkt proc. wyższy niż na wsi, co może wskazywać na większą częstotliwość korzystania z usług opiekuńczych przez mieszkańców miast.

3.3. Przyczyny przyznania świadczeń i główne formy pomocy dla gospodarstw wieloosobowych

Rozkład przyczyn udzielenia pomocy dla gospodarstw wieloosobowych znacznie różni się od podobnej struktury wśród osób samotnie gospodarujących. W zbiorowości gospodarstw wieloosobowych, ponad 2/3 otrzymało pomoc z powodów ekonomicznych, przyczyny zdrowotne były główną podstawą uzyskania świadczeń w niemal 1/5 gospodarstw a co ósme, skorzystało z pomocy z powodów rodzinnych.

Tabl. 10. Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej i ich struktura według głównej przyczyny przyznania świadczeń w 2010 r.

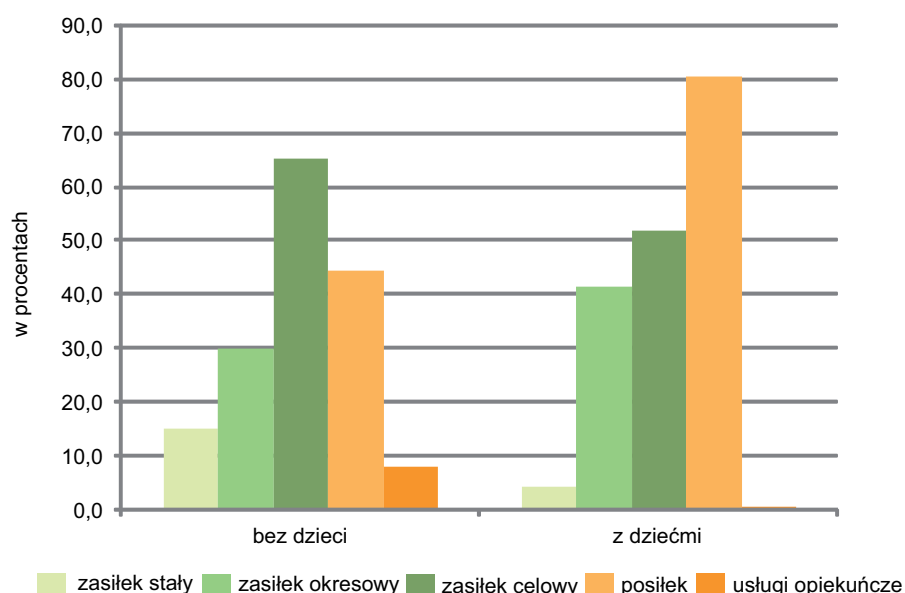
Wyszczególnienie	Ogółem		Grupy głównych przyczyn				
			ekono- miczne	zdrowo- tne	rodzinne	społecz- ne	pozosta- łe
	w tys.		w odsetkach				
Gospodarstwa ogółem ...	1229,4	100,0	63,0	26,7	7,9	1,6	0,8
Wieloosobowe razem	741,4	100,0	67,5	18,2	12,6	0,8	1,0
w tym							
z dziećmi do lat 17							
na utrzymaniu	554,9	100,0	69,6	13,5	15,5	0,6	0,8

Ź r ó d ł o: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiPS MPIPS.

Spośród ogółu gospodarstw wieloosobowych około $\frac{3}{4}$ to gospodarstwa, w skład których wchodzi pozostałe na utrzymaniu dzieci do lat 17 (Tabl. 10). W niemal 70% tych gospodarstw sytuacja ekonomiczna była na tyle trudna, że stanowiła podstawę do otrzymania pomocy społecznej. Ponad 15% tych rodzin otrzymało pomoc z powodów rodzinnych i jest to najwyższy udział tej grupy przyczyn wśród wszystkich grup gospodarstw.

Do gospodarstw wieloosobowych kierowana jest pomoc głównie w ramach akcji dożywiania oraz w formie świadczeń pieniężnych: zasiłku celowego i zasiłku okresowego. W analizowanym roku ze świadczeń w ramach wieloletniego programu „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” skorzystało niemal $\frac{3}{4}$ wieloosobowych gospodarstw beneficjentów. Gospodarstwa domowe z dziećmi korzystały ze świadczeń rzeczowych, czyli posiłków, natomiast gospodarstwa domowe bez dzieci częściej korzystały ze świadczeń pieniężnych na zakup posiłku.

Wykres 25. Odsetek ^a gospodarstw domowych z dziećmi i bez dzieci według głównych form pomocy otrzymanej w 2010 r.

^a Suma jest większa niż 100%, ponieważ niektóre gospodarstwa otrzymały świadczenia w kilku formach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS.

Wśród głównych form pomocy dla gospodarstw wieloosobowych zwraca uwagę znaczny udział zasiłku okresowego. Fakt, iż 40% analizowanej zbiorowości gospodarstw korzysta z tej formy świadczenia jest widocznym świadectwem dotkliwości i trwałości bezrobocia wśród tej grupy beneficjentów. Zasiłek okresowy realizowany był bowiem głównie z powodu bezrobocia.

Gospodarstwa wieloosobowe w porównaniu do jednoosobowych, znacznie rzadziej korzystały z zasiłku stałego oraz usług opiekuńczych. Te dwie formy miały niewiele większy udział, po około 15% tylko wśród gospodarstw bez dzieci na utrzymaniu, czyli w przeważającej części były to gospodarstwa starszych małżeństw.

B. Członkowie gospodarstw domowych

W poprzedniej części przedstawiono charakterystykę 1229,4 tys. gospodarstw domowych, które w 2010 r. otrzymały pomoc społeczną. W analizie wyodrębniono – ze względu na specyfikę zbiorowości – 488,0 tys. gospodarstw jednoosobowych, czyli osób samotnie gospodarujących, prezentując przy tym charakterystykę społeczno-demograficzną tych osób. Oddzielnie omówiono zbiorowość 741,4 tys. gospodarstw wieloosobowych, w których żyło 2850,7 tys. ludności. Charakterystyka tej populacji może być pomocna w lepszym „ukierunkowaniu” pomocy dla konkretnych grup beneficjentów.

W niniejszej analizie wszyscy członkowie wieloosobowych gospodarstw domowych są określani jako beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej³⁹, chociaż każdy rodzaj i forma pomocy są przyznawane decyzją imiennie, na konkretną osobę i w zależności od charakteru świadczenia są „adresowane” zazwyczaj na jedną pełnoletnią osobę w wieloosobowej rodzinie.

Niemniej autorzy przyjęli takie ujęcie, kierując się tym, że każda forma pomocy wywiera, choćby niewielki wpływ na sytuację bytową wszystkich osób pozostających we wspólnym gospodarstwie, a niektóre formy pomocy są przyznawane pośrednio ze względu na dzieci i młodzież niepełnoletnią, pozostającą na utrzymaniu.

1. Beneficjenci w gospodarstwach wieloosobowych według grup wieku i stanu zdrowia

Jak ustalono w analizie wieloosobowych gospodarstw domowych, które skorzystały z pomocy społecznej w 2010 r., większość z nich, niemal 54%, to gospodarstwa na wsi. W tych gospodarstwach żyło 1665,8 tys. osób, co stanowi ponad 58% ogółu beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych.

Pomoc społeczna kierowana jest głównie do gospodarstw domowych i rodzin o niskich dochodach, w których jest relatywnie więcej osób pozostających na utrzymaniu, dzieci i młodzieży do lat 17, czyli osób w wieku przedprodukcyjnym. Stąd w zbiorowości beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych ogółem udział ludności w wieku przedprodukcyjnym wyniósł ponad 43% a w liczbach bezwzględnych było to 1234,5 tys. osób.

Analizując strukturę wiekową można wyodrębnić populację osób w wieku 7-15 lat, czyli uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, którzy w największym stopniu korzystają z pomocy udzielanej w formie posiłków w stołówkach szkolnych. Ich udział w łącznej liczbie beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych w 2010 r. był bliski 25%.

W omawianej populacji najliczniej reprezentowane są osoby w wieku produkcyjnym, około 54%, wśród których niemal co 3-cia jest w wieku 18-44 lata czyli produkcyjnym mobilnym. Wśród beneficjentów w tej grupie wieku przewaga kobiet nad mężczyznami wynosi blisko 14 pkt proc i ta dysproporcja jest następstwem struktury płci wśród samotnie gospodarujących beneficjentów w tym wieku. W wieku produkcyjnym niemobilnym (45-59/64 lata) mężczyźni przeważają nad kobietami o ponad 5 pkt proc.

Udział osób w wieku poprodukcyjnym, czyli kobiet w wieku 60 lat i więcej oraz mężczyzn w wieku 65 lat i więcej w zbiorowości beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych jest relatywnie bardzo mały, około 3%. W tej grupie zdecydowanie przeważają kobiety - ponad 71% ogółu beneficjentów

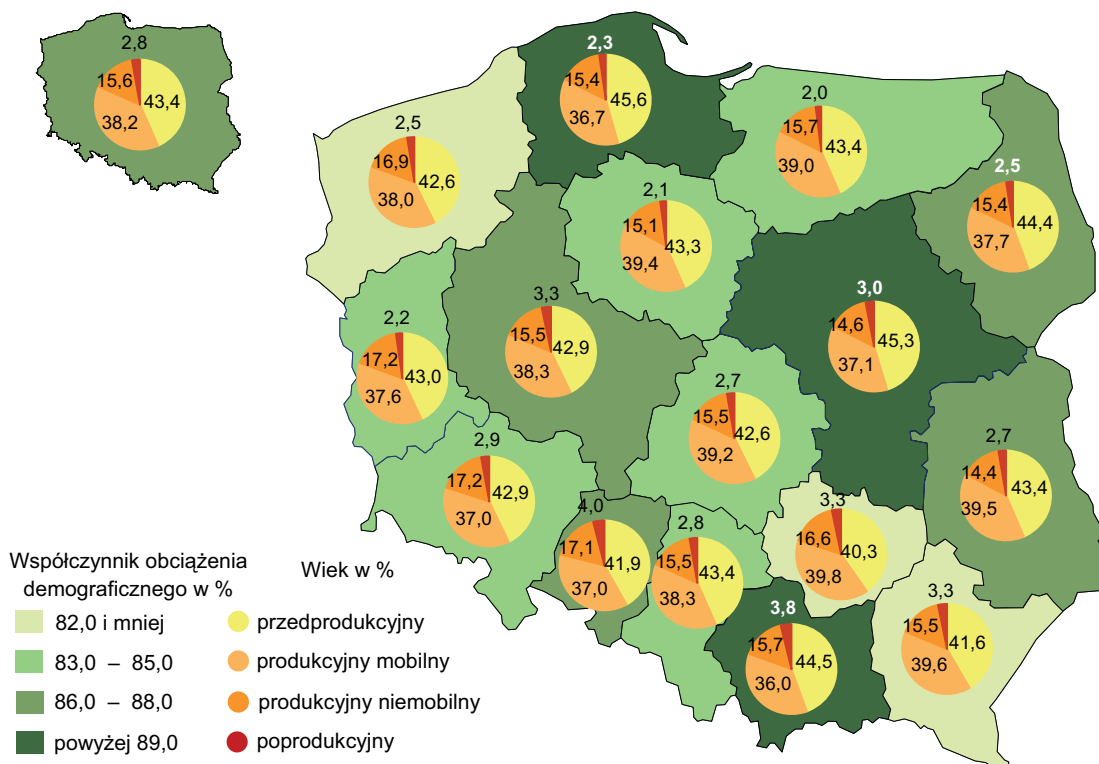
³⁹ Patrz uwagi metodyczne str. 19.

w wieku poprodukcyjnym. Zróżnicowanie struktury beneficjentów według ekonomicznych grup wieku między miastem a wsią jest niewielkie, w omawianej populacji na wsi trochę większy udział niż w mieście mają dzieci i młodzież do lat 17, a odpowiednio mniejszy – osoby w wieku poprodukcyjnym.

Większe zróżnicowanie w strukturze beneficjentów według ekonomicznych grup wieku występuje w układzie terytorialnym (Mapa 6). W analizowanym 2010 r. największy udział osób w wieku przedprodukcyjnym, sięgający niemal 46% omawianej zbiorowości wystąpił w województwie pomorskim oraz ponad 45% w województwie mazowieckim, a relatywnie najmniejszy, przekraczający 40% udział w populacji beneficjentów miały dzieci i młodzież do lat 17 w województwie świętokrzyskim.

Osób w wieku poprodukcyjnym relatywnie najwięcej było w populacji beneficjentów w województwie opolskim – około 4%, a najmniej, około 2% w omawianej zbiorowości w województwie warmińsko-mazurskim.

Mapa 6. Współczynnik obciążenia demograficznego w wieloosobowych gospodarstwach beneficjentów i struktura ich członków według ekonomicznych grup wieku i województw w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

Współczynnik obciążenia demograficznego w gospodarstwach wieloosobowych beneficjentów pomocy społecznej, w 2010 r. wynosił 86 osób i był niższy o 3 pkt proc. niż w 2009 r. W układzie przestrzennym najmniej osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało w województwie świętokrzyskim – 77, a najwięcej w małopolskim i mazowieckim, po 93 osoby.

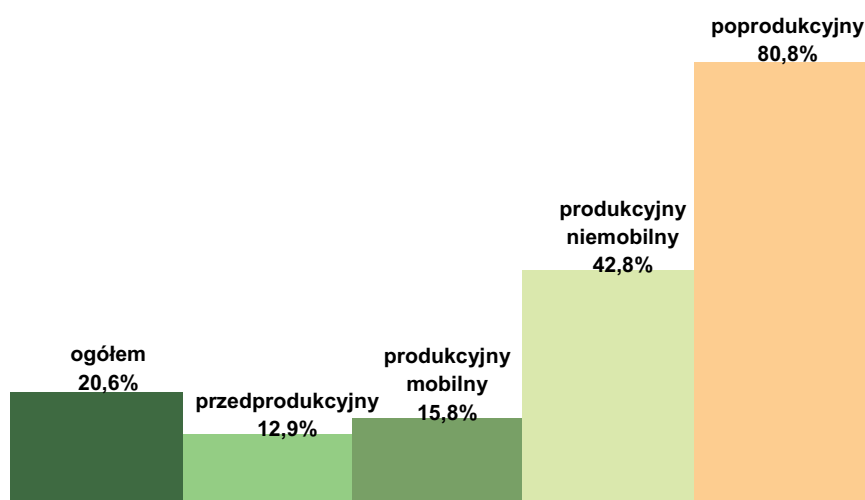
Jak wynika z wcześniejszej analizy ponad 2/5 ogółu beneficjentów w wieloosobowych gospodarstwach domowych to dzieci i młodzież w wieku do lat 17, stąd problemy zdrowotne w omawianej zbiorowości występują zdecydowanie rzadziej niż wśród osób samotnie

gospodarujących. Z ogółu beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych 1/5 oceniała swój stan zdrowia jako zły, z powodu długotrwałej choroby, lub niepełnosprawności.

Wśród beneficjentów z poszczególnych ekonomicznych grup wieku (Wykres 26), odsetek osób chorych lub niepełnosprawnych wzrastał od niespełna 13% wśród beneficjentów w wieku przedprodukcyjnym i niemal 16% w zbiorowości w wieku produkcyjnym mobilnym, do blisko 43% w grupie wieku produkcyjnego niemobilnego, oraz do ponad 80% wśród beneficjentów w wieku poprodukcyjnym.

Wśród osób chorych lub niepełnosprawnych we wszystkich ekonomicznych grupach wieku występuje niewielka przewaga mieszkających w miastach i kształtuje się na poziomie od 4 do 8 pkt proc.

Wykres 26. Udział osób chorych lub niepełnosprawnych w populacji beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych według ekonomicznych grup wieku w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

Inaczej przedstawia się struktura beneficjentów chorych lub niepełnosprawnych według płci. W wieku przedprodukcyjnym chorzy lub niepełnosprawni mężczyźni stanowią ponad 14% a kobiety ponad 11% odpowiedniej populacji ogółem. Natomiast w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym udział mężczyzn i kobiet chorych lub niepełnosprawnych w populacji ogółem kształtował się na zbliżonym poziomie i wynosił blisko 24% dla osób w wieku produkcyjnym i około 81% dla osób w wieku poprodukcyjnym. Podobnie jak w gospodarstwach jednoosobowych w grupie chorych lub niepełnosprawnych będących w wieku poprodukcyjnym dominują kobiety i jest ich 2,5 razy więcej niż mężczyzn.

2. Poziom wykształcenia beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych

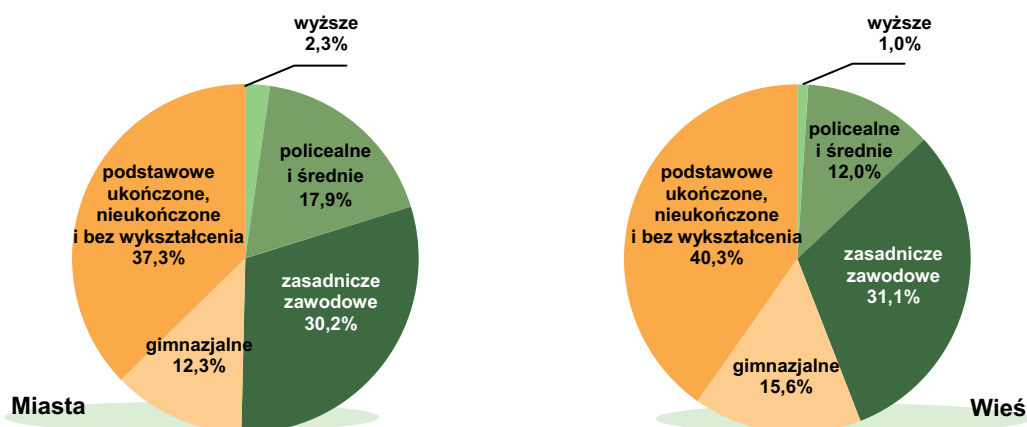
Analizę poziom wykształcenia przeprowadzono dla populacji w wieku 13 lat i więcej

Poziom wykształcenia korzystających z pomocy społecznej, którzy zakończyli edukację jest niski, a w gospodarstwach wieloosobowych strukturę wykształcenia ogółu beneficjentów dodatkowo pogarsza relatywnie bardzo wysoki odsetek młodzieży - uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych.

W 2010 roku wykształcenie co najmniej średnie posiadało 16% zbiorowości, przy czym dla kobiet odsetek ten wyniósł blisko 21% a dla mężczyzn – około 11%. Wśród beneficjentów zamieszkałych

w miastach udział ten przekraczał ponad 20% a na wsi ukształtował się na poziomie około 13%. W porównaniu z 2008 r., w którym przeprowadzono podobną analizę, udział beneficjentów w wykształceniu co najmniej średnim nieznacznie wzrósł - o 0,6 pkt proc., w tym więcej udział osób z wykształceniem policealnym i średnim. Wzrósł także odsetek posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe. Relatywnie najwięcej, o 5 pkt proc. wzrósł odsetek osób posiadających wykształcenie gimnazjalne. Maleje odsetek beneficjentów z najniższym wykształceniem, tj. podstawowym i bez wykształcenia, gdyż odchodzą najstarsze osoby, z których wiele miało tylko ukończoną lub nieukończoną szkołę podstawową.

Wykres 27. Struktura beneficjentów pomocy społecznej w gospodarstwach wieloosobowych według poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

W populacji beneficjentów korzystających z pomocy społecznej udział dzieci i młodzieży w wieku szkolnym jest relatywnie bardzo wysoki, stąd znaczna liczba osób, które po ukończeniu szkoły podstawowej lub gimnazjum, kontynuują dalszą edukację. W 2010 r. blisko 890 tys. uczniów i studentów skorzystało z pomocy społecznej, co stanowi ponad 31% ogółu beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych.

Kontynuacja kształcenia przez beneficjentów w wieku 16-18 lat

W analizowanej wcześniej strukturze beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych według grup wieku, ponad 220 tys. osób to młodzież w przedziale wieku 16-18 lat, która stanowi potencjalną zbiorowość uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Jak wynika z tablicy 11 liczba beneficjentów uczących się w szkołach ponadgimnazjalnych w 2010 r. wynosiła 156,1 tys. osób, więc współczynnik skolaryzacji⁴⁰ dla 16-18-latków wynosił 71%, co w uproszczeniu oznacza, że tylko 71 osób na 100 w tym wieku uczęszczało do szkół ponadgimnazjalnych.

Nawet przy uwzględnieniu, że niektórzy 16-latkowie są jeszcze uczniami gimnazjum wskaźnik ten trzeba uznać za dramatycznie niski, gdyż oznacza że około 1/4 młodzieży w wieku 16-18 lat nie kontynuowała nauki, przestając na ukończeniu gimnazjum. Tak wyliczony odsetek wśród beneficjentów pomocy społecznej w 2010 r. był niemal 3-krotnie wyższy niż w populacji 16-18 latków ogółem w kraju.

⁴⁰ Patrz uwagi metodyczne str.24.

Tabl. 11. Beneficjenci pomocy społecznej kontynuujący naukę w 2010 r.

Wyszczególnienie	Uczniowie i studenci - beneficjenci pomocy społecznej w tys. osób	Udział beneficjentów w populacji uczniów i studentów ogółem
Ogółem	889,0	10,5
Uczniowie szkół podstawowych	504,9	22,6
Uczniowie gimnazjum	214,2	16,5
Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych	156,1	10,5
Uczniowie szkół policealnych i studenci	13,8	0,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS oraz danych GUS.

Podobna analiza była przeprowadzona w 2008 r. i wówczas nie kontynuowało nauki 28% beneficjentów w wieku 16-18 lat. Zatem po dwóch latach sytuacja w tym zakresie uległa pogorszeniu.

Tak relatywnie wysoki udział młodzieży kończącej swoją edukację na poziomie „obowiązku szkolnego”, czyli gimnazjum, skłania do opinii o pasywnej postawie rodziców z niskim poziomem wykształcenia wobec dalszej edukacji swoich dzieci i w populacji beneficjentów pomocy społecznej jest to wyraźnie widoczne.

Obszerne analizy o wpływie różnych czynników na zróżnicowanie kontynuacji nauki po edukacji obowiązkowej były przedstawione w publikacji z wynikami NSP 2002⁴¹.

„Najmniejszy wpływ na zróżnicowanie struktury rodzin z dziećmi kontynuującymi naukę po ukończeniu szkoły podstawowej ma miejsce zamieszkania. Pozostałe czynniki – typ rodziny i liczba dzieci wyraźnie wpływają na możliwości zapewnienia dzieciom warunków do dalszej nauki. Wydaje się, że bardzo duże znaczenie ma poziom wykształcenia rodziców. Szczegółowe dane pokazują, że im wyższy poziom wykształcenia osiągnęli rodzice, tym wyższy jest odsetek przypadków, że wszystkie dzieci kontynuują naukę na poziomie ponadpodstawowym”

Zatem wnioski z oceny sytuacji w 2002 r., w tym zakresie pozostają nadal aktualne, szczególnie w rodzinach beneficjentów pomocy społecznej.

3. Beneficjenci z gospodarstw wieloosobowych na rynku pracy

Wśród beneficjentów pomocy społecznej aktywność zawodowa osób w wieku 15-17 lat, oraz w wieku poprodukcyjnym jest sporadyczna. Dlatego analizę statusu na rynku pracy przeprowadzono dla osób w wieku produkcyjnym. W 2010 r. ta zbiorowość w wieloosobowych gospodarstwach które otrzymały pomoc społeczną liczyła ponad 1,5 mln osób.

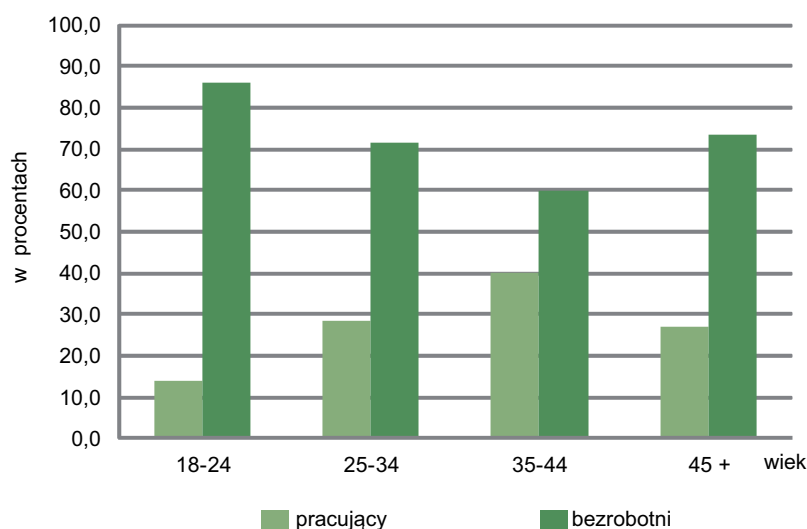
Do aktywnych zawodowo zalicza się pracujących i bezrobotnych i ta grupa liczyła niemal 812 tys., zatem ich udział wśród beneficjentów w wieku produkcyjnym w omawianym roku wynosił niemal 53% i w porównaniu z udziałem wyliczonym w badaniu aktywności ekonomicznej (BAEL) dla całej populacji w tym wieku, około 72%, był bardzo niski. Większy odsetek aktywnych zawodowo cechuje osoby

⁴¹ Publikacja GUS – Wyniki NSP 2002 „Gospodarstwa domowe i rodziny” – Warszawa 2003, www.stat.gov.pl

młodsze: w wieku produkcyjnym mobilnym wynosił on 54% i był o 4 pkt proc. większy w porównaniu z udziałem aktywnych zawodowo w populacji beneficjentów w wieku produkcyjnym niemobilnym. W analizowanej zbiorowości dominują osoby bezrobotne, które stanowią 70% aktywnych zawodowo. Wśród mężczyzn stanowią oni ponad 60% populacji, a wśród kobiet prawie 80%.

Bezrobocie najczęściej dotyczy młodych beneficjentów w przedziale wieku 18-24 lata – tam udział bezrobotnych wyraźnie przekracza 85%, a najniższy, sięgający 60% - występuje w grupie 35-44 latków (Wykres 28). Udział pracujących w wieku produkcyjnym mobilnym, jest silnie zróżnicowany w poszczególnych grupach wieku: najmniejszy jest w najmłodszej grupie 18-24 lata gdzie nieznacznie przekracza 14% i stopniowo rośnie osiągając maksimum – 40% w grupie wieku 35-44 lata.

Wykres 28. Udział pracujących oraz bezrobotnych wśród aktywnych zawodowo beneficjentów pomocy społecznej według grup wieku w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

Znacznie częściej status pracujących mają mężczyźni, dotyczy to zarówno wieku mobilnego jak i niemobilnego. Udział pracujących mężczyzn jest względnie wysoki – wyniósł ponad 38%, przy 29% udziale kobiet. Różnice są bardzo istotne, w grupach wieku produkcyjnego mobilnego sięgają 10-25 pkt proc., szczególnie na wsi. Stosunkowo wysoki udział pracujących w grupie wieku 35-44 lat jest spowodowany przez pracujących beneficjentów zamieszkałych na wsi. Tam wskaźnik udziału pracujących sięga 60% dla mężczyzn i ponad 30% dla kobiet.

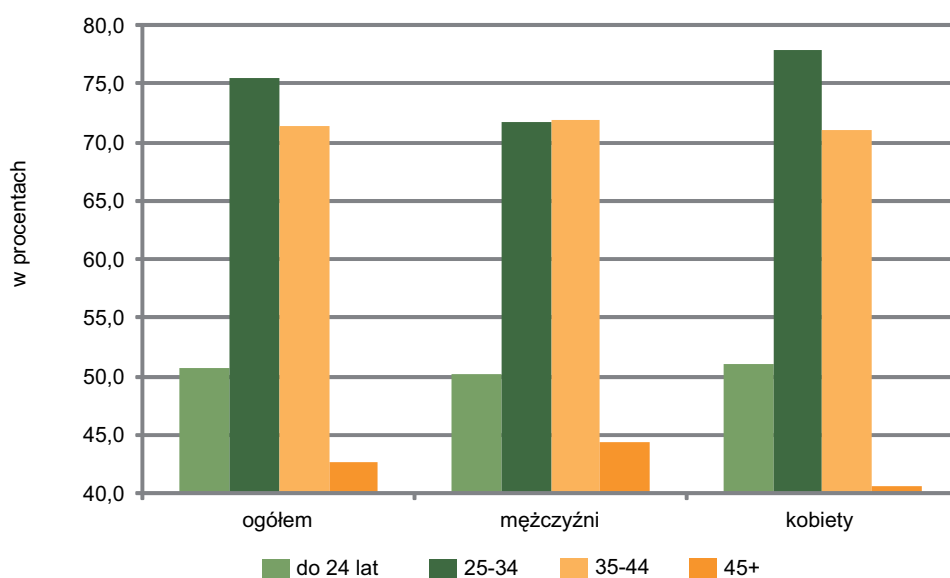
W gospodarstwach wieloosobowych, w zbiorowości beneficjentów w wieku produkcyjnym ponad 722 tys., czyli ponad 47% populacji w tym wieku to osoby bierne zawodowo, a dla porównania, w całej populacji według BAEL odpowiednio – 28%. Tak wysoki wskaźnik bierności zawodowej spowodowany jest przede wszystkim przez młodych ludzi – w wieku 18 - 24 lata. W tej grupie beneficjentów dochodzi on przeciętnie do 70%, a na wsi nawet tę granicę przekracza. Ponadto stosunkowo wysoki odsetek biernych zawodowo występuje także wśród beneficjentów w wieku produkcyjnym niemobilnym, czyli 45- 59/64, dotyczy to szczególnie wsi gdzie ich udział sięgał 55%.

Uzasadnień dla tak wysokiego stopnia bierności zawodowej w tej zbiorowości można próbować szukać w przedstawionych wcześniej analizach aktywności edukacyjnej, oraz w ocenach stanu zdrowia. Wynika z nich, że 40% biernych zawodowo osób w wieku 18 - 24 lata to uczniowie. Z kolei prawie 60% osób w wieku 45 – 59/64 lata określiło swój stan zdrowia jako zły z powodu długotrwałej choroby lub niepełnosprawności.

Po wyłączeniu uczniów oraz osób chorych lub niepełnosprawnych pozostaje 57% biernych zawodowo, w wieku produkcyjnym, w dobrym stanie zdrowia, nie uczących się (Wykres 29). Znaczący udział w tej zbiorowości mają zapewne kobiety rezygnujące z poszukiwania pracy z powodu opieki nad dziećmi, gdyż ponad 97% kobiet biernych zawodowo z przyczyn innych niż nauka lub zły stan zdrowia, prowadzi gospodarstwo domowe z dziećmi na utrzymaniu. Odsetek ten dla kobiet w przedziale wieku 18-24 lata wyniósł 95%, a najwyższy, przekraczający 99% dotyczył kobiet w wieku 25-44 lat.

Innym istotnym powodem zniechęcającym do aktywności w poszukiwaniu pracy może być brak nadziei na znalezienie jakiegokolwiek stałej pracy.

Wykres 29. Udział biernych zawodowo z przyczyn innych niż nauka lub zły stan zdrowia wśród ogółu beneficjentów biernych zawodowo według płci i grup wieku produkcyjnego w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiS MPiPS.

Uzasadnieniem tej tezy może być fakt, że 65% osób biernych zawodowo w wieku 25 lat i więcej to osoby z wykształceniem co najwyżej zasadniczym zawodowym, w tym część zapewne z niewielkim doświadczeniem zawodowym. W wielu przypadkach takie osoby podejmują się różnych prac w tzw. „szarej strefie”, a w oficjalnych rejestrach urzędów pracy lub gminnych ośrodków pomocy społecznej figurują jako osoby bezrobotne lub bierne zawodowo.

4. Źródła indywidualnych dochodów beneficjentów w gospodarstwach wieloosobowych i ich wysokość

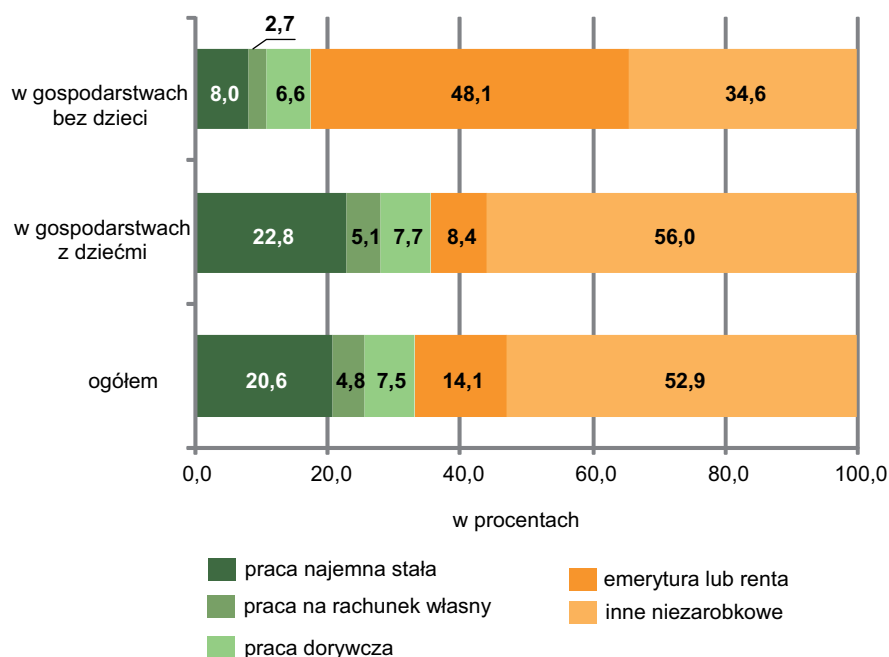
Jak wynika z wcześniejszych ustaleń, wśród beneficjentów pomocy społecznej aktywność zawodowa osób w wieku poniżej 18 lat jest sporadyczna, stąd w gospodarstwach wieloosobowych osoby w wieku przedprodukcyjnym z własnym dochodem należą do rzadkości. Dlatego w zakresie dochodów indywidualnych i ich źródeł analizą została objęta zbiorowość ponad 1,6 mln osób w wieku 18 lat i więcej.

W tej populacji udział osób bez własnego dochodu wynosił niemal 30%, a w tym w gospodarstwach z dziećmi na utrzymaniu – 29%, czyli na dwie osoby z własnym dochodem przypadała niemal jedna osoba dorosła bez dochodu. Dodając do grupy dorosłych bez dochodu zbiorowość dzieci i młodzieży w wieku do lat 17, liczba osób do utrzymania przez jedną osobę z własnym dochodem wzrasta do 2,6 osoby w wieloosobowych gospodarstwach beneficjentów ogółem, w tym do 2,7 osoby w gospodarstwach z dziećmi na utrzymaniu.

Można zauważyć, że odsetek osób bez dochodu znacząco spada, gdy badanie zawężymy do osób w wieku 25 lat i więcej. Wówczas udział ten wynosi 27% osób bez dochodu w gospodarstwach wieloosobowych ogółem oraz 23% w gospodarstwach z dziećmi na utrzymaniu. Różnica ta wynika w dużej mierze z faktu, że duża część osób w wieku 18-24 lat albo bezskutecznie poszukuje pracy, albo jeszcze się uczy, a część kobiet już jest bierna zawodowo z powodu opieki nad małymi dziećmi.

Zasadniczym źródłem utrzymania zdecydowanej większości – około 67% beneficjentów osiągających własny dochód, będących członkami gospodarstw wieloosobowych pozostają źródła niezarobkowe (Wykres 30), w tym dla blisko 53% z nich są to dochody inne niż emerytura lub renta.

Wykres 30. Struktura członków wieloosobowych gospodarstw beneficjentów w wieku 18 lat i więcej z własnym dochodem według głównego źródła jego uzyskania w 2010 r.

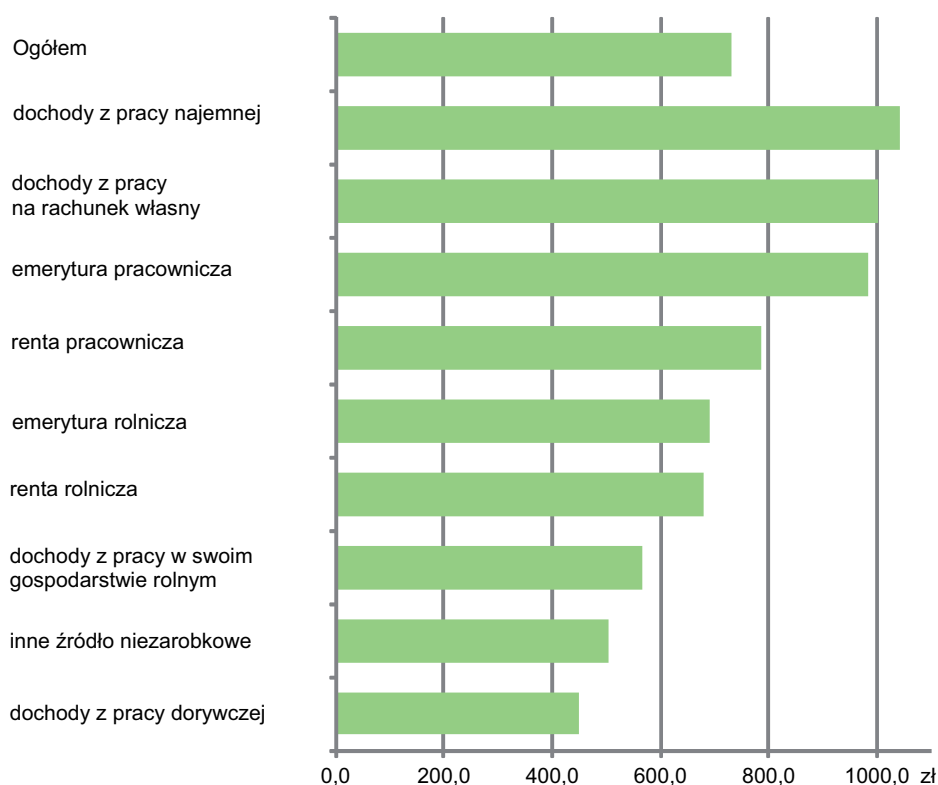

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS.

Tylko dla około 1/3 omawianej zbiorowości głównym źródłem dochodu jest praca, a najczęstszym sposobem zarabkowania są : praca najemna stała oraz, jednakże znacznie rzadziej – praca dorywcza. Niemniej należy zaznaczyć, że powyższe dane ukształtowane są przez członków dominujących w omawianej zbiorowości gospodarstw beneficjentów z dziećmi. W tych gospodarstwach udział osób z własnym dochodem z innych niż emerytura lub renta źródeł niezarobkowych wynosił około 56%, a odsetek utrzymujących się z pracy ogółem sięgał niemal 36%. Osoby z własnym dochodem w formie emerytury lub renty stanowiły niewiele ponad 8% ogółu beneficjentów posiadających własne źródło utrzymania w gospodarstwach domowych z dziećmi.

Natomiast w gospodarstwach domowych bez dzieci odsetek osób utrzymujących się głównie z niezarobkowych źródeł w formie rent i emerytur był dominujący i przekraczał 48%. W tych gospodarstwach udział innych niż emerytura lub renta źródeł niezarobkowych jest relatywnie mniejszy i stanowił podstawę utrzymania blisko 35% beneficjentów z własnym dochodem. Niewielkie znaczenie mają tu też dochody z pracy, stanowiące główne źródło utrzymania ponad 17% posiadających własny dochód beneficjentów w gospodarstwach bez dzieci. Wynika to z natury tych gospodarstw: z reguły są to małżeństwa, najczęściej osób starszych, a więc osób, które w zdecydowanej większości posiadają zabezpieczenie emerytalne lub rentowe. Młodsze osoby, jeżeli nie znajdą pracy, mogą liczyć wyłącznie na różnego rodzaju świadczenia socjalne.

Wykres 31. Mediana przeciętnego dochodu miesięcznego netto osiąganego przez członków wieloosobowych gospodarstw domowych według źródeł uzyskania w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS.

Nie wszystkie źródła dochodu – zarówno zarobkowe jak i niezarobkowe - w pełni zasługują na swoją nazwę ze względu na ich wysokość. Spróbujmy wycenić je według przeciętnego dochodu miesięcznego netto (Wykres 31) oraz względnej trwałości uzyskiwanych dochodów.

Mediana przeciętnego dochodu miesięcznego netto beneficjentów pomocy społecznej w wieloosobowych gospodarstwach domowych uzyskiwanego w 2010 r. wyniosła 729 zł. Relatywnie najwyższe dochody miesięczne netto uzyskiwano z pracy najemnej stałej oraz na rachunek własny (choć trzeba zaznaczyć, że w populacji beneficjentów udział prowadzących własną działalność gospodarczą jest bardzo niewielki).

Dochody z tych źródeł kształtują się na poziomie około 1 tys. zł. Niemal na tym samym poziomie kształtowała się przeciętna emerytura pracownicza. Następną grupą dochodów o wartości mieszczącej się w granicach 600-800 zł to renta pracownicza oraz emerytura i renta rolnicza.

Do grupy najniższych dochodów – poniżej 600 zł należą dochody uzyskiwane z gospodarstwa rolnego, pracy dorywczej, oraz innych niż emerytura lub renta źródeł niezarobkowych.

Można zauważyć, że wartość źródeł dochodu mierzona ich przeciętną wysokością wiąże się też w dużym stopniu z ich trwałością. Obie cechy mają na rynku pracy wartość ogromną. Tymczasem dochody netto o wysokości na poziomie 800 zł i wyżej osiąga tylko połowa beneficjentów w wieku 18 lat i więcej (wyłączając osoby, które nie mają żadnego dochodu). W tej zbiorowości obserwuje się, że udział osób o relatywnie wysokich dochodach rośnie wraz z ich wiekiem, osiągając maksimum w dwóch grupach wiekowych: 35-44 lata, gdzie – jak zaznaczyliśmy wyżej – jest największy odsetek osób utrzymujących się z pracy najemnej stałej oraz w wieku poprodukcyjnym, gdzie źródłem o charakterze stałym są, także względnie wysokie kwoty świadczeń emerytalnych.

BENEFICJENCI ŚWIADCZEŃ RODZINNYCH

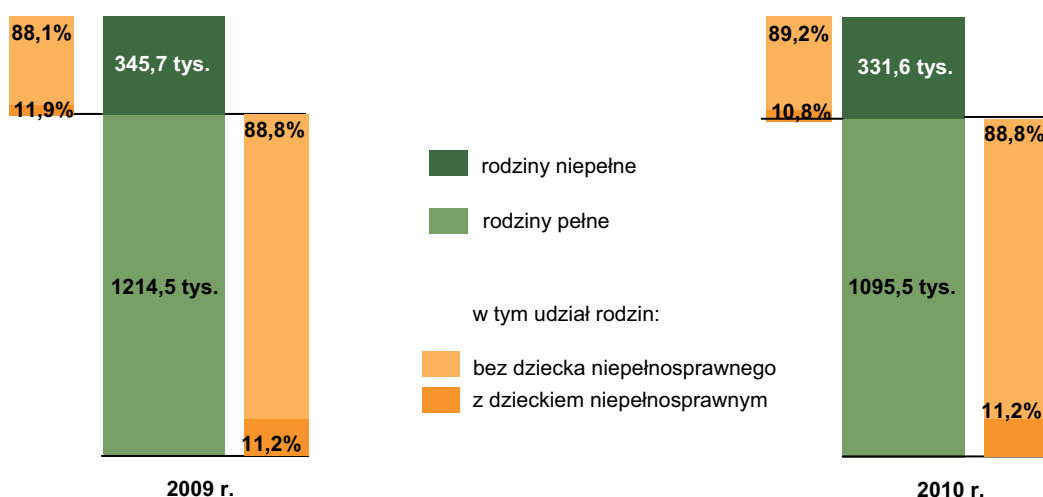
W 2010 r. świadczenia rodzinne otrzymywało średnio 2219,0 tys. beneficjentów, wśród których 1540,7 tys., czyli 69,4% stanowiły rodziny otrzymujące świadczenia na dzieci, pozostające na ich utrzymaniu. Pozostała część beneficjentów to osoby pełnoletnie, uprawnione do pobierania świadczeń rodzinnych na siebie. W porównaniu z 2009 r. liczba beneficjentów ogółem zmniejszyła się o 3,7%, a liczba rodzin beneficjentów o około 10%. Utrzymuje się więc, obserwowana od kilku lat, tendencja spadkowa, jednak w 2010 r. daje się zauważyć mniejsze tempo tego spadku, zwłaszcza w ogólnej liczbie beneficjentów świadczeń rodzinnych. Może to być związane ze zmianą w ustawie o świadczeniach rodzinnych, wprowadzoną w 2010 r., znoszącą kryterium dochodowe pozwalające ubiegać się o świadczenie pielęgnacyjne, jak również uprawniającą do ubiegania się o świadczenie pielęgnacyjne przez osoby inne niż spokrewnione w pierwszym stopniu z osobą wymagającą pielęgnacji.

Spadek liczby rodzin otrzymujących świadczenia rodzinne jest wynikiem sytuacji demograficznej, związanej ze zmniejszaniem się populacji dzieci w wieku uprawniającym do pobierania świadczeń rodzinnych, przy jednoczesnym utrzymaniu kryterium dochodowego uprawniającego do pobierania tych świadczeń na poziomie określonym w 2004 r.

A. Rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci

Rodziny z dziećmi na utrzymaniu, w których dochód w przeliczeniu na członka rodziny nie przekraczał kwoty 504 zł a w przypadku rodzin, w skład których wchodzi dziecko niepełnosprawne – kwoty 583 zł; otrzymywały świadczenia rodzinne uzależnione od dochodu, czyli zasiłki rodzinne z dodatkami. Według stanu w grudniu 2010 r. grupa ta liczyła 1427,1 tys. rodzin i było to o 8,5% mniej niż w analogicznym okresie poprzedniego roku i o 17,7% mniej niż w 2008 r.

Wykres 32. Rodziny pobierające zasiłki rodzinne na dzieci pozostające na utrzymaniu

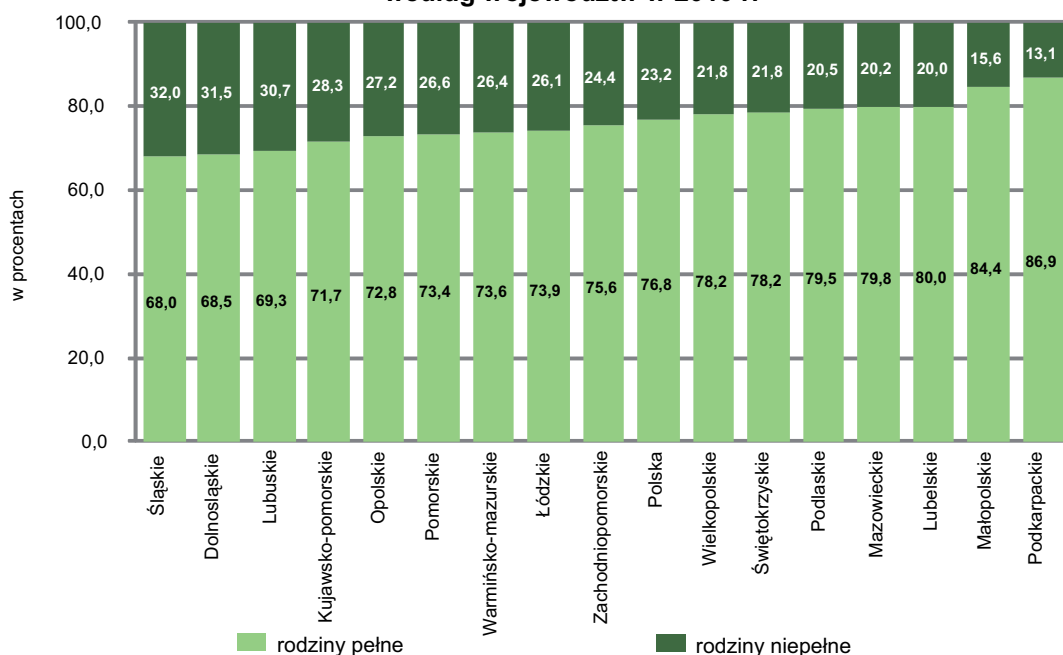
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

W omawianym roku wśród rodzin z dziećmi na utrzymaniu, pobierających świadczenia rodzinne uzależnione od dochodu, znajdowało się 1095,5 tys. rodzin pełnych (Wykres 32), stanowiących niemal 77% ogółu. Rok wcześniej liczba rodzin pełnych wynosiła 1214,5 tys., a ich udział w ogólnej liczbie

rodzin pobierających zasiłek rodzinny wraz z dodatkami, był o 1 pkt proc. wyższy niż w 2010 r. W grupie tych rodzin, w obu omawianych okresach, ponad 11% to rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym. Minimalnie niższy odsetek rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym wystąpił w grupie rodzin niepełnych. Rok wcześniej udział ten był niewiele wyższy i wynosił blisko 12%.

Struktura rodzin w podziale na pełne i niepełne wykazuje znaczne zróżnicowanie terytorialne (Wykres 33).

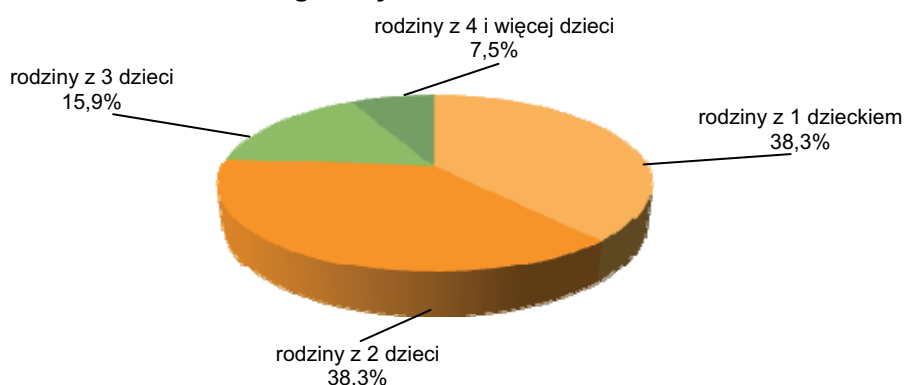
Wykres 33. Struktura rodzin pobierających świadczenia rodzinne według województw w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

Najwyższy odsetek rodzin niepełnych odnotowano w 2010 r. w południowo-zachodniej Polsce tj. w województwie: lubuskim, dolnośląskim i śląskim, gdzie udział ich wynosił ponad 30%. W województwach: lubelskim, mazowieckim, podlaskim, świętokrzyskim i wielkopolskim rodziny niepełne stanowiły ponad 20% omawianej grupy, jednak odsetek ich był niższy niż średnio dla Polski. Najniższy odsetek rodzin niepełnych występował w południowo – wschodnim rejonie kraju, głównie w województwie podkarpackim i małopolskim, gdzie udział ich wynosił odpowiednio niewiele ponad 13% i blisko 16% rodzin otrzymujących świadczenia rodzinne na dzieci.

Wykres 34. Struktura rodzin pobierających świadczenia rodzinne według liczby dzieci w 2010 r.

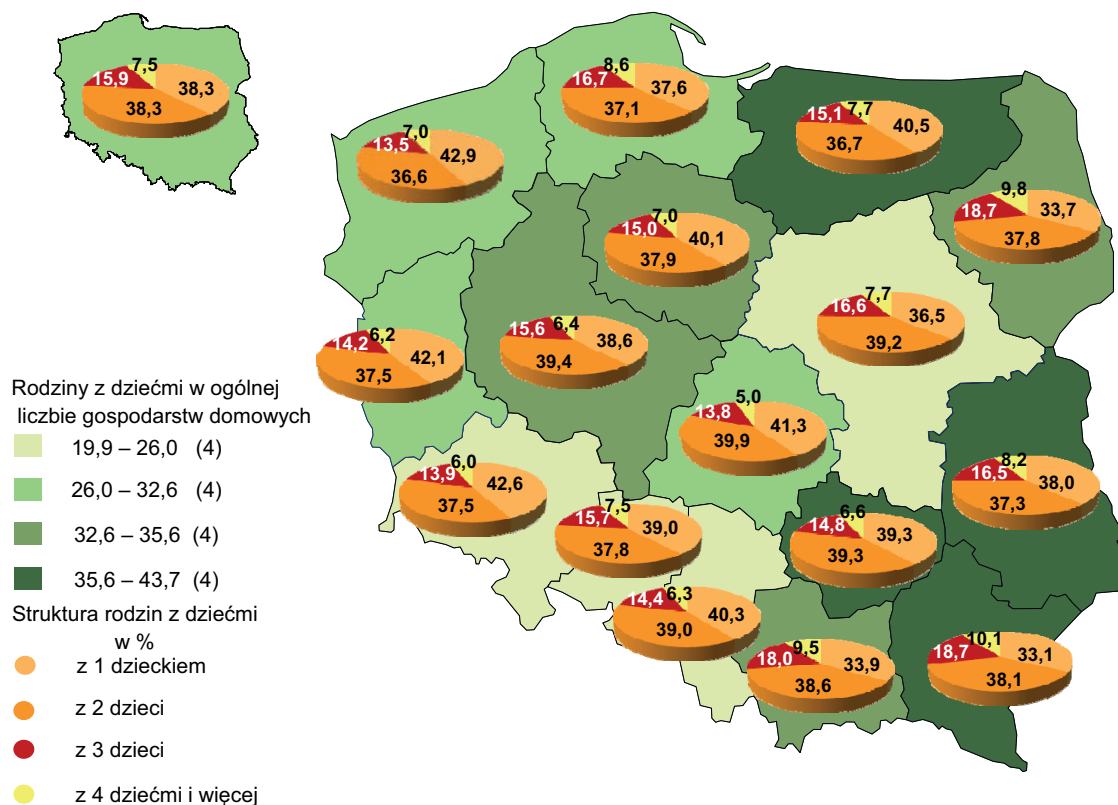

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

W 2010 r. w łącznej liczbie 1427,1 tys. rodzin z dziećmi na utrzymaniu pobierających świadczenia rodzinne, podobnie jak rok wcześniej, dwie największe grupy tworzyły rodziny utrzymujące jedno lub dwoje dzieci, stanowiące po niewiele ponad 38%, a ponad 24%, to rodziny wielodzietne, czyli z co najmniej trójką dzieci, przy czym rodziny z czworgiem dzieci na utrzymaniu stanowiły blisko 8% omawianej zbiorowości (Wykres 34).

W Polsce w 2010 r. na 100 rodzin z jednym dzieckiem korzystających ze świadczeń rodzinnych 8 - to rodziny z dzieckiem posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności. Wśród rodzin z dwójką dzieci udział tych z dzieckiem niepełnosprawnym był trochę wyższy – w 11 rodzinach na 100, znajdowało się dziecko niepełnosprawne. Wśród rodzin, które mają na utrzymaniu troje lub czworo i więcej dzieci, odsetek rodzin utrzymujących dziecko niepełnosprawne jest wyższy. Co siódma rodzina z trojgiem dzieci i niemal co piąta rodzina z czwórką dzieci i więcej utrzymuje dzieci posiadające orzeczenie o niepełnosprawności.

Mapa 7. Udział rodzin pobierających świadczenia rodzinne na dzieci w ogólnej liczbie gospodarstw domowych z dziećmi i ich struktura według liczby dzieci na utrzymaniu i województw w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS oraz danych GUS.

Udział rodzin pobierających świadczenia rodzinne na dzieci w 2010 r. w ogólnej liczbie gospodarstw domowych z dziećmi⁴², wynosił średnio ponad 30%. W ujęciu terytorialnym według województw daje się zauważyć znaczne zróżnicowanie tego wskaźnika (Mapa 7). Relatywnie największy udział rodzin z dziećmi korzystających ze świadczeń rodzinnych w ogólnej liczbie gospodarstw domowych z dziećmi, wystąpił południowo-wschodniej części kraju tj. w województwach: świętokrzyskim,

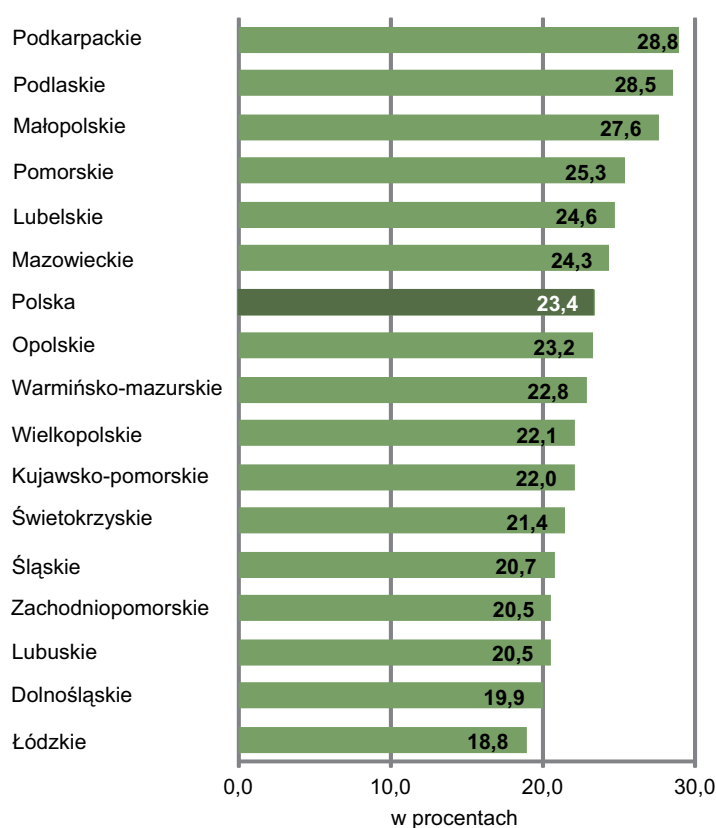
⁴² Według prognozy gospodarstw domowych na lata 2008-2035, www.stat.gov.pl

podkarpackim i lubelskim oraz w województwie warmińsko-mazurskim, gdzie wskaźnik ten osiągał wartości od niemal 39% do blisko 44%. W województwach o najniższym wskaźniku odsetek omawianych rodzin w ogólnej liczbie gospodarstw domowych z dziećmi był dwukrotnie niższy. Zjawisko to obserwowano w województwach południowo-zachodniej części kraju (śląskie, opolskie i dolnośląskie) oraz w województwie mazowieckim.

W strukturze rodzin pobierających świadczenia rodzinne według liczby dzieci w większości województw przeważały rodziny z jednym dzieckiem na utrzymaniu (od około 33% do blisko 43%), poza pięcioma: wielkopolskim, mazowieckim, małopolskim, podlaskim i podkarpackim, w których zaznaczyła się minimalna przewaga rodzin z dwojgiem dzieci.

Za rodziny wielodzietne uważa się rodziny z trojgiem i więcej dzieci. Ich udział w ogólnej liczbie rodzin pobierających świadczenia wykazywał również znaczne zróżnicowanie terytorialne (Wykres 35).

Wykres 35. Udział rodzin wielodzietnych w ogólnej liczbie rodzin pobierających świadczenia rodzinne w 2010 r.

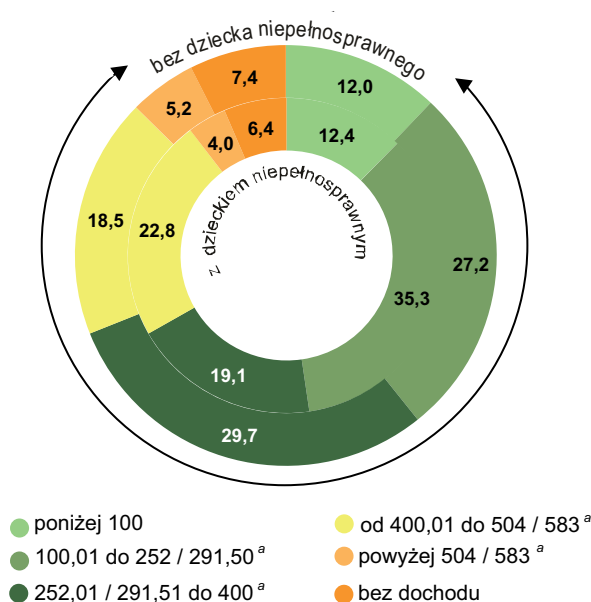

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

Najwyższy odsetek takich rodzin występował we wschodniej i południowo-wschodniej części Polski tj. w województwach: podkarpackim, podlaskim i małopolskim, gdzie więcej niż ¼ ogółu rodzin korzystających z pomocy w formie świadczeń rodzinnych to rodziny wielodzietne. Najniższym udziałem rodzin posiadających troje i więcej dzieci w ogólnej liczbie rodzin korzystających ze świadczeń rodzinnych odznaczały się województwa: łódzkie i dolnośląskie, gdzie niespełna 1/5 to rodziny wielodzietne.

Sytuację ekonomiczną rodzin – beneficjentów świadczeń rodzinnych obrazuje struktura rodzin według dochodu w przeliczeniu na 1 osobę. W 2010 r. w ogólnej zbiorowości rodzin z dziećmi na utrzymaniu, korzystających ze świadczeń rodzinnych - takich jak zasiłek rodzinny i dodatki do tego zasiłku - blisko 48% stanowiły rodziny o dochodach nie przekraczających połowy wysokości kryterium dochodowego uprawniającego do pobierania świadczeń rodzinnych. Relatywnie najwięcej takich rodzin znajdowało się w województwie podlaskim, gdzie ich udział przekraczał 50%, a najniższą wartość, wynoszącą niespełna 43%, wskaźnik ten osiągnął w województwie wielkopolskim.

Wykres 36. Struktura rodzin beneficjentów świadczeń rodzinnych według dochodu na członka rodziny w Polsce w 2010 r.

a Rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

Ze względu na różną granicę kryterium dochodowego, dalszą analizę struktury rodzin według grup dochodowych przedstawiono oddzielnie dla rodzin bez dziecka niepełnosprawnego oraz z dzieckiem niepełnosprawnym. W strukturze rodzin korzystających z zasiłków rodzinnych według dochodu (Wykres 36) ponad 7% stanowiły rodziny z dziećmi nie posiadające żadnego dochodu, a ponad 12% rodzin posiadało bardzo niski dochód, nie przekraczający 100 zł na osobę. Znaczna grupa rodzin - ponad 27%, osiągała dochód wyższy od 100 zł, ale nie przekraczający połowy kryterium dochodowego uprawniającego do ubiegania się o świadczenia rodzinne. Najwyższy udział miały rodziny o dochodzie na osobę wyższym od połowy wysokości kryterium dochodowego, ale nie wyższym niż 400 zł. Rodziny, w których dochód na osobę wynosił więcej niż 400 zł, do wysokości kwoty uprawniającej do pobierania świadczeń rodzinnych stanowiły 19%, a pozostałe rodziny, o jeszcze wyższym dochodzie⁴³ stanowiły 5% omawianej zbiorowości rodzin.

⁴³ W sytuacji, gdy dochód rodziny w przeliczeniu na osobę przekracza kwotę uprawniającą daną rodzinę lub osobę uczącą się do zasiłku rodzinnego, o kwotę niższą lub równą kwocie odpowiadającej najniższemu zasiłkowi rodzinnemu przysługującemu w okresie, na który jest ustalany, zasiłek rodzinny przysługuje, jeżeli przysługiwał w poprzednim okresie zasiłkowym. W przypadku przekroczenia dochodu w kolejnym roku kalendarzowym zasiłek rodzinny nie przysługuje.

Wśród rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym odsetek tych, które nie posiadają żadnych dochodów lub mają dochód bardzo niski – do 100 zł oraz tych o najwyższym dochodzie (powyżej 583 zł), był zbliżony do wcześniej opisanego. Występowały natomiast widoczne różnice w udziałach pozostałych grup dochodowych rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym. Udział tych rodzin, które osiągały miesięcznie dochód wyższy niż 100 zł, ale nie przekraczający połowy wysokości kryterium dochodowego, był wyższy niż w ogólnej liczbie rodzin i wynosił ponad 35%, podczas gdy w następnym przedziale dochodowym (do 400 zł) znalazło się znacznie mniej rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym – udział tej grupy był o blisko 10 pkt proc. niższy niż dla zbiorowości ogółem.

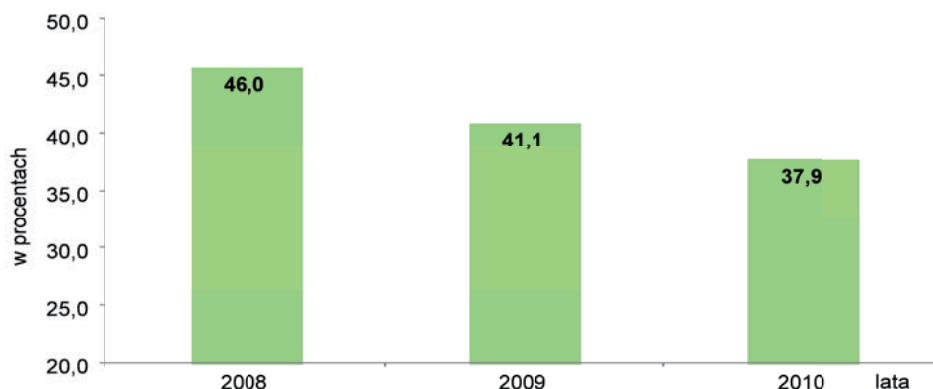
Warunki materialne rodzin korzystających ze świadczeń rodzinnych w dużej mierze powiązane są z liczbą dzieci na utrzymaniu i niepełnosprawnością dziecka. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się rodziny z co najmniej czwórką dzieci, wśród których znajduje się dziecko niepełnosprawne. W 2010 r. ponad 70% takich rodzin osiągało dochody, które w przeliczeniu na członka rodziny nie przekraczały połowy wysokości kryterium dochodowego uprawniającego do korzystania ze świadczeń rodzinnych takich jak zasiłek rodzinny wraz z dodatkami.

B. Dzieci korzystające ze świadczeń rodzinnych

Pomocą w formie zasiłku rodzinnego objęte są rodziny z dziećmi na utrzymaniu i młodzież ucząca się, pod warunkiem spełnienia kryterium dochodowego, uprawniającego do ubiegania się o to świadczenie. Z zasiłku rodzinnego mogą więc korzystać wszystkie dzieci do 17 lat oraz starsza młodzież ucząca się w szkole lub szkole wyższej. Górna granica wieku jest określona na „nie dłużej niż do ukończenia 21. roku życia, a w przypadku osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności do ukończenia 24 roku życia”.

W 2010 r. z zasiłku rodzinnego korzystało średnio miesięcznie 3003,3 tys. dzieci i młodzieży i było to o blisko 10% mniej niż rok wcześniej i o blisko 20% mniej niż w 2008 r. Najmłodsze dzieci, w wieku do 4 lat stanowiły średnio ponad 25% wszystkich dzieci, na które wypłacany był w 2010 r. zasiłek rodzinny. Największą grupę, stanowiącą ponad 65% tworzyły dzieci w wieku od 5 do 17 lat, a odsetek najstarszych – w wieku 18 lat i więcej wynosił ponad 9%.

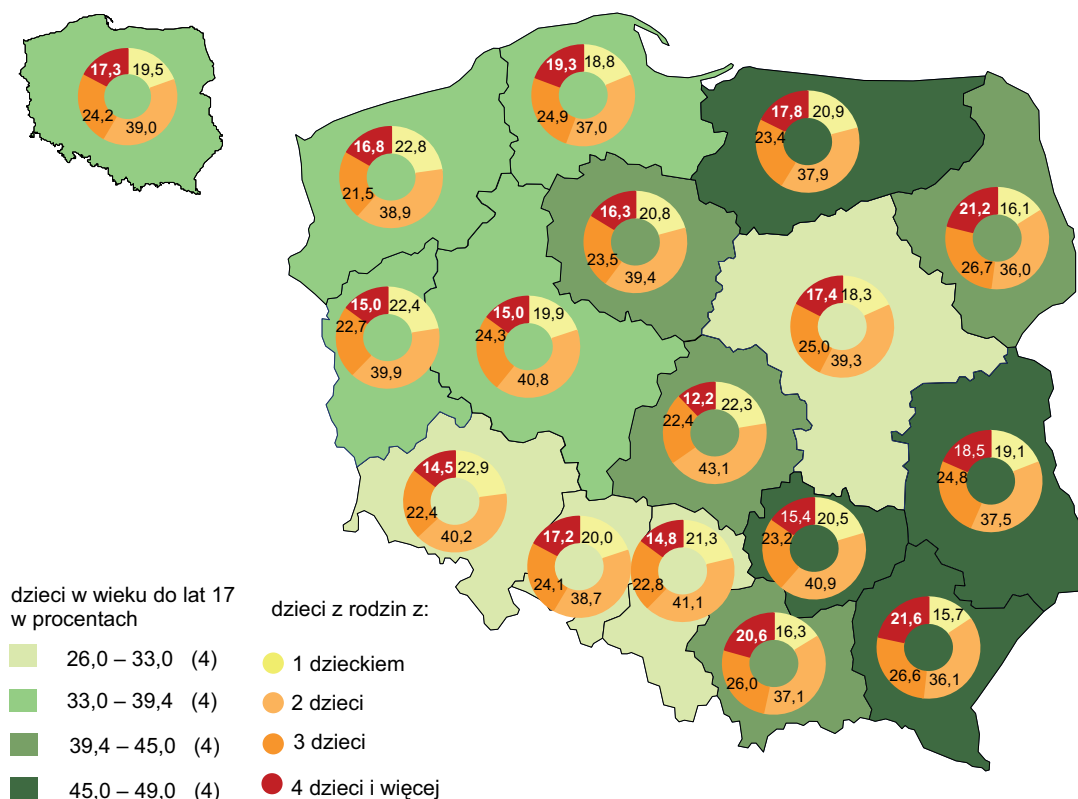
Wykres 37. Udział dzieci i młodzieży w wieku do lat 17 korzystającej z zasiłków rodzinnych w ogólnej populacji w tym wieku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS oraz danych GUS.

Dzieci w wieku do 17 lat korzystające z zasiłków rodzinnych stanowiły w 2010 r. blisko 38% ogółu populacji w wieku przedprodukcyjnym i było to o ponad 3 pkt proc. mniej niż rok wcześniej i o ponad 8 pkt proc. mniej niż w 2008 r. (Wykres 37). Można zaobserwować, że spada odsetek dzieci korzystających ze świadczeń rodzinnych, co znajduje uzasadnienie w ustalonym na niezmiennym, od 2004 roku, poziomie progu dochodowego, uprawniającego do pobierania zasiłku rodzinnego przy jednoczesnym wzroście dochodów w rodzinach utrzymujących dzieci. Wyrażona takim wskaźnikiem, częstość korzystania z zasiłku rodzinnego przez dzieci i młodzież niepełnoletnią wykazuje znaczne zróżnicowanie terytorialne (Mapa 8).

Mapa 8. Udział korzystających ze świadczeń rodzinnych w wieku do 17 lat w populacji w tym wieku oraz ich struktura według wielkości rodzin i województw w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS oraz danych GUS.

Relatywnie najczęściej z zasiłków rodzinnych korzystały dzieci w województwach: podkarpackim, świętokrzyskim, lubelskim i warmińsko-mazurskim gdzie niemal co drugie dziecko korzystało z tej formy pomocy rodzinie, natomiast w województwie śląskim częstość korzystania z tego rodzaju świadczeń rodzinnych była dwukrotnie niższa.

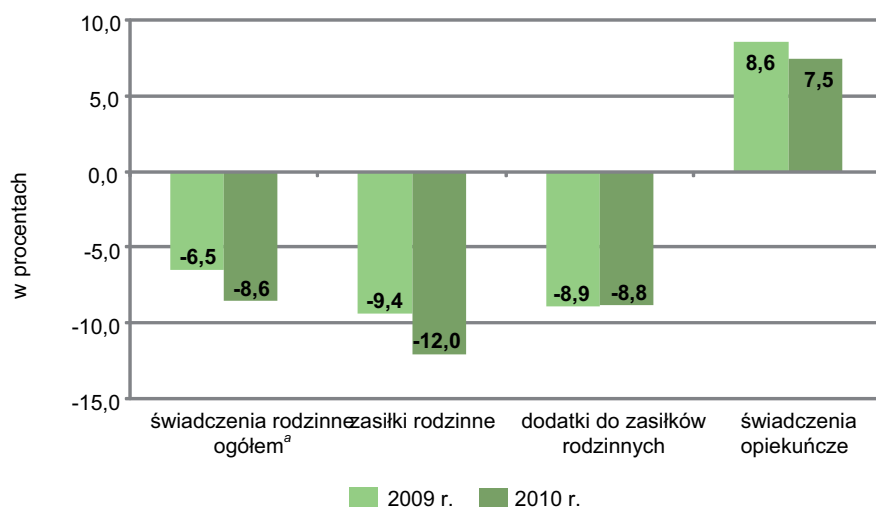
W grudniu 2010 r. zbiorowość dzieci, które skorzystały z zasiłku rodzinnego liczyła 2802,7 tys. osób i była o blisko 10% mniejsza niż w poprzednim roku. Większość tych dzieci pochodziła z rodzin z dwójką dzieci na utrzymaniu – 36,0% tych, które otrzymały zasiłek rodzinny, a następnie z rodzin z 3 dzieci – niewiele ponad 24%. Dzieci w rodzinach z 1 dzieckiem oraz z 4 i więcej dzieci stanowiły odpowiednio blisko 20% i ponad 17% korzystających z zasiłku rodzinnego w grudniu 2010 r. (w 2009 r. udział dzieci pochodzących z rodzin z 4 i więcej dzieci był o niespełna 1 pkt proc. wyższy przy równoważnym spadku odsetka dzieci z rodzin, które utrzymują 2 dzieci).

Przedstawiona struktura według wielkości rodzin, z których pochodzą dzieci kształtowała się trochę inaczej tylko w województwie dolnośląskim i zachodniopomorskim, gdzie drugą pod względem liczebności grupę stanowiły dzieci z rodzin z 1 dzieckiem na utrzymaniu, natomiast w województwach: pomorskim, małopolskim, podlaskim i świętokrzyskim, to dzieci z rodzin z czworgiem i więcej dzieci przeważały nad tymi, które pochodziły z rodzin posiadających na utrzymaniu 1 dziecko.

C. Rodzaje świadczeń

W ciągu 2010 r. beneficjenci świadczeń rodzinnych otrzymali 65,3 mln różnego rodzaju świadczeń rodzinnych⁴⁴ na łączną kwotę 7,4 mld zł.

Wykres 38. Zmiany ilości wypłaconych świadczeń rodzinnych (spadek/wzrost w porównaniu z rokiem poprzednim)

a Bez jednorazowej zapomogi z tytułu urodzenia dziecka.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

Rok 2010 był kolejnym, w którym odnotowano spadek liczby wypłaconych świadczeń, co wynika z utrzymującej się od kilku lat spadkowej tendencji liczby świadczeniobiorców. Ogólna liczba świadczeń wypłaconych w 2009 r. była niższa o 8,6%, od tej, którą wypłacono rok wcześniej, z kolei liczba świadczeń, z których skorzystali beneficjenci w 2010 r. była niższa o 6,5% niż ta, którą otrzymali w 2009 r. (Wykres 38). Z ogólnej liczby świadczeń rodzinnych największe zmiany wystąpiły w zasiłkach rodzinnych, których w 2009 r. wypłacono o 12,0% mniej niż w poprzednim roku, a ilość wypłaconych w 2010 r. była o ponad 9% mniejsza niż rok wcześniej. Ta spadkowa tendencja dotyczyła dwóch grup świadczeń rodzinnych, których uzyskanie uzależnione jest od spełnienia kryterium dochodowego, a jak we wcześniejszej części opracowania zaznaczono, wysokość dochodu przypadającego na członka rodziny, uprawniającego do ubiegania się o te świadczenia nie została zmieniona od 2004 r.

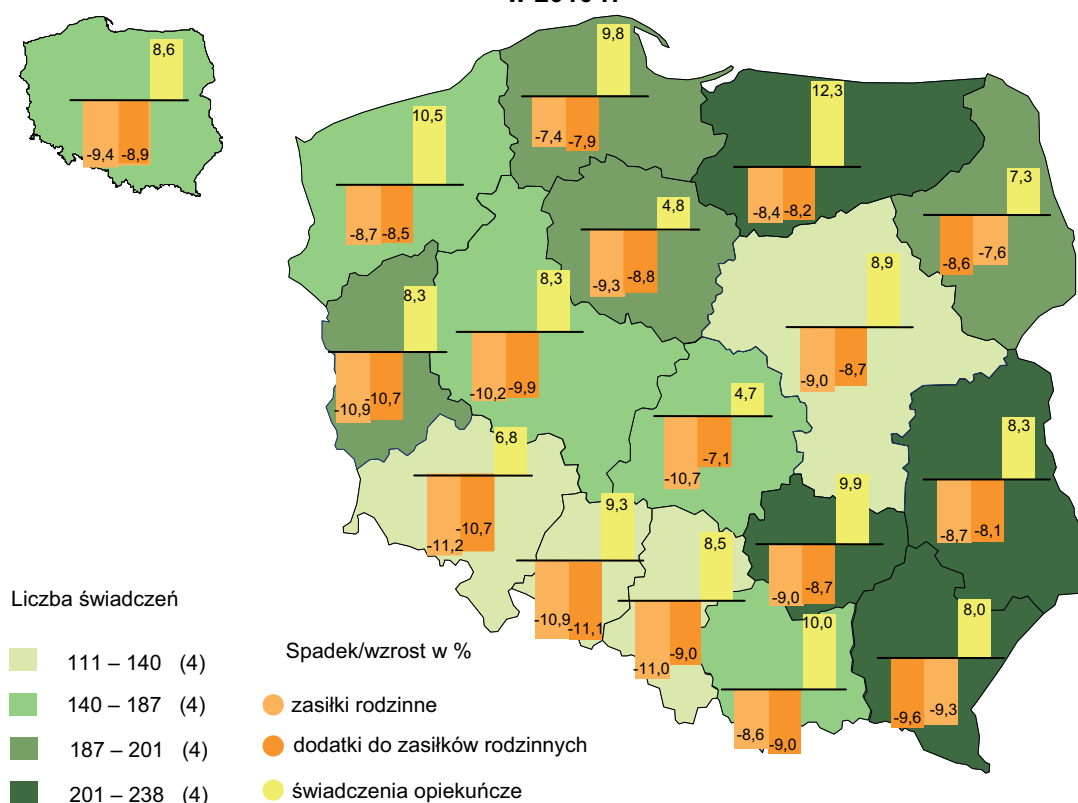
Na przestrzeni ostatnich trzech lat corocznie zwiększała się liczba osób korzystających ze świadczeń opiekuńczych. W 2009 roku liczba beneficjentów świadczeń opiekuńczych wzrosła o 7,5% w porównaniu z poprzednim rokiem, a w 2010 r. była wyższa niż rok wcześniej o 8,6%. Powiększanie się zbiorowości beneficjentów świadczeń opiekuńczych można próbować uzasadnić wzrostem

⁴⁴ Bez jednorazowej zapomogi z tytułu urodzenia dziecka.

świadomości rodziców dzieci niepełnosprawnych, którzy większą wagę przykładają do formalnego potwierdzenia niepełnosprawności dziecka, uprawniającego do korzystania z zasiłku pielęgnacyjnego. Pewien wpływ mogła również wywołać zmiana w ustawie rozszerzająca krąg osób, które mogą otrzymywać świadczenia pielęgnacyjne oraz znosząca próg dochodowy dla osób ubiegających się o te świadczenia.

Poprzez analizę ilości świadczeń przypadających na 100 mieszkańców można próbować określić „intensywność” korzystania ze świadczeń rodzinnych przez ogół ludności, która wykazywała pewne zróżnicowanie w układzie terytorialnym (Mapa 9).

Mapa 9. Liczba świadczeń rodzinnych^a przypadająca na 100 mieszkańców oraz dynamika zmian ilościowych według rodzajów świadczeń i województw w 2010 r.

a Bez jednorazowej zapomogi z tytułu urodzenia dziecka.

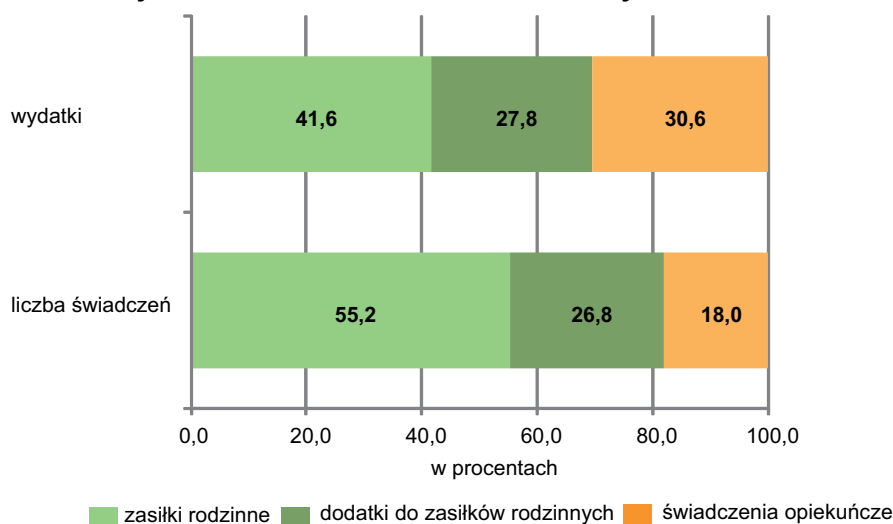
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS oraz danych GUS.

W Polsce na 100 mieszkańców przypadało średnio 171 świadczeń rodzinnych wypłaconych w ciągu 2010 r. Relatywnie najwięcej świadczeń (w ujęciu ilościowym) wypłacono w województwie podkarpackim, w którym na 100 mieszkańców przypadało 237 świadczeń, a najmniej świadczeń rodzinnych przypadało na mieszkańców województwa śląskiego (111 świadczeń na 100 osób). Można zauważyć, że rozkład częstotliwości korzystania ze świadczeń rodzinnych, w ujęciu terytorialnym, jest zbliżony do tego, który przedstawia udział dzieci korzystających ze świadczeń rodzinnych w populacji dzieci w wieku 0 - 17 lat.

Szczegółowa analiza według rodzajów świadczeń wskazuje, że spadek ilości wypłaconych świadczeń rodzinnych wykazuje zróżnicowanie terytorialne. Największy spadek ilości wypłaconych w 2010 r. zasiłków rodzinnych, w porównaniu z 2009 r., wystąpił w województwie dolnośląskim, gdzie wynosił ponad 11%, a w województwie pomorskim liczba wypłaconych zasiłków rodzinnych zmniejszyła się

o ponad 7% i był to najmniejszy spadek w kraju. W 2010 r. zmniejszyła się również liczba wypłaconych dodatków do zasiłków rodzinnych, a spadek liczby tych dodatków przedstawiał się podobnie jak w przypadku świadczeń rodzinnych ogółem, przy czym największy wystąpił w województwie opolskim, a najmniejszy w województwie łódzkim. W porównaniu z 2009 r. zwiększyła się liczba świadczeń opiekuńczych. Województwo warmińsko-mazurskie było tym, w którym pula świadczeń opiekuńczych zwiększyła się najbardziej, bo aż o ponad 12%, a najmniejszy wzrost liczby tych świadczeń odnotowano w województwie łódzkim, o niespełna 5%.

Wykres 39. Struktura świadczeń rodzinnych w 2010 r.

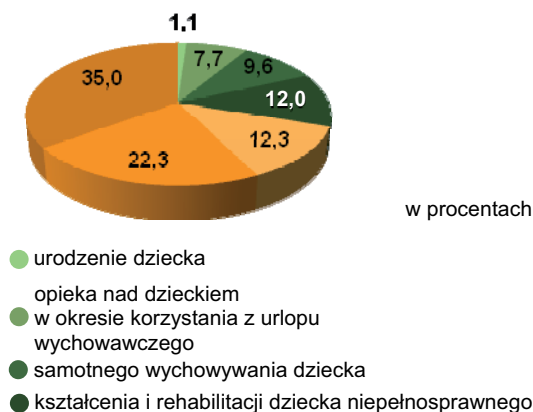

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

W 2010 r. świadczeniami, z których najczęściej korzystali beneficjenci były zasiłki rodzinne, stanowiące ponad połowę wszystkich wypłaconych świadczeń rodzinnych (Wykres 39). Świadczenia rodzinne mają na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka. Prawo do zasiłku rodzinnego i dodatków do tego zasiłku przysługuje rodzicom lub opiekunowi prawnemu lub faktycznemu dziecka, oraz osobie uczącej się. Zasiłek rodzinny oraz dodatki do zasiłku rodzinnego to świadczenia uzależnione od dochodu rodziny w przeliczeniu na osobę i przysługują w przypadku, gdy nie przekracza kwoty 504 zł lub 583 zł, gdy członkiem rodziny jest dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności. W sytuacji, gdy dochód rodziny w przeliczeniu na osobę przekracza kwotę uprawniającą daną rodzinę lub osobę uczącą się do zasiłku rodzinnego, o kwotę niższą lub równą kwocie odpowiadającej najniższemu zasiłkowi rodzinnemu przysługującemu w okresie, na który jest ustalany, zasiłek rodzinny przysługuje, jeżeli przysługiwał w poprzednim okresie zasiłkowym. W przypadku przekroczenia dochodu w kolejnym roku kalendarzowym zasiłek rodzinny nie przysługuje. W omawianym okresie zasiłki rodzinne wsparły finansowo budżety gospodarstw domowych z dziećmi i osób uczących się kwotą 3090,1 mln zł, stanowiącą ponad 40% ogólnej puli przeznaczonej na sfinansowanie świadczeń rodzinnych.

Dodatki do zasiłku rodzinnego, to druga co do wielkości grupa stanowiąca blisko 27% ogólnej liczby świadczeń rodzinnych wypłaconych w 2010 r. Korzystanie z tych świadczeń, podobnie jak w przypadku zasiłku rodzinnego, jest uzależnione od dochodu na członka rodziny

Wykres 40. Struktura dodatków do zasiłku rodzinnego według rodzajów w 2010 r.

Wykres 41. Struktura wydatków na dodatki do zasiłku rodzinnego według rodzajów w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Systemu Monitoringu Świadczeń Rodzinnych MPiPS.

W 2010 r. osoby otrzymujące świadczenia rodzinne korzystały z dodatków, wśród których najwięcej wypłacano dodatków z tytułu wychowania dziecka w rodzinie wielodzietnej, stanowiących 35% ogólnej liczby dodatków, a następnie dodatków z tytułu podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania – ponad 24% (Wykres 40).

W formie dodatków do zasiłku rodzinnego do rodzin trafiło 2066,9 mln zł, stanowiąc blisko 28% ogólnej kwoty świadczeń rodzinnych.

Struktura wydatków przedstawiała się odmiennie od struktury ilościowej dodatków do zasiłków rodzinnych (Wykres 41). Największą kwotę, stanowiącą 25,0% ogólnej puli wypłaconej w formie dodatków do zasiłków rodzinnych, stanowiły dodatki z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego. Niewiele mniejsza kwota, stanowiąca blisko 24% ogółu, trafiła do beneficjentów jako dodatki z tytułu wychowania dziecka w rodzinie wielodzietnej. Trzecia pod względem wysokości kwoty grupa, to dodatki z tytułu samotnego wychowania dziecka, które pochłonęły ponad 14% środków wykorzystanych na sfinansowanie dodatków do zasiłków rodzinnych.

Świadczenia opiekuńcze to ostatnia omawiana grupa świadczeń rodzinnych. W 2010 r. zdecydowanie dominowały zasiłki pielęgnacyjne stanowiące blisko 90% ogólnej liczby świadczeń opiekuńczych. Przyznawane są one w celu częściowego pokrycia wydatków wynikających z konieczności zapewnienia opieki i pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji. Pomoc ta jest kierowana do niepełnosprawnych dzieci, osób niepełnosprawnych w wieku powyżej 16 roku życia, jeżeli legitymują się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności oraz osób, które ukończyły 75 lat. Druga grupa, to świadczenia pielęgnacyjne z tytułu rezygnacji z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, które przysługują rodzicom lub innym osobom, na których ciąży obowiązek alimentacyjny, albo opiekunom faktycznym dziecka, jeżeli nie podejmują lub rezygnują z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w celu sprawowania opieki nad osobą legitymującą się orzeczeniem o niepełnosprawności. W 2010 r. poszerzono krąg osób uprawnionych do tego świadczenia o osoby inne niż spokrewniona w pierwszym stopniu, na których ciąży obowiązek alimentacyjny, w przypadku gdy nie ma osoby spokrewnionej w pierwszym stopniu albo gdy osoba ta nie jest w stanie sprawować opieki. Zniesiony też został próg dochodowy uprawniający do pobierania tych świadczeń. W 2010 r. beneficjenci korzystający z tej formy pomocy otrzymali 2269,9 mln zł, które stanowiły blisko 31% ogólnej kwoty wypłaconej w formie świadczeń rodzinnych.

PODSUMOWANIE

Skala pomocy społecznej realizowanej na podstawie ustawy o pomocy społecznej jest relatywnie wysoka. W 2010 r. dotyczyła 8,5% ogółu gospodarstw domowych, które skupiały 8,7% populacji naszego kraju, a w liczbach bezwzględnych było to niemal 1230 tys. gospodarstw oraz ponad 3,3 mln osób. W tej zbiorowości ponad 1,2 mln, to dzieci w wieku 0-17 lat pozostające na utrzymaniu. Ta grupa stanowiła niewiele ponad 17% ogółu ludności Polski w tym wieku.

W tym samym roku rodziny z dziećmi na utrzymaniu otrzymały na podstawie ustawy o świadczeniach rodzinnych, świadczenia dla 3,0 mln dzieci w wieku 0-17 lat, czyli dla blisko 38% ogółu populacji w wieku przedprodukcyjnym.

W stosunku do 2008 r. dla którego była opracowana podobna analiza poziom korzystania z pomocy społecznej zmniejszył się⁴⁵ w gospodarstwach o 0,2 punktu proc., a w zbiorowości członków tych gospodarstw o 0,9 punktu. Znacząco – o 5 pkt proc. zmniejszył się udział dzieci na które rodzice otrzymali świadczenia rodzinne w populacji ogółem w wieku przedprodukcyjnym.

Z przedstawionej w niniejszym opracowaniu analizy beneficjentów pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych wynikają następujące spostrzeżenia:

Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej znacznie częściej występują na wsi niż w miastach. W populacji tych gospodarstw znaczący udział mają rodziny, z co najmniej trójką dzieci, których częstość występowania na wsi jest większa niż w mieście. Podobnie jak 2 lata temu terenami o najwyższym wskaźniku uzależnienia od pomocy społecznej są województwa wschodniej i północno-wschodniej części kraju, a w ramach województw – gminy wiejskie oddalone od centrów urbanizacyjnych.

Zbiorowość beneficjentów jest specyficzna pod względem wieku. Dzieci i młodzież w wieku przedprodukcyjnym stanowią niemal 37% całej subpopulacji. W skali ogółu ludności ten odsetek jest niemal o połowę niższy.

Istotną grupę beneficjentów stanowią osoby samotnie gospodarujące. W dużych miastach są one głównym podmiotem pomocy społecznej stanowiąc ponad 60% ogółu beneficjentów tych miast. Dwie podstawowe grupy społeczne, które tworzą tę frakcję to osoby w wieku poprodukcyjnym, ze znaczną przewagą kobiet; oraz mężczyźni w wieku produkcyjnym, z których znaczna część to bezdomni.

Wśród samotnie gospodarujących zwraca uwagę fakt, że ponad 1/5 z nich jest w wieku produkcyjnym mobilnym, czyli w wieku 18-44 lata i w tej grupie wieku 3/4 to mężczyźni. Jeżeli zderzyć te informacje z relatywnie bardzo wysoką częstością korzystania z pomocy społecznej przez samotnie gospodarujących w niektórych regionach, to nasuwa się pytanie, czy nie dochodzi do przypadków sztucznego wyłączenia ze składu rodzin, do „samodzielnego gospodarowania” stosunkowo młodych osób bez dochodu.

⁴⁵ W porównywalnych warunkach, patrz uwagi ogólne pkt 7, str. 15.

Głową gospodarstw z dziećmi na utrzymaniu są najczęściej kobiety w wieku 18-44 lata, czyli matki dzieci głównie w wieku szkolnym. Poziom wykształcenia tych kobiet jest relatywnie bardzo niski, a ich mężów – ojców dzieci, statystycznie nie wyższy niż kobiet. W porównaniu do poziomu wykształcenia głów ogółu gospodarstw domowych, różnicę w tym zakresie można określić jako „przepaść” edukacyjną i w stosunku do 2008 r. sytuacja nie uległa poprawie.

Wyniki wielu badań społecznych wskazują, że niskie wykształcenie rodziców „generuje” niższe aspiracje w zakresie wykształcenia dzieci. Niniejsza analiza także to potwierdza. W zbiorowości beneficjentów pomocy społecznej, udział 16-18-latków, którzy nie kontynuują nauki po ukończeniu gimnazjum, w subpopulacji osób w tym wieku jest blisko 3-krotnie wyższy niż odpowiedni wskaźnik dla kraju i w porównaniu z 2008 r. sytuacja w tym zakresie nieznacznie się pogorszyła .

Osoby określone jako głowy gospodarstw domowych beneficjentów niemal w połowie są biernie zawodowo. Powodem tego, w głównej mierze jest zapewne konieczność sprawowania opieki nad dziećmi. Niemniej z ogółu beneficjentów pomocy społecznej w wieku produkcyjnym, tylko niepełna 13% pozostawało w stosunku pracy, blisko 40% było zarejestrowanych jako bezrobotni, a niemal 48% było biernych zawodowo.

Głównym źródłem utrzymania dla blisko 75% gospodarstw domowych beneficjentów są źródła niezarobkowe. W zbiorowości beneficjentów w wieku produkcyjnym posiadających własne źródło dochodów ponad 80% utrzymywało się ze źródeł niezarobkowych, praca stanowiła główne źródło dochodu tylko dla 20% beneficjentów, w tym jeszcze mniej – nieco ponad 15% utrzymywało się z pracy stałej.

Wśród przyczyn wnioskowania o pomoc, najczęściej występują przyczyny ekonomiczne, grupujące dwa problemy - ubóstwo i bezrobocie, a za nimi przyczyny zdrowotne. Te ostatnie to głównie problem dużych miast i terenów zurbanizowanych.

Struktura rodzin według liczby dzieci, na które są pobierane świadczenia rodzinne wskazuje na niski status ekonomiczny wielu rodzin nie tylko wielodzietnych. Z ogółu rodzin z dziećmi ponad 3/4 tej zbiorowości to rodziny, w których wychowuje się nie więcej niż dwoje dzieci.

Uprawniające do świadczeń rodzinnych kryterium dochodowe 504 zł na osobę w rodzinie stanowi mniej niż połowę przeciętnego dochodu rozporządzalnego na osobę w gospodarstwach domowych. Niemniej, blisko połowa rodzin pobierających świadczenia rodzinne osiąga miesięcznie na członka rodziny dochód nieprzekraczający połowy kwoty kryterium.

TABL. 1 (12). GOSPODARSTWA DOMOWE I ICH CZŁONKOWIE – BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R.

	Gospodarstwa domowe		Członkowie gospodarstw domowych				
	w tys.	w % ogółu gospodarstw ^a	ogółem w tys.	w % ogółu ludności ^b	z ogółem osoby w wieku		
					do 17 lat		18 lat i więcej
					w tys.	w % ogółu osób w wieku do lat 17 ^b	w tys. w % ogółu osób w wieku 18 lat i więcej ^b
P O L S K A	1229,4	8,5	3338,7	8,7	1234,5	17,2	2104,2 6,8
Miasta	685,7	7,1	1526,4	6,6	497,3	12,9	1029,2 5,4
Wieś	543,7	11,2	1812,3	12,2	737,2	23,2	1075,0 9,1
Region centralny	237,5	7,6	610,1	7,9	223,7	15,8	386,5 6,1
Województwo łódzkie	86,9	8,5	209,6	8,3	72,3	16,3	137,3 6,6
podregiony:							
łódzki	12,3	x	28,7	7,6	9,4	14,1	19,3 6,2
piotrkowski	23,1	x	62,8	10,5	23,2	19,9	39,5 8,2
sieradzki	13,8	x	41,8	9,2	15,9	17,9	25,9 7,1
skierniewicki	12,0	x	32,1	8,7	11,7	16,9	20,5 6,8
m. Łódź	25,7	x	44,2	6,0	12,1	11,7	32,1 5,0
Województwo mazowieckie	150,6	7,2	400,5	7,7	151,4	15,5	249,2 5,9
podregiony:							
ciechanowsko-płocki	25,7	x	75,6	12,1	29,6	23,4	46,0 9,3
ostrołęcko-siedlecki	27,9	x	90,7	12,1	38,7	24,4	52,0 8,8
radomski	24,7	x	73,7	11,9	29,0	23,2	44,7 9,0
warszawski wschodni	21,2	x	57,0	7,4	21,8	13,5	35,2 5,8
warszawski zachodni	16,8	x	40,2	5,3	14,5	9,8	25,8 4,2
m.st. Warszawa	34,3	x	63,3	3,7	17,8	7,0	45,5 3,1

^a Prognoza gospodarstw domowych na lata 2008-2035 www.stat.gov.pl. ^b Ludność ogółem – bilans GUS - Stan na dzień 30 VI 2010 r.

TABL. 1 (12). GOSPODARSTWA DOMOWE I ICH CZŁONKOWIE – BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (cd.)

	Gospodarstwa domowe		Członkowie gospodarstw domowych				
	w tys.	w % ogółu gospodarstw ^a	ogółem w tys.	w % ogółu ludności ^b	z ogółem osoby w wieku		
					do 17 lat	18 lat i więcej	
					w tys.	w % ogółu osób do lat 17 ^b	w % ogółu osób w wieku 18 lat i więcej ^b
Region południowy	184,8	6,1	500,1	4,5	184,9	9,0	315,2
Województwo małopolskie	80,1	6,9	234,7	7,1	90,4	13,8	144,3
podregiony:							
krakowski	14,3	x	42,2	6,2	16,4	11,5	25,8
nowosądecki	23,2	x	83,9	10,9	36,0	20,1	47,9
oświęcimski	15,1	x	39,6	6,2	14,1	11,6	25,5
tarnowski	14,2	x	45,0	9,8	17,3	18,1	27,7
m. Kraków	13,3	x	24,0	3,2	6,6	5,7	17,4
Województwo śląskie	104,7	5,6	265,4	5,7	94,5	11,8	170,9
podregiony:							
bielski	12,8	x	36,6	5,6	13,8	11,0	22,8
bytomski	12,3	x	36,1	7,9	13,3	17,1	22,7
częstochocki	13,0	x	31,1	5,9	10,7	11,8	20,4
gliwicki	10,9	x	26,4	5,3	9,9	12,1	16,5
katowicki	21,4	x	53,1	7,0	18,8	14,9	34,3
rybnicki	9,9	x	25,7	4,0	9,6	8,2	16,1
sosnowiecki	17,4	x	39,0	5,5	12,1	11,0	26,9
tyski	7,0	x	17,4	4,5	6,3	8,7	11,2

a Prognoza gospodarstw domowych na lata 2008-2035 www.stat.gov.pl. b Ludność ogółem – bilans GUS - Stan na dzień 30 VI 2010 r.

TABL. 1 (12). GOSPODARSTWA DOMOWE I ICH CZŁONKOWIE – BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (cd.)

a Prognoza gospodarstw domowych na lata 2008-2035 www.stat.gov.pl b Ludność ogółem – bilans GUS - Stan na dzień 30 VI 2010 r.

TABL. 1 (12). GOSPODARSTWA DOMOWE I ICH CZŁONKOWIE – BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (cd.)

	Gospodarstwa domowe		Członkowie gospodarstw domowych				
	w tys.	w % ogółu gospodarstw ^a	ogółem w tys.	w % ogółu ludności ^b	z ogółem osoby w wieku		
					do 17 lat		18 lat i więcej
					w tys.	w % ogółu osób w wieku do lat 17 ^b	
REGIONY							
WOJEWÓDZTWA							
PODREGIONY							
Region wschodni (dok.)							
Województwo świętokrzyskie	53,2	11,4	150,5	11,9	53,0	22,8	97,6
podregiony:							
kielecki	33,4	x	85,7	11,1	28,9	20,7	56,8
sandomiersko-jędrzejowski	19,8	x	64,8	13,1	24,1	25,8	40,8
Region północno-zachodni	210,7	9,4	559,8	5,2	203,8	10,2	355,8
Województwo lubuskie	41,9	10,8	105,3	10,4	37,8	19,4	67,5
podregiony:							
gorzowski	17,6	x	43,6	11,4	15,4	20,9	28,3
zielonogórski	24,3	x	61,7	9,8	22,4	18,5	39,2
Województwo wielkopolskie	100,1	8,3	274,2	8,0	101,1	14,9	173,0
podregiony:							
kaliski	21,5	x	62,1	9,3	23,7	17,6	38,3
koniński	22,6	x	62,8	9,6	23,0	17,1	39,8
leszczyński	14,6	x	42,5	7,8	16,4	14,2	26,1
pilski	14,6	x	44,2	10,8	16,5	19,0	27,6
poznański	12,9	x	36,6	6,3	14,0	11,3	22,6
m. Poznań	13,8	x	26,1	4,7	7,5	8,9	18,5

^a Prognoza gospodarstw domowych na lata 2008-2035 www.stat.gov.pl ^b Ludność ogółem – bilans GUS - Stan na dzień 30 VI 2010 r.

TABL. 1 (12). GOSPODARSTWA DOMOWE I ICH CZŁONKOWIE – BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (cd.)

	Gospodarstwa domowe		Członkowie gospodarstw domowych				
	w tys.	w % ogółu gospodarstw ^a	ogółem w tys.	w % ogółu ludności ^b	z ogółem osoby w wieku		
					do 17 lat		18 lat i więcej
					w tys.	w % ogółu osób w wieku do lat 17 ^b	w tys.
							w % ogółu osób w wieku 18 lat i więcej ^b
REGIONY							
WOJEWÓDZTWA							
PODREGIONY							
Region północno-zachodni (dok.)							
Województwo zachodnio-pomorskie	68,7	10,4	180,3	10,6	64,9	20,6	115,3
podregiony:							
koszaliński	27,2	x	78,4	13,2	28,5	24,8	49,9
starogardzki	17,5	x	49,2	13,1	18,2	24,4	31,0
szczeciński	12,4	x	32,3	10,1	12,0	19,1	20,2
m. Szczecin	11,6	x	20,4	5,0	6,2	9,8	14,2
Region południowo-zachodni	113,4	7,3	268,7	2,3	92,2	4,1	176,5
Województwo dolnośląskie	86,7	7,6	202,8	7,0	69,5	13,9	133,3
podregiony:							
jeleniogórski	20,8	x	48,7	8,5	16,8	16,3	31,9
legnicko-głogowski	15,3	x	36,1	8,0	13,4	15,8	22,8
wałbrzyski	26,3	x	62,7	9,3	20,8	18,2	41,9
wrocławski	14,1	x	39,6	7,2	14,7	13,8	24,9
m. Wrocław	10,2	x	15,7	2,5	3,8	4,1	11,8
Województwo opolskie	26,7	6,7	65,9	6,4	22,7	12,9	43,2
podregiony:							
nyski	12,7	x	32,3	7,9	11,4	15,6	20,9
opolski	14,0	x	33,6	5,4	11,3	11,1	22,3

a Prognoza gospodarstw domowych na lata 2008-2035 www.stat.gov.pl. b Ludność ogółem – bilans GUS - Stan na dzień 30 VI 2010 r.

TABL. 1 (12). GOSPODARSTWA DOMOWE I ICH CZŁONKOWIE – BENEFICJENCI POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (dok.)

	Gospodarstwa domowe		Członkowie gospodarstw domowych					
	w tys.	w % ogółu gospodarstw ^a	ogółem w tys.	w % ogółu ludności ^b	z ogółem osoby w wieku			
					do 17 lat		18 lat i więcej	
					w tys.	w % ogółu osób w wieku do lat 17 ^b		w tys.
								w % ogółu osób w wieku 18 lat ^b i więcej
REGIONY								
WOJEWÓDZTWA								
PODREGIONY								
Region północny	239,7	11,2	653,8	5,7	247,5	11,1	406,3	4,4
Województwo kujawsko-pomorskie	89,7	11,6	242,5	11,7	90,9	22,5	151,6	9,1
podregiony:								
bydgosko-toruński	20,8	x	50,6	6,6	19,2	14,0	31,4	5,0
grudziądzki	26,4	x	79,6	15,0	31,1	27,9	48,4	11,5
włocławski.....	42,5	x	112,3	14,5	40,6	26,2	71,8	11,6
Województwo pomorskie	74,6	8,9	204,0	9,1	78,8	17,4	125,2	7,0
podregiony:								
gdański	16,5	x	52,0	10,0	22,1	18,0	29,8	7,5
słupski	23,2	x	65,3	13,6	25,4	25,2	39,9	10,5
starogardzki	21,1	x	61,5	12,5	24,3	22,3	37,2	9,7
trójmiejski	13,8	x	25,2	3,4	7,0	5,9	18,3	2,9
Województwo warmińsko-mazurskie	75,4	14,1	207,3	14,5	77,8	26,9	129,5	11,4
podregiony:								
elbląski	29,4	x	81,2	15,3	31,4	28,5	49,9	11,9
ełcki	13,9	x	41,6	14,6	15,9	26,7	25,6	11,4
olsztyński.....	32,1	x	84,5	13,8	30,5	25,6	54,0	10,9

a Prognoza gospodarstw domowych na lata 2008-2035 www.stat.gov.pl. b Ludność ogółem – bilans GUS - Stan na dzień 30 VI 2010 r.

**TABL. 2 (13). GOSPODARSTWA DOMOWE KORZYSTAJĄCE Z POMOCY SPOŁECZNEJ
WEDŁUG WIELKOŚCI I ICH UDZIAŁ W POPULACJI GOSPODARSTW OGÓŁEM
W 2010 R.**

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Liczba osób w gospodarstwie					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
w tysiącach							
Ogółem	1229,4	488,0	175,3	172,4	184,2	114,2	95,3
Miasta	685,7	341,5	108,9	93,9	77,2	38,6	25,6
Wieś	543,7	146,5	66,4	78,5	107	75,6	69,7
w odsetkach							
Ogółem	100,0	39,7	14,3	14,0	15,0	9,3	7,7
Miasta.....	100,0	49,8	15,9	13,7	11,3	5,6	3,7
o liczbie:							
poniżej 20,0 tys. mieszkańców	100,0	42,3	15,7	15,1	14,2	7,6	5,2
20,0 – 49,9	100,0	47,1	16,2	14,4	12,1	6,2	4,0
50,0 – 99,9	100,0	47,7	16,1	14,8	11,9	5,7	3,8
100,0 – 199,9	100,0	52,0	16,1	13,1	10,2	5,1	3,5
200,0 – 500,0	100,0	55,4	15,4	12,8	9,5	4,3	2,6
powyżej 500,0 tys.	100,0	62,1	15,8	10,5	6,8	2,9	1,9
Wieś	100,0	39,9	15,4	15,3	15,3	8,3	5,8
w % ogółu gospodarstw							
Ogółem	8,5	12,3	4,6	5,7	8,3	14,6	x ^a
Miasta.....	7,1	11,4	4,1	4,6	5,8	11,9	x ^a
Wieś	11,2	15,4	5,7	8,1	12	16,2	x ^a

a W prognozie gospodarstw domowych na lata 2008-2035 - największa grupa to gospodarstwa 5-osobowe i większe.

**TABL. 3 (14). GOSPODARSTWA DOMOWE KORZYSTAJĄCE Z POMOCY SPOŁECZNEJ
WEDŁUG LICZBY POKOLEŃ ^a I WIELKOŚCI W 2010 R.**

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem		Z ogółem o liczbie osób					
			1	2	3	4	5	6 i więcej
	w tys.	w odsetkach						
Ogółem	1229,4	100,0	39,7	14,3	14,0	15,0	9,3	7,7
Jednopokoleniowe razem	561,7	100,0	86,9	13,0	0,1	-	-	-
w tym pokolenie:								
osób w średnim wieku	345,7	100,0	84,2	15,6	0,2	-	-	-
osób starszych	188,8	100,0	85,8	14,1	0,1	-	-	-
Dwupokoleniowe razem	648,8	100,0	-	15,8	26,1	27,7	16,9	13,5
w tym pokolenia:								
dzieci do lat 17 ^b z rodzicami	546,0	100,0	-	11,4	23,7	29,9	19,1	15,9
dzieci do lat 17 ^b z dziadkami	3,3	100,0	-	25,1	27,9	16,0	10,7	20,3
osób w średnim wieku z osobami starszymi	39,8	100,0	-	33,0	29,1	14,1	10,0	13,8
Trzypokoleniowe razem	18,9	100,0	-	-	12,8	24,8	25,5	36,9
w tym pokolenia:								
dzieci do lat 17 ^b z rodzicami i z dziadkami	5,6	100,0	-	-	2,5	13,8	21,8	61,9
osób w średnim wieku z osobami w wieku ich rodziców oraz ich dziadków	5,4	100,0	-	-	14,9	23,7	25,9	35,5

^a Patrz uwagi metodyczne str. 23.

^b Łącznie z rodzeństwem w wieku do lat 24 (jeżeli w rodzinie występują tylko dzieci w wieku 18-24 lat pozostające na utrzymaniu, to takie gospodarstwa dwupokoleniowe/trzypokoleniowe są wykazane tylko w wierszu razem).

TABL. 4 (15). STRUKTURA GOSPODARSTW DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG GŁÓWNEJ PRZYCZYNY PRZYZNANIA ŚWIADCZEŃ W 2010 R.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Grupy ^a głównych przyczyn				
		ekono- miczne	zdrowotne	rodzinne	społeczne	pozostałe
Gospodarstwa ogółem	100,0	63,0	26,7	7,9	1,6	0,8
Z liczby ogółem:						
Jednoosobowe	100,0	56,1	39,6	0,7	2,9	0,7
w tym osób w wieku poprodukcyjnym	100,0	18,8	78,1	1,1	0,9	1,0
Dwuosobowe	100,0	62,6	27,8	7,5	1,0	1,1
jednopokoleniowe ^b	100,0	59,2	37,0	0,8	1,1	1,9
dwupokoleniowe ^b	100,0	65,0	21,2	12,2	0,9	0,7
Trzyosobowe	100,0	71,2	17,1	10,0	0,8	0,9
dwupokoleniowe ^b	100,0	71,3	17,0	10,0	0,8	0,9
trzypokoleniowe ^b	100,0	62,7	24,8	11,1	0,7	0,7
Czterooosobowe i większe	100,0	68,1	14,4	15,9	0,6	1,0
dwupokoleniowe ^b	100,0	68,1	14,3	16,1	0,7	0,8
trzypokoleniowe ^{bc}	100,0	67,3	17,7	12,8	0,6	1,6
Z liczby ogółem gospodarstwa z dziećmi do lat 17 na utrzymaniu	100,0	69,6	13,5	15,5	0,6	0,8

^a Patrz uwagi metodyczne str.20 ^b Patrz uwagi metodyczne str.23 ^c Łącznie z czteropokoleniowymi.

TABL. 5 (16). STRUKTURA GOSPODARSTW DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG GŁÓWNEGO ŹRÓDŁA UTRZYMANIA W 2010 R.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Główne źródło utrzymania ^a								Na utrzy- maniu	
		z pracy			niezarobkowe						
		razem	poza rolnic- twem indywi- dualnym	w rolnictwie indywi- dualnym	razem	emery- tura pracow- nicza	emerytura rolna	renta rodzinna	renta z tytułu niezdol- ności do pracy ^b		inne niezarobko we źródło
Gospodarstwa ogółem.....	100,0	24,4	22,0	2,4	59,4	7,8	1,1	1,6	10,0	38,9	16,2
Z liczby ogółem:											
Jednoosobowe	100,0	5,8	5,0	0,8	60,1	12,6	1,6	1,8	11,3	32,8	34,1
Dwuosobowe	100,0	13,7	12,7	1,0	76,3	12,2	1,8	2,4	15,1	44,8	10,0
Trzyosobowe	100,0	30,9	29,1	1,8	64,9	3,9	0,6	2,0	10,3	48,1	4,2
Czterooosobowe	100,0	48,8	44,9	3,9	48,8	1,8	0,3	1,0	6,8	38,9	2,4
Pięćoosobowe	100,0	51,7	46,0	5,7	46,5	1,6	0,5	0,8	5,7	37,9	1,8
Sześćoosobowe i większe	100,0	47,3	40,8	6,5	51,3	1,9	1,0	0,7	4,3	43,4	1,4
Miasta	100,0	17,3	17,1	0,2	64,8	10,1	0,3	1,8	9,8	42,8	17,9
Z liczby ogółem:											
Jednoosobowe		4,9	4,8	0,1	63,9	14,4	0,4	2,0	11,2	35,9	31,2
Dwuosobowe	100,0	13,3	13,1	0,2	77,8	12,6	0,3	2,2	13,1	49,6	8,9
Trzyosobowe	100,0	28,5	28,3	0,2	67,5	4,0	0,1	1,7	8,2	53,5	4,0
Czterooosobowe	100,0	42,4	41,9	0,5	55,4	2,0	0,1	1,1	5,8	46,4	2,2
Pięćoosobowe	100,0	44,6	44,0	0,6	53,7	2,1	0,1	0,9	4,7	45,9	1,7
Sześćoosobowe i większe	100,0	41,9	41,3	0,6	56,5	2,1	0,1	0,8	3,6	49,9	1,6
Wieś	100,0	33,3	28,3	5,0	52,6	4,9	2,3	1,4	10,1	33,9	14,1
Z liczby ogółem:											
Jednoosobowe	100,0	7,9	5,5	2,4	51,0	8,3	4,4	1,3	11,6	25,4	41,1
Dwuosobowe	100,0	14,4	12,0	2,4	73,8	11,6	4,4	2,8	18,2	36,8	11,8
Trzyosobowe	100,0	33,8	30,1	3,7	61,7	3,9	1,3	2,3	12,9	41,3	4,5
Czterooosobowe	100,0	53,4	47,0	6,4	44,1	1,6	0,5	1,0	7,5	33,5	2,5
Pięćoosobowe	100,0	55,3	47,0	8,3	42,9	1,4	0,6	0,7	6,3	33,9	1,8
Sześćoosobowe i większe	100,0	49,3	40,6	8,7	49,4	1,8	1,3	0,6	4,6	41,1	1,3

^a Patrz uwagi metodyczne str.24 ^b Łącznie z rentą socjalną.

TABL. 6 (17). STRUKTURA GOSPODARSTW DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG WYSOKOŚCI MIESIĘCZNEGO DOCHODU NA OSOBĘ W GOSPODARSTWIE W 2010 R.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Gospodar- stwa bez dochodu	Gospodarstwa posiadające przeciętny miesięczny dochód na osobę w zł					
			poniżej 200	201-300	301-400	401-500	501-750	751-1000 powyżej 1000
Gospodarstwa ogółem	100,0	16,2	24,2	15,4	13,0	12,0	8,8	5,2
Z liczby ogółem:								
Jednoosobowe	100,0	34,1	15,7	4,7	4,0	12,4	8,8	10,5
Dwuosobowe	100,0	10,0	28,1	14,6	14,0	10,2	12,5	4,9
Trzyosobowe	100,0	4,2	32,3	20,4	18,8	11,5	9,6	1,2
Czterooosobowe	100,0	2,4	29,9	24,5	20,9	12,8	7,9	0,6
Pięćoosobowe	100,0	1,8	28,5	27,3	21,6	13,5	6,6	0,2
Sześćoosobowe i większe	100,0	1,4	29,9	30,2	21,8	11,6	4,7	0,1
Miasta	100,0	17,9	22,8	13,2	11,2	12,3	9,1	7,5
Z liczby ogółem:								
Jednoosobowe	100,0	31,1	16,1	5,1	4,1	13,0	8,2	12,9
Dwuosobowe	100,0	9,0	29,1	15,6	13,4	9,9	12,4	5,7
Trzyosobowe	100,0	4,0	31,5	20,6	18,7	11,9	10,1	1,2
Czterooosobowe	100,0	2,3	28,9	24,3	21,2	12,9	8,7	0,6
Pięćoosobowe	100,0	1,7	27,3	26,7	22,1	13,6	7,6	0,3
Sześćoosobowe i większe	100,0	1,6	28,2	29,3	22,2	12,1	6,0	0,1
Wieś	100,0	14,1	26,0	18,1	15,4	11,7	8,4	2,1
Z liczby ogółem:								
Jednoosobowe	100,0	41,0	14,7	3,8	3,7	11,0	10,1	5,2
Dwuosobowe	100,0	11,8	26,6	13,0	14,9	10,6	12,6	3,5
Trzyosobowe	100,0	4,5	33,2	20,3	18,9	11,1	9,1	0,9
Czterooosobowe	100,0	2,5	30,6	24,6	20,7	12,8	7,4	0,4
Pięćoosobowe	100,0	1,9	29,2	27,6	21,3	13,4	6,1	0,1
Sześćoosobowe i większe	100,0	1,4	30,5	30,6	21,6	11,5	4,2	0,0

TABL. 7 (18). OSOBY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG GRUP WIEKU W 2010 R.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem		W tym miasta		Z ogółem głowy gospodarstw domowych			
	ogółem	kobiety	razem	kobiety	razem		w tym jednoosobowych	
					razem	kobiety	razem	kobiety
Ogółem	3338,7	1678,2	1526,4	782,0	1229,4	813,9	488,0	193,0
w tysiącach								
0-2 lata	168,2	81,8	83,4	40,7	-	-	-	-
3-6	246,5	119,4	109,0	52,6	-	-	-	-
7-12	432,2	209,5	164,3	79,4	-	-	-	-
13-15	237,2	113,9	85,3	41,2	-	-	-	-
16-18	221,6	107,9	82,0	40,1	2,8	1,9	1,4	0,7
19-24	256,4	136,0	111,8	61,1	62,4	48,0	16,1	6,0
25-34	409,4	234,4	201,2	114,5	243,1	195,0	36,9	9,3
35-44	458,4	240,7	191,2	101,1	281,1	209,8	52,8	11,5
45-54	446,6	199,9	222,0	103,5	295,8	168,2	130,8	38,2
55-64	289,6	112,6	167,6	68,1	209,1	90,1	140,4	44,8
65-74	78,6	47,3	45,5	28,3	58,8	37,2	44,8	27,3
75-84	63,4	48,8	41,1	32,4	50,0	40,3	41,3	34,2
85 lat i więcej	30,6	26,0	22,0	19,0	26,3	23,4	23,5	21,0
Z ogółem								
w wieku:								
Przedprodukcyjnym	1234,5	597,4	497,3	240,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Produkcyjnym	1896,7	923,8	899,3	440,4	1067,1	686,1	362,3	94,3
mobilnym	1195,5	646,2	530,9	290,0	589,3	454,8	107,1	27,5
niemobilnym	701,2	277,6	368,4	150,4	477,8	231,3	255,2	66,8
Poprodukcyjnym	207,5	157,0	129,8	100,9	162,3	127,8	125,7	98,7

TABL. 7 (18). OSOBY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ WEDŁUG GRUP WIEKU W 2010 R.
(dok.)

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem		W tym miasta		Z ogółem głowy gospodarstw domowych			
	ogółem	kobiety	razem	kobiety	razem		w tym jednoosobowych	
					razem	kobiety	razem	kobiety
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0-2 lata	5,0	4,9	5,5	5,2	-	-	-	-
3-6	7,4	7,1	7,1	6,7	-	-	-	-
7-12	12,9	12,5	10,8	10,2	-	-	-	-
13-15	7,1	6,8	5,6	5,3	-	-	-	-
16-18	6,6	6,4	5,4	5,1	0,2	0,2	0,3	0,4
19-24	7,7	8,1	7,3	7,8	5,1	5,9	3,3	3,1
25-34	12,3	14,0	13,2	14,6	19,8	24,0	7,6	4,8
35-44	13,7	14,3	12,5	12,9	22,9	25,8	10,8	6,0
45-54	13,4	11,9	14,5	13,2	24,1	20,7	26,8	19,8
55-64	8,7	6,7	11,0	8,7	17,0	11,1	28,8	23,2
65-74	2,4	2,8	3,0	3,6	4,8	4,6	9,2	14,1
75-84	1,9	2,9	2,7	4,1	4,1	5,0	8,5	17,7
85 lat i więcej	0,9	1,6	1,4	2,6	2,0	2,7	4,7	10,9
Z ogółem								
w wieku:								
Przedprodukcyjnym	37,0	35,6	32,6	30,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Produkcyjnym	56,8	55,0	58,9	56,3	86,8	84,3	74,2	48,9
mobilnym	35,8	38,5	34,8	37,1	47,9	55,9	21,9	14,2
niemobilnym	21,0	16,5	24,1	19,2	38,9	28,4	52,3	34,7
Poprodukcyjnym	6,2	9,4	8,5	12,9	13,2	15,7	25,8	51,1

TABL. 8 (19). AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA OSÓB W WIEKU PRODUKCYJNYM ^a, CZŁONKÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ W 2010 R.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem				W tym głowy gospodarstw domowych			
	ogółem	aktywni zawodowo		bierni zawodowo	razem	aktywni zawodowo		bierni zawodowo
		pracujący	bezrobotni			pracujący	bezrobotni	
		w tysiącach						
Ogółem	1896,7	244,1	750,5	902,1	1067,1	101,2	501,8	464,1
Mężczyźni	972,9	143,6	365,7	463,6	381,1	19,7	182,6	178,8
Kobiety	923,8	100,5	384,8	438,5	686,0	81,5	319,2	285,3
Miasta	899,3	100,9	410,8	387,6	576,3	49,0	292,9	234,4
Mężczyźni	458,9	50,1	205,0	203,8	232,3	7,8	118,2	106,3
Kobiety	440,4	50,8	205,8	183,8	344,0	41,2	174,7	128,1
Wieś	997,4	143,2	339,7	514,5	490,8	52,2	208,9	229,7
Mężczyźni	514,0	93,5	160,7	259,8	148,8	11,9	64,4	72,5
Kobiety	483,4	49,7	179,0	254,7	342,0	40,3	144,5	157,2
		w odsetkach						
Ogółem	100,0	12,9	39,6	47,5	100,0	9,5	47,0	43,5
Mężczyźni	100,0	14,8	37,6	47,6	100,0	5,2	47,9	46,9
Kobiety	100,0	10,9	41,7	47,4	100,0	11,9	46,5	41,6
Miasta	100,0	11,2	45,7	43,1	100,0	8,5	50,8	40,7
Mężczyźni	100,0	10,9	44,7	44,4	100,0	3,4	50,9	45,7
Kobiety	100,0	11,5	46,7	41,8	100,0	12,0	50,8	37,2
Wieś	100,0	14,4	34,1	51,5	100,0	10,6	42,6	46,8
Mężczyźni	100,0	18,2	31,3	50,5	100,0	8,0	43,3	48,7
Kobiety	100,0	10,3	37,0	52,7	100,0	11,8	42,3	45,9

a Patrz uwagi metodyczne str.23.

TABL. 9 (20). RODZINY Z DZIEĆMI POBIERAJĄCE ŚWIADCZENIA RODZINNE WEDŁUG LICZBY DZIECI W RODZINIE ORAZ RODZINY NIEPEŁNE I Z DZIECKIEM NIEPEŁNOSPRAWNYM WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R.

REGIONY WOJEWÓDZTWA PODREGIONY	Ogółem	Z liczbą dzieci				Z ogółem - rodziny	
		1	2	3	4 i więcej	niepełne	z dzieckiem niepełno- sprawnym
w tysiącach							
P O L S K A	1427,1	546,6	546,5	226,5	107,4	331,6	158,3
Region centralny	258,5	99,1	101,9	40,2	17,3	58,0	25,1
Województwo łódzkie	97,6	40,3	38,9	13,5	4,9	25,5	9,0
podregiony:							
łódzki	13,8	5,8	5,8	1,7	0,5	3,7	1,4
piotrkowski	28,8	10,9	11,9	4,4	1,5	5,7	2,9
sieradzki	25,1	10,3	9,8	3,6	1,4	5,6	1,8
skierniewicki	15,4	6,0	6,0	2,4	1,0	3,6	1,4
m. Łódź	14,5	7,3	5,4	1,4	0,4	6,8	1,7
Województwo mazowieckie	160,9	58,7	63,0	26,7	12,4	32,5	16,1
podregiony:							
ciechanowsko-płocki	29,2	10,9	11,4	4,5	2,3	6,4	2,8
ostrolęcko-siedlecki	40,2	13,5	15,4	7,5	3,8	5,8	4,4
radomski	35,7	13,6	14,0	5,6	2,5	7,1	2,8
warszawski wschodni	25,3	8,8	10,2	4,4	1,9	3,4	2,5
warszawski zachodni	17,6	6,2	7,3	2,9	1,2	3,6	1,9
m.st. Warszawa	12,9	5,7	4,8	1,7	0,7	6,1	1,6
Region południowy	240,5	88,3	93,2	39,5	19,5	54,9	23,1
Województwo małopolskie	134,6	45,6	51,9	24,2	12,8	21,0	11,8
podregiony:							
krakowski	28,6	9,1	11,6	5,2	2,6	3,1	2,5
nowosądecki	49,0	15,4	18,0	9,7	5,8	7,0	4,2
oświęcimski	21,4	7,8	8,4	3,6	1,7	3,2	2,0
tarnowski	24,6	8,7	9,5	4,3	2,2	3,5	1,9
m. Kraków	11,0	4,5	4,4	1,5	0,6	4,2	1,1

TABL. 9 (20). RODZINY Z DZIEĆMI POBIERAJĄCE ŚWIADCZENIA RODZINNE WEDŁUG LICZBY DZIECI W RODZINIE ORAZ RODZINY NIEPEŁNE I Z DZIECKIEM NIEPEŁNOSPRAWNYM WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (cd.)

REGIONY WOJEWÓDZTWA PODREGIONY	Ogółem	Z liczbą dzieci				Z ogółem - rodziny	
		1	2	3	4 i więcej	niepełne	z dzieckiem niepełno- sprawnym
w tysiącach							
Region południowy (dok.)	105,9	42,7	41,3	15,3	6,6	33,9	11,3
Województwo śląskie	17,9	6,3	7,0	3,1	1,5	3,8	1,7
podregiony:	12,0	4,8	4,5	1,8	0,8	4,3	1,4
bielski	19,2	8,2	8,0	2,4	0,7	4,2	1,9
bytomski	9,3	3,7	3,4	1,5	0,7	4,3	0,9
częstochowski	15,1	6,4	5,7	2,0	1,1	6,9	2,1
gliwicki	11,5	4,4	4,6	1,7	0,8	3,7	1,2
katowicki	14,4	6,5	5,6	1,8	0,6	4,6	1,5
rybnicki	6,5	2,5	2,6	1,0	0,5	2,1	0,6
sosnowiecki	323,5	116,4	123,0	55,7	28,4	58,8	37,3
tyński	103,6	39,4	38,6	17,1	8,5	20,7	9,5
Region wschodni							
Województwo lubelskie							
podregiony:							
białski	18,1	6,3	6,6	3,3	1,8	3,4	1,5
chełmsko-zamojski	33,6	13,5	12,3	5,2	2,5	7,7	3,0
lubelski	25,1	10,0	9,3	3,9	1,8	4,6	2,7
puławski	26,9	9,6	10,3	4,7	2,3	5,0	2,3
Województwo podkarpackie	106,5	35,2	40,6	19,9	10,8	14,0	15,3
podregiony:							
krośnieński	25,2	8,6	9,8	4,5	2,3	3,1	3,9
przemyski	22,3	8,0	8,3	3,9	2,1	3,8	3,3
rzeszowski	28,7	8,9	11,0	5,7	3,1	3,5	3,9
tarnobrzeski	30,3	9,7	11,5	5,8	3,3	3,6	4,1
Województwo podlaskie	50,9	17,2	19,2	9,5	5,0	10,4	4,2
podregiony:							
białostocki	16,4	6,1	6,3	2,8	1,2	4,8	1,3
łomżyński	19,7	6,2	7,3	3,9	2,2	3,0	1,6
suwalski	14,9	4,8	5,6	2,8	1,7	2,7	1,3

TABL. 9 (20). RODZINY Z DZIEĆMI POBIERAJĄCE ŚWIADCZENIA RODZINNE WEDŁUG LICZBY DZIECI W RODZINIE ORAZ RODZINY NIEPEŁNE I Z DZIECKIEM NIEPEŁNOSPRAWNYM WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (cd.)

REGIONY WOJEWÓDZTWA PODREGIONY	Ogółem	Z liczbą dzieci				Z ogółem - rodziny	
		1	2	3	4 i więcej	niepełne	z dzieckiem niepełno- sprawnym
w tysiącach							
Region wschodni (dok.)	62,5	24,6	24,6	9,3	4,1	13,6	8,3
Województwo świętokrzyskie							
podregiony:							
kielecki.....	34,8	14,1	13,7	4,9	2,1	9,2	4,4
sandomiersko-jędrzejowski	27,8	10,5	10,9	4,4	2,0	4,4	3,9
Region północno-zachodni	248,5	100,0	95,3	36,9	16,3	59,5	29,0
Województwo lubuskie	39,6	16,7	14,9	5,6	2,5	12,2	5,8
podregiony:							
gorzowski	15,0	6,5	5,6	2,0	0,9	4,7	2,0
zielonogórski	24,7	10,2	9,2	3,6	1,6	7,5	3,7
Województwo wielkopolskie	145,1	55,9	57,2	22,7	9,3	31,7	15,9
podregiony:							
kaliski	35,2	13,5	14,0	5,6	2,1	8,5	3,3
koniński	34,2	13,6	13,6	5,0	2,0	6,8	4,0
leszczyński	26,7	9,7	10,7	4,5	1,8	4,8	2,8
pilski	19,7	7,6	7,5	3,2	1,5	5,5	2,5
poznański	20,1	7,5	8,0	3,1	1,5	3,6	2,2
m. Poznań	9,1	4,0	3,3	1,3	0,5	2,6	1,0
Województwo zachodnio-pomorskie	63,8	27,4	23,3	8,6	4,5	15,6	7,3
podregiony:							
koszaliński	25,8	11,0	9,5	3,5	1,8	3,6	2,6
starogardzki	18,1	7,9	6,4	2,5	1,3	4,3	2,3
szczeciński	11,6	5,0	4,2	1,6	0,8	3,3	1,4
m. Szczecin	8,2	3,5	3,1	1,0	0,6	4,4	1,1

TABL. 9 (20). RODZINY Z DZIEĆMI POBIERAJĄCE ŚWIADCZENIA RODZINNE WEDŁUG LICZBY DZIECI W RODZINIE ORAZ RODZINY NIEPEŁNE IZ DZIECKIEM NIEPEŁNOSPRAWNYM WEDŁUG REGIONÓW, WOJEWÓDZTW, PODREGIONÓW W 2010 R. (dok.).

REGIONY WOJEWÓDZTWA PODREGIONY	Ogółem	Z liczbą dzieci				Z ogółem – rodziny	
		1	2	3	4 i więcej	niepełne	z dzieckiem niepełno- sprawnym
w tysiącach							
Region południowo-zachodni	109,8	45,9	41,3	15,7	7,0	33,5	11,8
Województwo dolnośląskie	83,4	35,5	31,2	11,6	5,0	26,3	8,8
podregiony:							
jeleniogórski	22,7	10,1	8,5	3,0	1,2	7,8	2,2
legnicko-głogowski	12,4	5,1	4,6	1,8	0,9	3,6	1,6
wałbrzyski	22,7	10,0	8,5	2,9	1,2	6,4	2,4
wrocławski	19,2	7,3	7,4	3,1	1,3	5,2	2,0
m. Wrocław	6,3	3,0	2,3	0,8	0,3	3,2	0,6
Województwo opolskie	26,5	10,3	10,0	4,2	2,0	7,2	3,0
podregiony:							
nyski	14,1	5,7	5,2	2,1	1,0	4,0	1,7
opolski	12,4	4,6	4,8	2,1	1,0	3,2	1,4
Region północny	246,3	97,0	91,8	38,5	19,0	67,0	32,0
Województwo kujawsko-pomorskie	92,2	37,0	34,9	13,9	6,4	26,1	12,9
podregiony:							
bydgosko-toruński	21,9	8,3	8,7	3,4	1,5	8,7	3,1
grudziądzki	28,7	11,3	10,7	4,5	2,2	5,9	4,3
włocławski.....	41,6	17,3	15,5	6,0	2,7	11,5	5,5
Województwo pomorskie	83,8	31,5	31,1	14,0	7,2	22,3	9,9
podregiony:							
gdański	25,5	8,7	9,5	4,7	2,6	4,0	2,6
słupski	23,9	9,1	9,0	3,8	1,9	7,5	3,4
starogardzki	24,6	9,3	9,0	4,1	2,2	6,3	2,5
trójmiejski	9,8	4,3	3,7	1,3	0,5	4,5	1,4
Województwo warmińsko-mazurskie	70,4	28,5	25,8	10,6	5,4	18,6	9,3
podregiony:							
elbląski	27,3	10,9	10,0	4,2	2,2	7,7	4,2
ełcki	15,4	6,1	5,7	2,4	1,3	3,9	1,5
olsztyński	27,6	11,6	10,2	4,1	1,9	7,0	3,6

ANEKS

UBÓSTWO USTAWOWE REJESTROWANE W POLSCE W 2010 R.

Ubóstwo można określać za pomocą różnych miar, które uwzględniają różne jego aspekty. Miary absolutne (bezwzględne) opierają się na wyznaczaniu ilościowym i wartościowym koszyka dóbr i usług zaspokajających podstawowe potrzeby. Poziom ubóstwa relatywnego (względne) zależy od nierówności dochodów wszystkich gospodarstw domowych. W warunkach polskich najistotniejsze jest podjęcie działań ograniczających zasięg i głębokość ubóstwa ustawowego. Istotna jest więc identyfikacja obszarów i grup społeczno-ekonomicznych sfery ubóstwa ustawowego.

Przedmiotem opracowania jest analiza skali zjawiska w oparciu o miary ubóstwa absolutnego z granicą ustawową, która zgodnie z ustawą o pomocy społecznej uprawnia do przyznania świadczeń pieniężnych z systemu pomocy społecznej.

Podstawowe źródło danych stanowiły dane administracyjne Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej zarejestrowane w Zbiorze Centralnym Krajowego Systemu Monitoringu Pomocy Społecznej (ZC KSMPS). Mierniki ubóstwa ustawowego wyliczono w odniesieniu do gospodarstw domowych i osób zarejestrowanych w ZCKSMPS. W opracowaniu przedstawiono, więc sferę ubóstwa ustawowego rejestrowanego.

Mierniki ubóstwa ustawowego rejestrowanego wyliczone na podstawie ZC KSMPS (badanie pełne) różnią się od mierników ubóstwa ustawowego wyliczonych na podstawie reprezentacyjnego badania budżetów gospodarstw domowych, a rozbieżność wynika z różnic metodologicznych tych badań. Podstawowe przyczyny różnic:

- w reprezentacyjnym badaniu budżetów gospodarstw domowych dane pochodzą z zapisów respondentów w prowadzonych książeczkach budżetowych (aspekt subiektywny),
- decyzja o przyznaniu lub odmowie przyznania pomocy wymaga uprzednio przeprowadzenia przez pracownika socjalnego rodzinnego wywiadu środowiskowego. Sytuację osobistą, rodzinną, dochodową, majątkową osoby lub gospodarstwa domowego ustala się na podstawie dokumentów (aspekt obiektywny),
- wystąpienie o pomoc społeczną jest dla wielu, wymagających pomocy sprawą trudną. Ustawa o pomocy społecznej gwarantuje przyjmowanie zgłoszeń od sąsiadów, dalszych krewnych, czy samych pracowników pomocy społecznej. Pomimo tych zapisów system pomocy społecznej nie obejmuje wszystkich osób z dochodami poniżej granicy ubóstwa ustawowego.

W tym opracowaniu pod pojęciem ubóstwa ustawowego rozumie się ubóstwo ustawowe rejestrowane.

Wykorzystując mierniki ubóstwa dokonano identyfikacji obszarów i grup społeczno-ekonomicznych dotkniętych ubóstwem ustawowym rejestrowanym.

Podstawowe pojęcia

W aneksie podano wybrane pojęcia dotyczące ubóstwa, pozostałe pojęcia zostały zdefiniowane w uwagach metodologicznych publikacji.

Granica ubóstwa ustawowego to kwota, która zgodnie z ustawą o pomocy społecznej uprawnia do przyznania świadczeń pieniężnych z systemu pomocy społecznej. W 2010 r. granica ubóstwa ustawowego dla osoby samotnie gospodarującej wynosiła 477 zł, a dla 1 osoby w gospodarstwie wieloosobowym 351 zł.

Dochód w rozumieniu ustawy o pomocy społecznej – oznacza sumę miesięcznych dochodów netto (po odliczeniu zaliczek na podatek dochodowy, podatków od dochodów z własności oraz składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne), z miesiąca poprzedzającego złożenie wniosku, lub w przypadku utraty dochodu z miesiąca, w którym wniosek został złożony, bez względu na tytuł i źródło ich uzyskania, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Do dochodu nie wlicza się jednorazowego pieniężnego świadczenia socjalnego oraz wartości świadczeń w naturze. Dochód pomniejsza się o kwotę alimentów świadczonych na rzecz innych osób. Dochód gospodarstwa domowego stanowi sumę miesięcznych dochodów osób w gospodarstwie.

Dochód na osobę w gospodarstwie domowym oznacza, dochód gospodarstwa podzielony przez liczbę osób w gospodarstwie.

Gospodarstwa domowe znajdujące się w sferze ubóstwa ustawowego rejestrowanego to gospodarstwa, które skorzystały z pomocy społecznej świadczonej przez Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej i równocześnie ich dochód na osobę w gospodarstwie domowym nie przekraczał granicy ubóstwa ustawowego. Ze względu na źródło danych można stwierdzić, że są to gospodarstwa domowe sfery ubóstwa ustawowego rejestrowanego.

Osoby znajdujące się w sferze ubóstwa ustawowego to wszystkie osoby wchodzące w skład gospodarstw domowych sfery ubóstwa ustawowego niezależnie od wysokości ich własnych dochodów.

Zasięg ubóstwa⁴⁶, inaczej stopa ubóstwa jest to udział jednostek (osób lub gospodarstw domowych) dysponujących dochodem poniżej przyjętej granicy ubóstwa do liczby jednostek w całej populacji.

Głębokość ubóstwa, czyli inaczej indeks luki dochodowej ubogich informuje o tym, o ile przeciętne dochody gospodarstw domowych (osób) ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa. Indeks luki dochodowej ubogich jest mniejszy, jeżeli średni dochód ubogich zbliża się do granicy ubóstwa.

Intensywność ubóstwa jest miarą łączącą dwie miary ubóstwa: zasięg i głębokość. Wskaźnik wyliczono jako iloczyn zasięgu ubóstwa i głębokości ubóstwa. Określa głębokość ubóstwa w odniesieniu do całej populacji gospodarstw domowych lub osób, a nie jak to jest w przypadku głębokości ubóstwa tylko osób lub gospodarstw ubogich.

Dotkliwość ubóstwa określa oprócz głębokości ubóstwa również nierówności dochodowe między ubogimi. Wartość miernika rośnie wraz ze wzrostem indeksu luki dochodowej ubogich oraz nierówności dochodowych pomiędzy ubogimi.

⁴⁶ Algorytmy liczenia i interpretacja mierników ubóstwa według opracowania T. Panek, „Statystyka społeczna”.

Intensywność i dotkliwość ubóstwa przyjmują wartości z przedziału od 0 do 1.

0 – w przypadku, gdy wszystkie gospodarstwa lub osoby populacji mają dochody powyżej przyjętych granic ubóstwa - brak w populacji gospodarstw lub osób ubogich,

1 – w przypadku, gdy wszystkie gospodarstwa lub osoby nie osiągają żadnych dochodów.

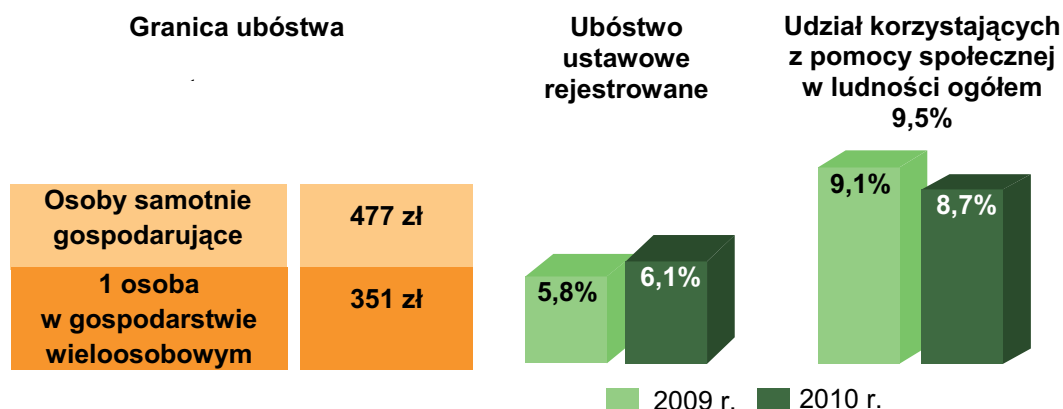
Współczynnik Giniego to miara nierówności rozkładu dochodów. Przyjmuje wartości z przedziału [0,1]. Wzrost wartości współczynnika oznacza wzrost nierówności dochodowych.

Mediana dochodów – wartość środkowa dochodów w szeregu uporządkowanym, powyżej i poniżej której znajduje się jednakowa liczba ubogich gospodarstw (osób).

Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego, a poziom korzystania z pomocy społecznej

W 2010 r. zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób wynosił 6,1%, a udział osób korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem wynosił 8,7% (Schemat 1).

Schemat 1. Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób i udział korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

Znacząca różnica pomiędzy liczbą korzystających z różnego rodzaju świadczeń pomocy społecznej a ilością osób, których średnie dochody na osobę w gospodarstwie domowym nie przekraczały ustalonego kryterium dochodowego miała różne przyczyny, które są określone w ustawie o Pomocy Społecznej. W przypadku niektórych świadczeń kryterium dochodowe może być podwyższone uchwałą rady gminy. Ponadto warunkiem otrzymania świadczenia jest wystąpienie jednego z problemów określonych w art. 7 ustawy. Niezależnie od kryteriów dochodowych, w systemie pomocy społecznej są zarejestrowane osoby objęte również świadczeniami częściowo lub całkowicie odpłatnymi. Do tego typu świadczeń należą m.in. usługi opiekuńcze.

W 2010 r. w porównaniu z poprzednim rokiem zasięg ubóstwa ustawowego wzrósł o 0,3 pkt proc. (w 2010 r. wynosił 6,1%, a w 2009 r. – 5,8%), czego główną przyczyną był wzrost stopy bezrobocia. W tym samym czasie obserwowano spadek wskaźnika korzystających z pomocy społecznej ogółem o 0,4 pkt proc. (w 2010 r. wynosił 8,7%, podczas gdy w 2009 r. – 9,1%), co było w dużym stopniu wynikiem spadku liczby osób korzystających z posiłków.

Identyfikacja obszarów dotkniętych ubóstwem ustawowym rejestrowanym

W 2010 r. zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób wynosił 6,1%, a przeciętny dochód na osobę (mediana) w gospodarstwie domowym sfery ubóstwa ustawowego wynosił 199 zł. Głębokość ubóstwa wskazywała, że przeciętny dochód osób ubogich był niższy o 47,9% od granicy ubóstwa ustawowego, a nierówności dochodowe kształtowały się na poziomie 0,35.

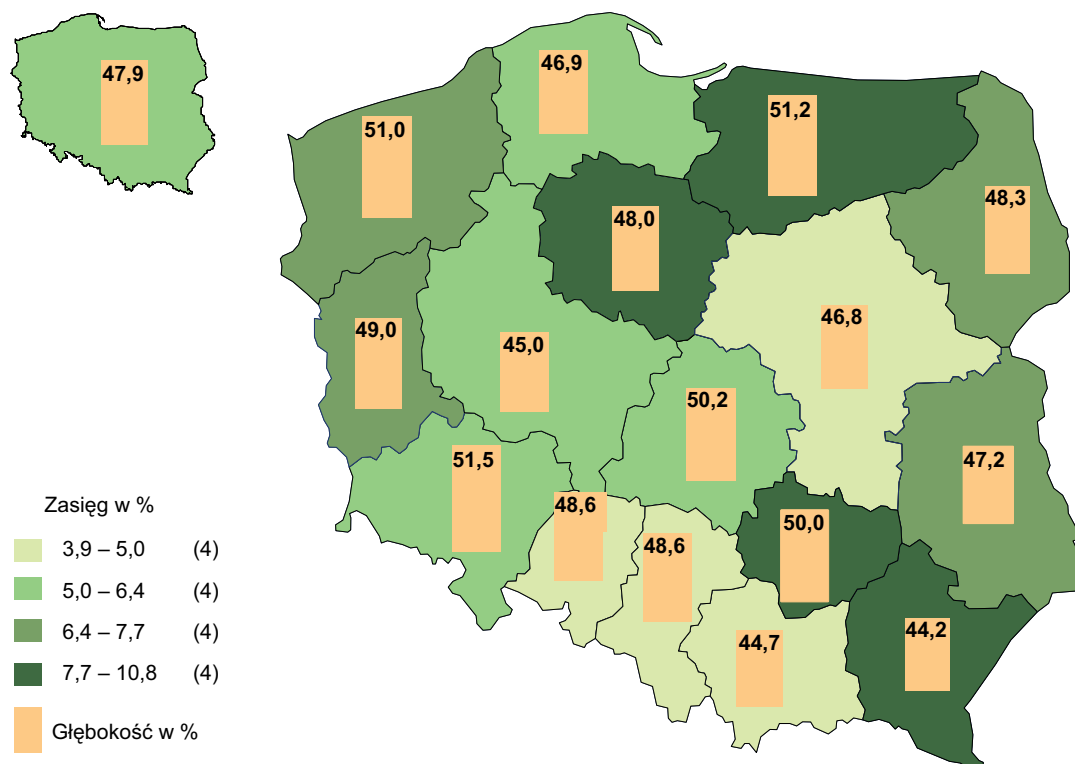
W porównaniu z 2009 r. zasięg ubóstwa był wyższy, przeciętne dochody osób ubogich niższe (w 2010 r. - 199 zł, a w 2009 r. - 224 zł). W 2010 r. niekorzystnie kształtowały się także mierniki głębokości ubóstwa oraz nierówności dochodowe ubogich, które były wyższe niż w 2009 r. Wobec tak kształtujących się mierników, intensywność ubóstwa integrująca zasięg i głębokość ubóstwa, w 2010 r. była wyższa i wynosiła 2,9 (w 2009 r. - 2,5). Podobnie dotkliwość ubóstwa, która określa dodatkowo nierówności dochodowe była wyższa w 2010 r. i wynosiła 1,9 (w 2009 r. - 1,3).

Wzrost zasięgu ubóstwa to następstwo wzrostu stopy bezrobocia powodującej spadek w gospodarstwach domowych przeciętnego dochodu netto, który stanowił podstawę wypłaty świadczeń pomocy społecznej. Niższe przeciętne dochody netto na 1 osobę to także wyższa głębokość ubóstwa. Ustawowa granica ubóstwa obowiązuje od 2006 r. w niezmienionej wysokości. Kryteria dochodowe oraz kwoty świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej w tym czasie nie zostały podniesione. W tej sytuacji wiele osób nie ma prawa do korzystania z pomocy społecznej, chociaż nie ma także możliwości zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb.

W analizowanym roku, podobnie jak w poprzednim, występowało znaczne zróżnicowanie zasięgu ubóstwa między miastem a wsią. Na terenach wiejskich udział osób żyjących w gospodarstwach domowych dotkniętych ubóstwem ustawowym wynosił 8,6% i był blisko 2 krotnie wyższy niż w miastach, w których miernik sięgał 4,4%. Natomiast przeciętne dochody netto na 1 osobę były wyższe na terenach wiejskich, co miało wpływ na niższy na wsi dystans między przeciętnymi dochodami ubogich, a ustawową granicą ubóstwa wynoszącą 46,2% (w miastach - 50,1%). Na terenach wiejskich wśród osób ubogich wystąpiły także mniejsze niż w miastach nierówności dochodowe. Współczynnik Giniego na wsi wynosił 0,32, podczas gdy na obszarach miejskich - 0,38 (średnia krajowa - 0,35). Znacznie wyższy zasięg ubóstwa na wsi, pomimo korzystniejszych mierników związanych z dochodami ubogich, zdecydował o wyższych wartościach intensywności i dotkliwości ubóstwa na terenach wiejskich. Prezentowane miary pozwalają stwierdzić, że na terenach wiejskich był większy udział ludności zagrożonej ubóstwem, przeciętne dochody netto tej grupy były wyższe i równocześnie mniejsze nierówności dochodowe.

Obserwuje się znaczne zróżnicowanie przestrzenne zasięgu ubóstwa. Terytorialne zróżnicowanie zasięgu ubóstwa pokrywa się z terytorialnym zróżnicowaniem udziału osób korzystających z pomocy społecznej. Na życie w ubóstwie poniżej granicy ustawowej w 2010 r. najbardziej narażeni byli mieszkańcy województw: warmińsko-mazurskiego (10,8%), świętokrzyskiego i kujawsko-pomorskiego (8,4%), podkarpackiego (8,1%), przy średniej krajowej 6,1%. Najmniejszy udział osób żyjących w sferze ubóstwa ustawowego obserwowano w województwie śląskim (3,9%). Stosunkowo niski zasięg ubóstwa ustawowego odnotowano także w sąsiednich województwach: opolskim (4,3%) i małopolskim (4,7%), a także w województwie mazowieckim (5,0%) (Mapa 1).

Mapa 1. Zasięg i głębokość ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według województw w 2010 r.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

W województwie dolnośląskim ubodzy dysponowali najniższym przeciętnym dochodem w Polsce, wynoszącym 180 zł na 1 osobę, a przeciętny ich dochód był o 51,5% niższy od granicy ubóstwa.

Znaczną głębokość ubóstwa odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (51,2), zachodniopomorskim (51%) oraz łódzkim (50,2%).

Wysokie wartości wskaźników zasięgu i głębokości ubóstwa w województwie warmińsko-mazurskim wpłynęły na uzyskanie najwyższej w skali kraju wartości wskaźnika intensywności. Wysoką intensywność ubóstwa zaobserwowano także w województwach: świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim, co było następstwem zarówno wysokiego zasięgu, jak również znacznej głębokości ubóstwa, przekraczającej średnią krajową. W województwie podkarpackim stosunkowo wysoka intensywność ubóstwa była wynikiem wysokiego zasięgu ubóstwa przy relatywnie niskiej jego głębokości (Wykres 1).

Dotkliwość ubóstwa była najwyższa w województwie warmińsko-mazurskim (3,8%), w którym wszystkie składowe tego miernika osiągnęły w skali kraju najmniej korzystne wartości (w tym współczynnik Giniego - 0,38). W województwach: zachodniopomorskim, świętokrzyskim oraz kujawsko-pomorskim, w których zasięg i głębokość ubóstwa oraz nierówności dochodowe osiągały wartości powyżej średniej krajowej, dotkliwość ubóstwa również była relatywnie wysoka (Tabl. 1).

Tabl. 1. Miary ubóstwa⁴⁷ ustawowego rejestrowanego osób w 2010 r.

Wyszczególnienie	Zasięg ubóstwa	Głębokość ubóstwa	Intensywność ubóstwa	Dotkliwość ubóstwa	Mediana dochodów w złotych	Współczynnik Giniego
	w procentach					
POLSKA	6,1	47,9	2,9	1,9	199	0,35
Miasta	4,4	50,1	2,2	1,5	190	0,38
Wieś	8,6	46,2	4,0	2,5	202	0,32
Dolnośląskie	5,1	51,5	2,6	1,7	180	0,38
Kujawsko–pomorskie	8,4	48,0	4,0	2,6	199	0,35
Lubelskie	7,3	47,2	3,4	2,2	196	0,32
Lubuskie	7,5	49,0	3,7	2,4	191	0,36
Łódzkie	5,9	50,2	3,0	2,0	185	0,37
Małopolskie	4,7	44,7	2,1	1,3	213	0,31
Mazowieckie	5,0	46,8	2,4	1,4	202	0,34
Opolskie	4,3	48,6	2,1	1,4	200	0,36
Podkarpackie	8,1	44,2	3,6	2,2	212	0,30
Podlaskie	7,3	48,3	3,5	2,4	195	0,34
Pomorskie	6,4	46,9	3,0	2,0	200	0,34
Śląskie	3,9	48,6	1,9	1,2	194	0,35
Świętokrzyskie	8,4	50,0	4,2	2,6	186	0,36
Warmińsko–mazurskie	10,8	51,2	5,5	3,8	183	0,38
Wielkopolskie	5,2	45,0	2,4	1,5	214	0,32
Zachodniopomorskie	7,7	51,0	3,9	2,7	186	0,38

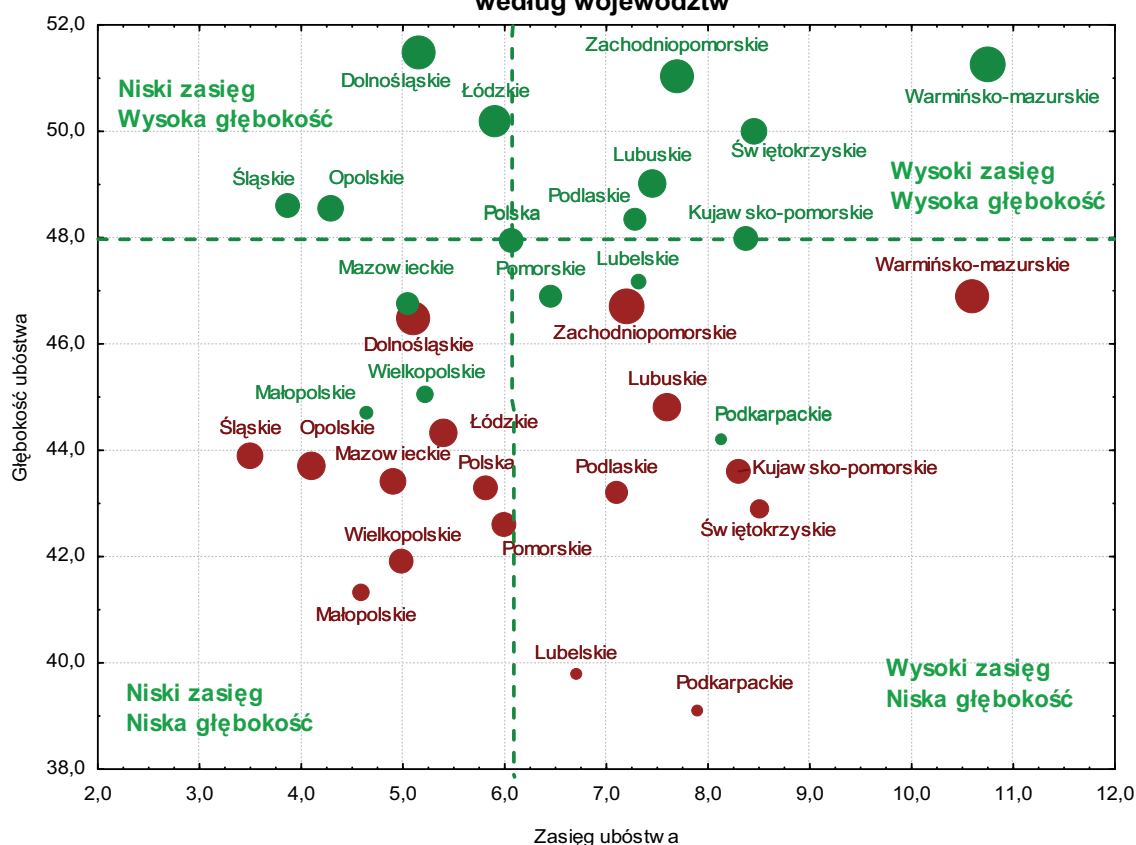
I grupa kwartylowa
 II grupa kwartylowa
 III grupa kwartylowa
 IV grupa kwartylowa⁴⁸

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

⁴⁷ Mierniki liczone w oparciu o przeciętny dochód netto na osobę w gospodarstwie domowym.

⁴⁸ Podziału województw na grupy dokonano w oparciu o przedziały kwartylowe (uporządkowane gminy wg rosnących mierników podzielono na cztery równoliczne przedziały).

Wykres 1. Miary ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według województw

○ współczynnik Giniego ● 2009 ● 2010

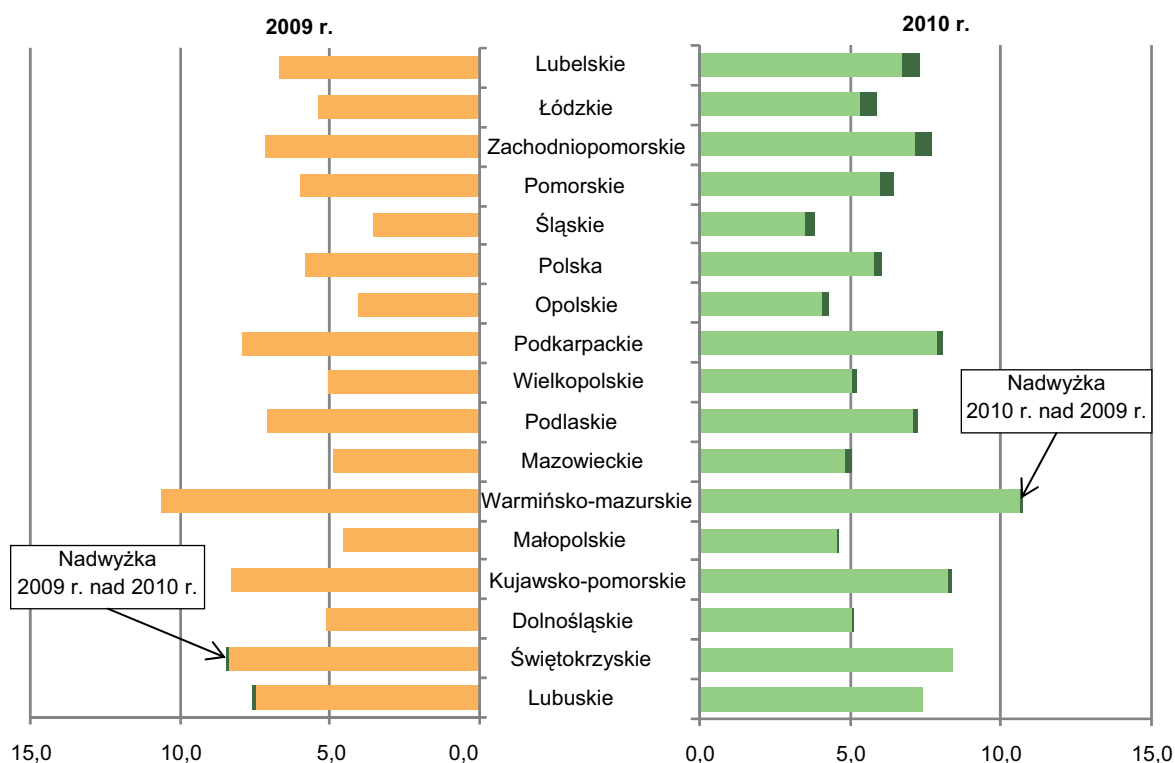
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS oraz danych GUS.

Najniższą dotkliwość ubóstwa zaobserwowano w województwach: śląskim, (1,2%), małopolskim (1,3%), mazowieckim i opolskim (1,4%), na co w największym stopniu wpłynęły niskie wartości zasięgu ubóstwa i luki dochodowej (mazowieckie, małopolskie) oraz bardzo mały zasięg ubóstwa przy stosunkowo dużej głębokości ubóstwa (śląskie, opolskie). Dodatkowo, w województwie małopolskim występowały niewielkie nierówności dochodowe ubogich wyrażone przez współczynnik Giniego wynoszący 0,31.

W 2010 r. w porównaniu z 2009 r. wzrost zasięgu ubóstwa zauważalny był w większości województw. Wyższy wzrost zasięgu ubóstwa niż średnio w kraju obserwowano zarówno w województwach z wysokim udziałem osób ubogich: zachodniopomorskim, lubelskim, pomorskim jak również w województwach z niskim udziałem osób ubogich: łódzkim, śląskim. Jedynie w województwach świętokrzyskim i lubuskim zasięg ubóstwa w 2010 r. był niższy (Wykres 2).

We wszystkich województwach przeciętne dochody netto na 1 osobę były niższe w porównaniu do 2009 r., co miało wpływ na wyższą głębokość ubóstwa, a wyższe nierówności dochodowe ubogich wyrażone współczynnikiem Giniego wpłynęły na wyższe mierniki dotkliwości w każdym z województw.

Wykres 2. Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPIPS oraz danych GUS.

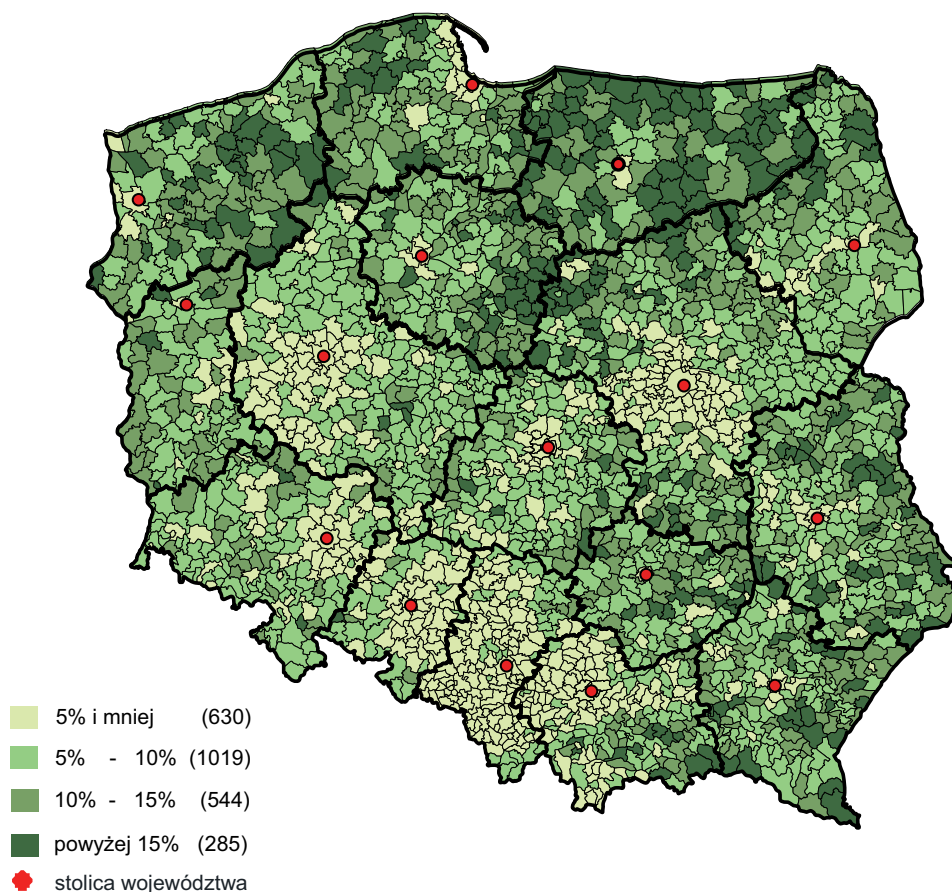
Zdecydowanie większe zróżnicowanie zasięgu ubóstwa wystąpiło na poziomie lokalnym. Zmienność miernika pomiędzy gminami wynosiła około 60% i była prawie 2,2 razy większa niż w województwach.

W 1563 gminach stanowiących około 63% wszystkich gmin zasięg ubóstwa wynosił od 5% do 15%. W 285 gminach, w ponad 10% gmin zasięg ubóstwa przekraczał 15%, a w 633 gminach stanowiących około ¼ wszystkich gmin był relatywnie niski i nie przekraczał 5%. W 96 gminach zasięg ubóstwa był wyższy niż 20% (Mapa 2, Wykres 3).

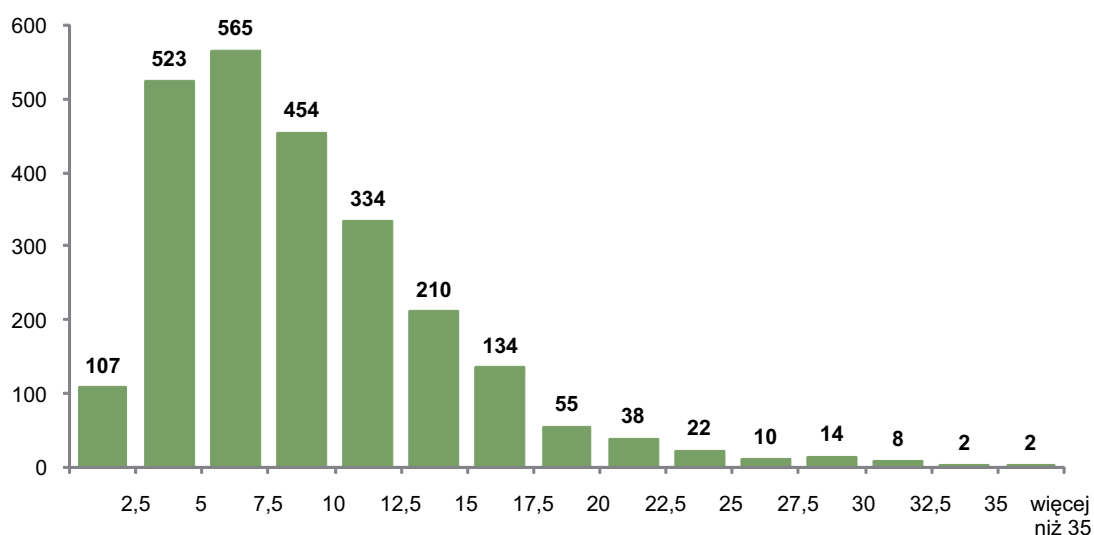
W województwie warmińsko-mazurskim zasięg ubóstwa przekraczał 15% w połowie gmin, a w województwach zachodniopomorskim i kujawsko-pomorskim w około 20% gmin w każdym z tych województw. W województwie lubelskim i podkarpackim zasięg ubóstwa przekraczał 15% w blisko 15% wszystkich gmin. Gminy o najniższym zasięgu ubóstwa występują w południowej części Polski w obszarze od Krakowa do Wrocławia, a także w sąsiedztwie Poznania i Warszawy. Rozpiętość miernika pomiędzy gminami najwyższa była w województwie lubelskim i w województwie podkarpackim, a najniższa w województwach śląskim i lubuskim.

Gminy o największym zasięgu ubóstwa położone są w województwach północnej i wschodniej Polski (Mapa 2). Najwyższe zagrożenie ubóstwem wystąpiło w gospodarstwach domowych wiejskich i w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, najmniejsze w gospodarstwach wielkomiejskich. Należy jednak podkreślić, że w dużych ośrodkach miejskich występowały tzw. „wyspy ubóstwa”, czyli dzielnice zamieszkiwane przez ubogich. Największy zasięg ubóstwa odnotowano przede wszystkim w gminach peryferyjnych, oddalonych od aglomeracji i większych miast, a także ważniejszych szlaków komunikacyjnych.

Mapa 2. Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według gmin w 2010 r.

Wykres 3. Rozkład zasięgu ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób według gmin w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

Zależność poziomu życia ludności i poziomu korzystania z pomocy społecznej pozwala ustalić główne czynniki makrostrukturalne ubóstwa w województwach. Determinanty ubóstwa w ujęciu makrostrukturalnym są takie same jak udziału korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem ze względu na podobne terytorialne zróżnicowanie obydwu zjawisk (str. 48 Publikacji).

Identyfikacja gospodarstw domowych i grup społecznych dotkniętych ubóstwem ustawowym rejestrowanym

Gospodarstwa domowe zidentyfikowano według kryterium liczby osób oraz liczby dzieci. Subpopulacje ubogich osób określono według takich kryteriów jak: płeć, ekonomiczne grupy wieku i aktywność zawodowa (Tabl. 2).

W sferze ubóstwa ustawowego znalazło się w 2010 r. co 17 gospodarstwo domowe, ale znacznie częściej w ubóstwie żyły gospodarstwa domowe z dziećmi (co 11 gospodarstwo). Dla porównania w 2009 r. w ubóstwie żyło co 19 gospodarstwo i co 12 gospodarstwo z dziećmi. Zasięg ubóstwa wzrastał wraz ze wzrostem liczby dzieci w gospodarstwie domowym. Rosnąca liczba dzieci w gospodarstwach domowych zwiększa zagrożenie życia w ubóstwie (Wykres 4).

Ubóstwem najczęściej dotknięte były osoby w gospodarstwach domowych z czwórką lub większą liczbą dzieci, co 2 gospodarstwo tego typu żyło w ubóstwie. Rzadziej w biedzie wychowywały się dzieci z gospodarstw domowych z trójką dzieci (co 5 gospodarstwo), dwójką dzieci (co 11 gospodarstwo) i z jednym dzieckiem (co 18 gospodarstwo). Co 4 gospodarstwo osoby samotnej z dziećmi dysponowało dochodem netto poniżej granicy ubóstwa ustawowego.

Dochody na 1 osobę w ubogich gospodarstwach domowych były przeciętnie niższe od granicy ubóstwa o około 56%. W gospodarstwach domowych z dziećmi na utrzymaniu luka dochodowa była mniejsza, a przeciętne dochody na 1 osobę niższe od granicy ubóstwa o około 45%. Indeks luki dochodowej ubogich w gospodarstwach z dziećmi zmniejszał się wraz z rosnącą liczbą dzieci na utrzymaniu. Głębokość ubóstwa w gospodarstwach z czwórką i większą liczbą dzieci wynosiła 40,1% i była o 9 pkt proc. mniejsza niż w gospodarstwach z jednym dzieckiem na utrzymaniu.

Obserwowana prawidłowość była skutkiem polityki przeciwdziałania ubóstwu dzieci, zwłaszcza w rodzinach wielodzietnych, realizowanej poprzez system świadczeń rodzinnych. W rodzinach spełniających kryterium dochodowe⁴⁹, zasiłek rodzinny jest wypłacany na każde dziecko, jego wartość rośnie wraz z liczbą dzieci na utrzymaniu i ich wiekiem, ponadto istnieją dodatki do zasiłku rodzinnego wypłacane według kryteriów określonych w odpowiedniej ustawie.

Uwagę zwracają jednoosobowe gospodarstwa domowe (co 12 takie gospodarstwo żyło w ubóstwie), które charakteryzowała największa głębokość ubóstwa, z przeciętnymi dochodami niższymi od granicy ubóstwa o 71,6% (wobec średniej krajowej wynoszącej 56,1%). Przy relatywnie wysokim zasięgu i znacznej głębokości ubóstwa intensywność ubóstwa tych gospodarstw wynosiła 6,1% i była prawie 2-krotnie wyższa od średniej krajowej.

W ubóstwie żyło co 8 dziecko w wieku do lat 17 i co 18 osoba w wieku produkcyjnym. Najbardziej ubóstwem były zagrożone osoby w wieku poprodukcyjnym, Zasięg ubóstwa dla tej grupy osób wynosił 0,7%. Gospodarstwa domowe z osobą w wieku poprodukcyjnym dysponowały przeciętnym dochodem na osobę niższym o 46,7% niż granica ubóstwa.

⁴⁹ 504 zł na osobę, lub 583 zł na osobę w gospodarstwie gdzie wychowuje się niepełnosprawne dziecko.

Tabl. 2. Miary ubóstwa⁵⁰ ustawowego rejestrowanego osób i gospodarstw domowych w Polsce w 2010 r.

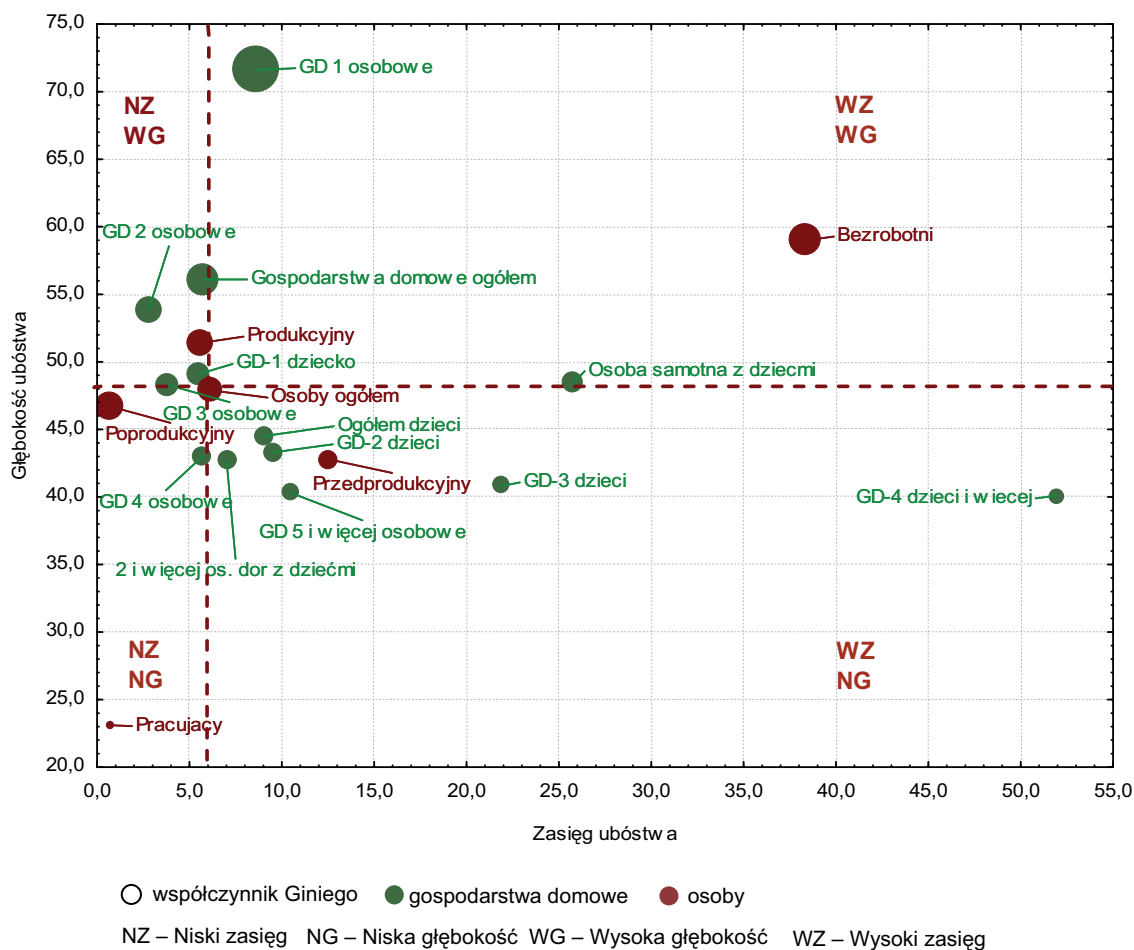
Wyszczególnienie	Zasięg ubóstwa	Głębokość ubóstwa	Intensywność ubóstwa	Dotkliwość ubóstwa	Mediana dochodów w złotych	Współczynnik Giniego
	w procentach					
Gospodarstwa domowe ..	5,8	56,1	3,3	2,4	162	0,46
Osoby	6,1	47,9	2,9	1,9	199	0,35
gospodarstwa domowe według liczby osób						
1	8,6	71,6	6,1	5,2	30	0,65
2	2,8	53,9	1,5	1,0	165	0,39
3	3,8	48,3	1,9	1,2	191	0,33
4	5,7	43,0	2,5	1,5	213	0,29
5 i więcej	10,5	40,3	4,2	2,3	223	0,24
gospodarstwa domowe według liczby dzieci						
Ogółem	9,0	44,5	4,0	2,4	202	0,29
1	5,5	49,1	2,7	1,7	185	0,33
2	9,5	43,4	4,1	2,4	209	0,28
3	21,9	40,8	8,9	4,9	221	0,25
4 i więcej	51,9	40,1	20,8	10,8	220	0,23
gospodarstwa domowe według liczby osób dorosłych i liczby dzieci						
Osoba samotna z dziećmi ..	25,8	48,5	12,5	7,6	183	0,30
Dwie i więcej osoby dorosłe z dziećmi	7,0	42,8	3,0	1,7	215	0,28
według płci						
Mężczyźni	6,5	49,9	3,2	2,2	192	0,37
Kobiety	5,7	45,8	2,6	1,6	201	0,31
według ekonomicznych grup wieku osób						
Przedprodukcyjny	12,5	42,8	5,4	3,0	211	0,27
Produkcyjny	5,6	51,4	2,9	2,0	185	0,39
Poprodukcyjny	0,7	46,7	0,3	0,2	237	0,41
według aktywności zawodowej osób						
Pracujący ⁵¹	0,7	23,1	0,2	0,1	285	0,12
Bezrobotni	38,1	59,1	22,5	16,2	150	0,45

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPiPS oraz danych GUS.

⁵⁰ Mierniki liczone w oparciu o przeciętny dochód netto na osobę w gospodarstwie domowym.

⁵¹ W wieku 15 lat i więcej, dla których jednym ze źródeł dochodów jest praca.

Wykres 4. Miary ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób i gospodarstw domowych według podstawowych kategorii w Polsce w 2010 r.

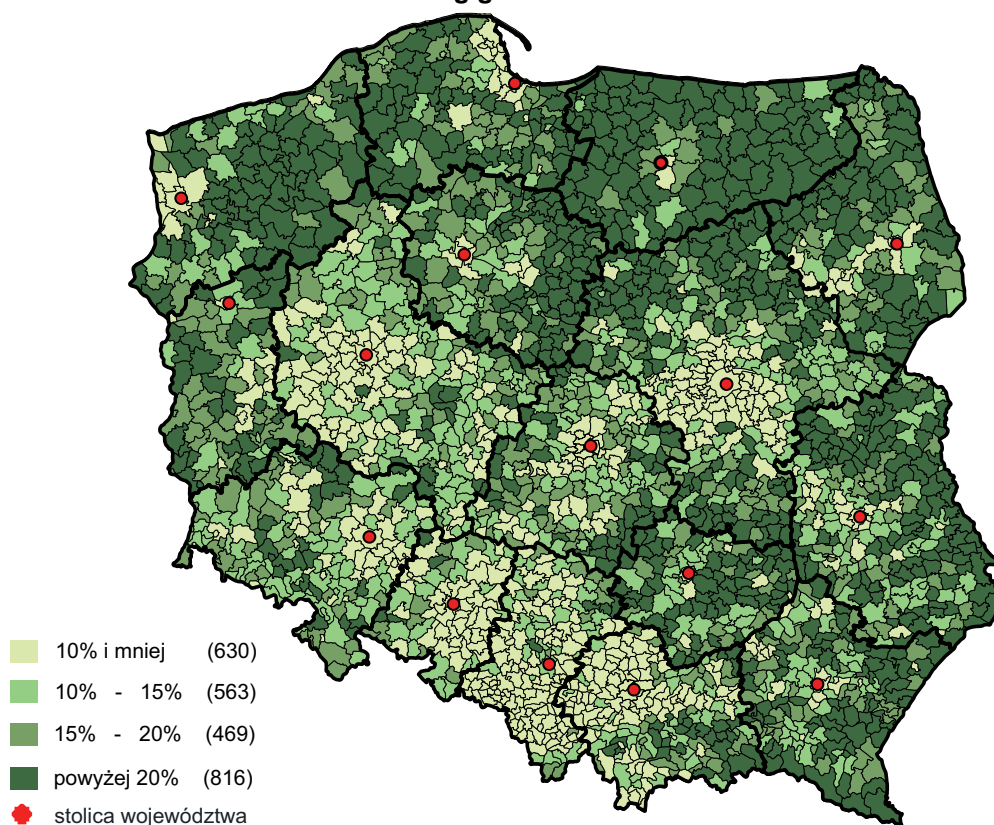
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

Udział osób bezrobotnych w sferze ubóstwa ustawowego wynosił 38,1%, czyli co 3 bezrobotny był ubogi, a przeciętne dochody na osobę w gospodarstwach bezrobotnych były niższe o 59,1% od granicy ubóstwa. Rzadko ubóstwem były dotknięte osoby pracujące, zasięg ubóstwa wśród osób pracujących wynosił 0,7%. Przeciętne dochody w gospodarstwach domowych pracujących były niższe o 23,1% od granicy ubóstwa ustawowego, głębokość ubóstwa tej grupy osób była najniższa w Polsce.

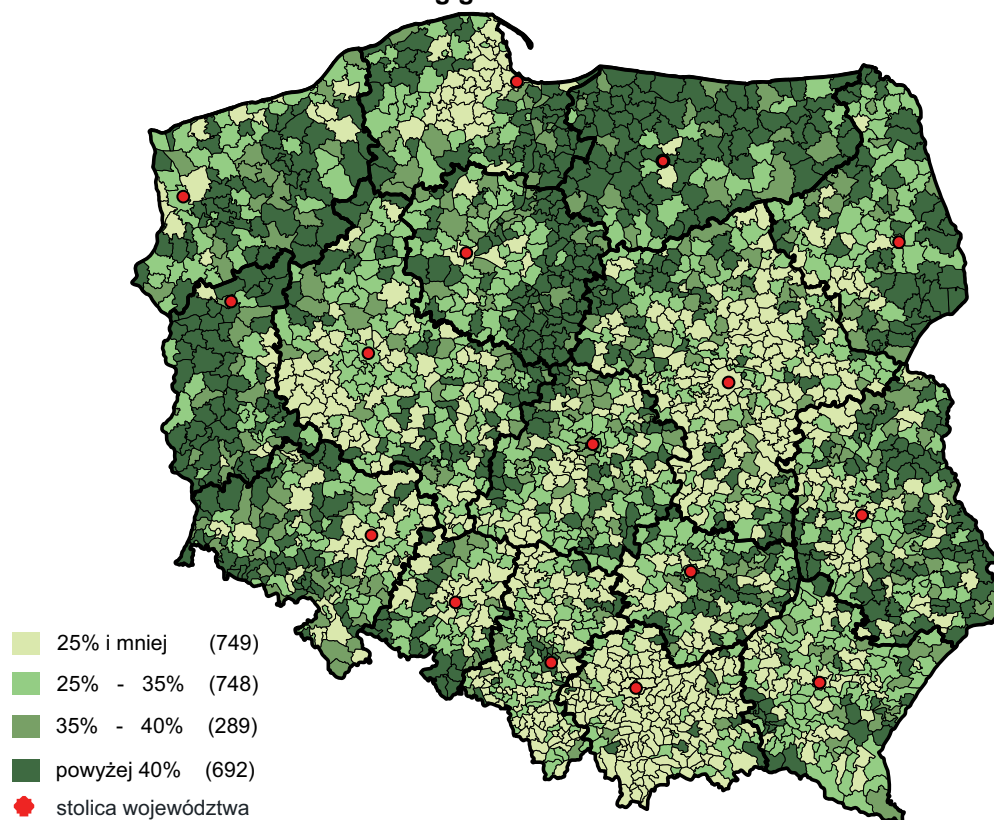
Reasumując - w największym stopniu dotknięte ubóstwem były osoby bezrobotne (intensywność ubóstwa – 22,5%). W dalszej kolejności na życie w ubóstwie narażone były osoby w gospodarstwach domowych z czwórką i większą liczbą dzieci (intensywność ubóstwa – 20,8%), i w gospodarstwach z trójką dzieci (intensywność ubóstwa – 8,9%). Dotknięte ubóstwem w znacznym stopniu były osoby samotne z dziećmi (intensywność ubóstwa 12,5%), a także jednoosobowe gospodarstwa domowe (intensywność ubóstwa – 6,1%). Wysoka wartość intensywności ubóstwa wystąpiła wśród dzieci do lat 17 – 5,4%.

Terytorialne zróżnicowanie zasięgu ubóstwa ustawowego dzieci do lat 17 oraz osób bezrobotnych przedstawiono na Mapie 3 i Mapie 4.

Mapa 3. Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego dzieci do lat 17 według gmin w 2010 r.

Mapa 4. Zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego osób bezrobotnych według gmin w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

W najmniejszym stopniu ubóstwem były dotknięte osoby w wieku poprodukcyjnym i osoby pracujące. W większości ubogie osoby pracujące i ubogie osoby w wieku poprodukcyjnym dysponowały wysokimi dochodami własnymi. Dochód osób pracujących oraz osób w wieku poprodukcyjnym istotnie wspomagał domowy budżet. Jednak w wyniku podziału tego dochodu na kilku członków tego gospodarstwa, uzyskana kwota dochodu na osobę była niższa od granicy ubóstwa ustawowego.

W 2010 r. wśród osób w wieku przedprodukcyjnym i w wieku produkcyjnym w porównaniu z 2009 r. obserwuje się wzrost zasięgu ubóstwa, spadek przeciętnego dochodu netto na 1 osobę, wzrost głębokości ubóstwa i nierówności dochodowych, a zatem wzrost intensywności i dotkliwości ubóstwa. Natomiast wśród osób w wieku poprodukcyjnym mierniki ubóstwa w 2010 r. utrzymywały się na poziomie 2009 r. W 2010 r. w porównaniu z 2009 r. znacznemu pogorszeniu uległy mierniki ubóstwa osób bezrobotnych, natomiast korzystniej kształtowały się mierniki ubóstwa osób pracujących.

Obserwuje się prawidłowość, im większe zagrożenie ubóstwem grup gospodarstw domowych, czy też grup społeczno-ekonomicznych, tym większy wzrost mierników ubóstwa. Największy wzrost zasięgu ubóstwa wystąpił wśród gospodarstw domowych z trójką i większą liczbą dzieci na utrzymaniu, wśród gospodarstw domowych z osobą samotną z dziećmi oraz wśród osób w wieku przedprodukcyjnym i osób bezrobotnych. Najmniej zagrożone ubóstwem były osoby w wieku poprodukcyjnym oraz osoby pracujące i dla tych grup osób mierniki ubóstwa w 2010 r. w porównaniu z 2009 r. utrzymywały się na tym samym poziomie lub były korzystniejsze.

Determinanty zagrożenia ubóstwem rejestrowanym

Zjawiska warunkujące zasięg ubóstwa mają odzwierciedlenie w strukturze osób sfery ubóstwa ustawowego. Populację ubogich gospodarstw domowych i osób podzielono według wybranych kryteriów, co pozwoliło zidentyfikować grupy społeczno-ekonomiczne najbardziej narażone na życie w sferze ubóstwa ustawowego. Duży udział osób ubogich w grupie, przy jednoczesnym zróżnicowaniu wartości pomiędzy grupami wskazuje na duże zagrożenie życia w ubóstwie tej grupy⁵² (Schemat 2, Schemat 3).

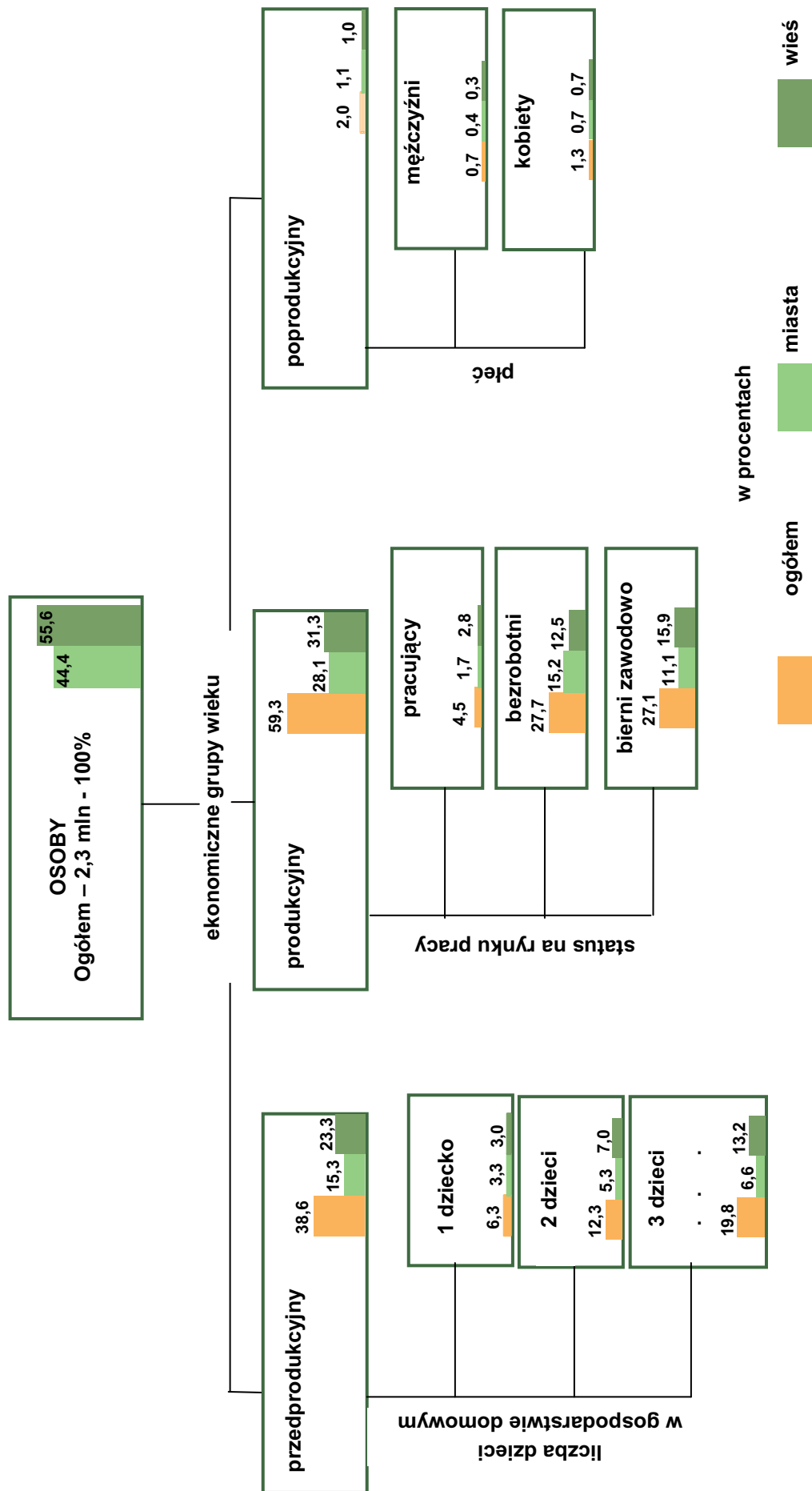
Około 60% osób ubogich sfery ubóstwa ustawowego rejestrowanego stanowiły osoby w wieku produkcyjnym, przy czym blisko połowa z nich to osoby bezrobotne. Udział mieszkańców miast wśród ubogich bezrobotnych był wyższy (15,2%) niż na terenach wiejskich (12,5%).

Dużą część osób ubogich w wieku produkcyjnym stanowiły osoby bierne zawodowo (27,1%), przy czym ich udział na wsi był wyższy i wynosił 15,9%. Praca nie chroni przed życiem w ubóstwie, ale znacznie ogranicza jego zasięg; wśród wszystkich osób w sferze ubóstwa ustawowego pracujący stanowili 4,5%. Większość osób ubogich pracujących mieszkała na wsi (2,8%) podczas gdy mieszkańcy miast w tej grupie stanowili 1,7%.

Ponad 1/3 ogółu osób ubogich to dzieci do lat 17. Wśród nich największą grupę stanowią dzieci w gospodarstwach z 3 i większą liczbą dzieci (19,8%) szczególnie w gospodarstwach domowych wielodzietnych mieszkających na wsi (13,2%).

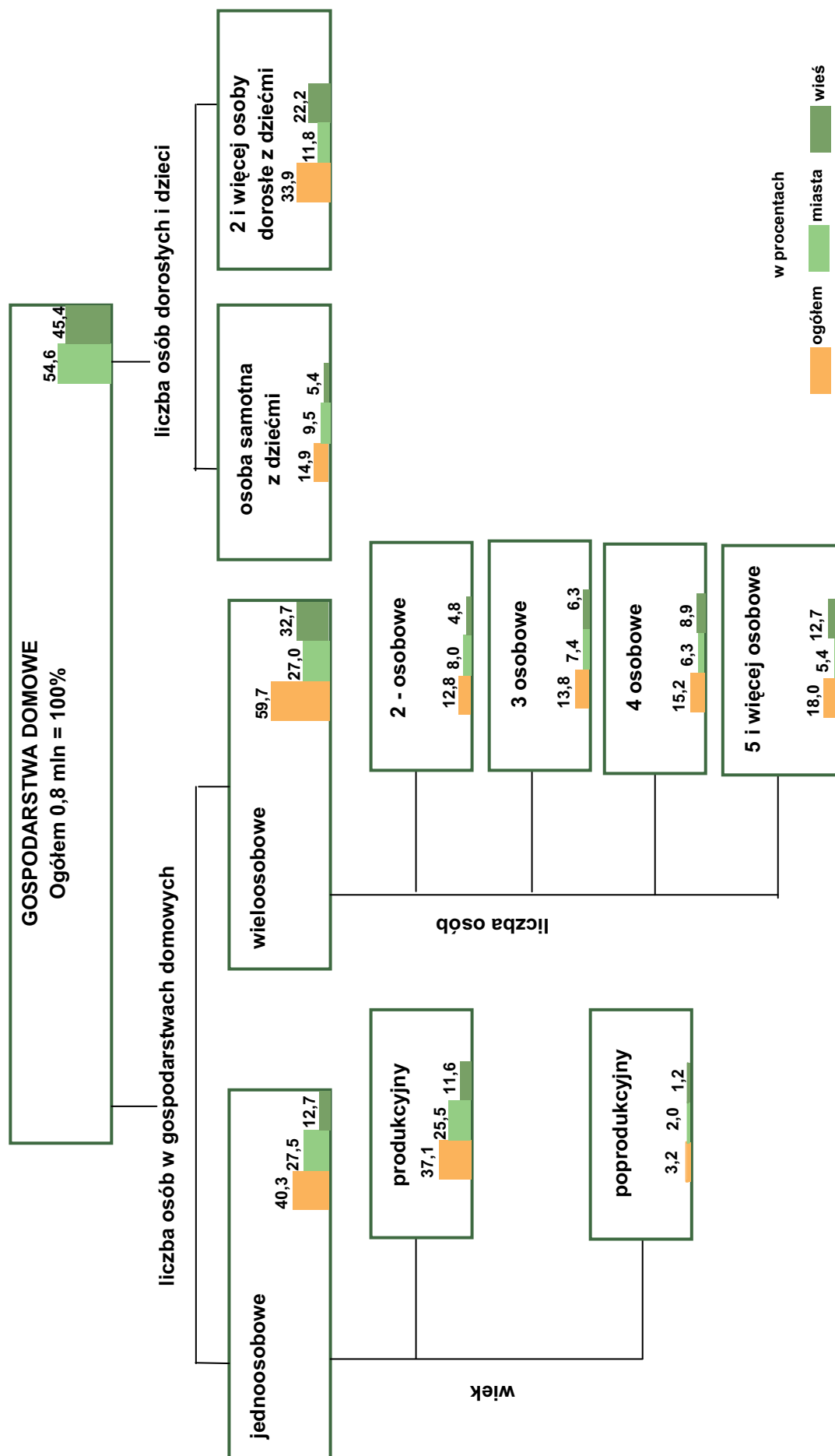
⁵² T. Panek „Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności”, Warszawa 2011.

Schemat 2. Identyfikacja grup społeczno-ekonomicznych sfery ubóstwa ustawowego rejestrowanego w Polsce w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPiPS MPiPS oraz danych GUS.

Schemat 3. Identyfikacja gospodarstw domowych sfery ubóstwa ustawowego rejestrowanego w Polsce w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPs MPIPS oraz danych GUS.

W grupie osób, która jest najmniej narażona na życie w ubóstwie, znalazły się osoby w wieku poprodukcyjnym (2% ogółu osób ubogich). Udział osób w sferze ubóstwa ustawowego w wieku poprodukcyjnym był zbliżony w mieście i na wsi.

Model ekonometryczny przedstawiający ilościowy związek cech ekonomicznych pozwolił na wybór cech, które najdokładniej opisują zmiany zasięgu ubóstwa w przekroju województw. W odniesieniu do wybranych cech zastosowano regresję krokową postępującą w celu selekcji zmiennych objaśniających statystycznie istotnych. Spośród cech diagnostycznych wyeliminowano wskaźniki charakteryzujące się niską zmiennością oraz silnie skorelowane między sobą.

W sposób istotny zasięg ubóstwa wyjaśnia, za pomocą równania regresji, stopa bezrobocia i udział dzieci do lat 17.

$$y = 0,79 x_1 + 0,33 x_2 - 10,39$$

$$[0,067] \quad [0,19] \quad [3,41]$$

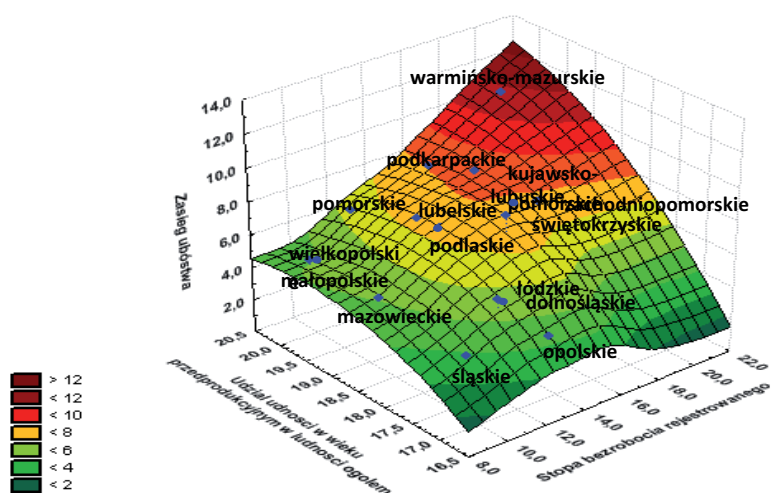
gdzie

x_1 . stopa bezrobocia rejestrowanego

x_2 . udział dzieci w wieku do lat 17

Zależność zasięgu ubóstwa od stopy bezrobocia i udziału dzieci do lat 17 w liczbie ludności ogółem przedstawiono na wykresie 5.

Wykres 5. Diagram korelacyjny zależności zasięgu ubóstwa od stopy bezrobocia i udziału dzieci w wieku do lat 17 w województwach w 2010 r.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych Zbioru Centralnego KSMPS MPiPS oraz danych GUS.

Zmienność zasięgu ubóstwa w województwach jest uwarunkowana w 85% udziałem dzieci w wieku do lat 17 oraz stopą bezrobocia, w 15% innymi zmiennymi nieuwzględnionymi w modelu oraz czynnikiem przypadkowym.

Przy wzroście udziału dzieci w wieku do lat 17 o 1% przeciętny przyrost zasięgu ubóstwa wyniesie około 0,33%. Przy wzroście stopy bezrobocia o 1% przeciętny zasięg ubóstwa wzrośnie o około 0,79%. Ocena parametru stopy bezrobocia przeciętnie rzecz biorąc odchyła się od ich wartości prawdziwych o 0,067, a ocena parametru udziału dzieci w wieku do lat 17 o 0,19 (błąd średni szacunku parametrów funkcji regresji).

Na zasięg ubóstwa najsilniej oddziałują odsetek ludności w wieku do lat 17 oraz stopa bezrobocia.

Podsumowanie

1. Obserwuje się znaczącą różnicę pomiędzy liczbą korzystających z różnego rodzaju świadczeń pomocy społecznej (3,3 mln) a ilością osób, których średnie dochody nie przekraczały ustalonego kryterium dochodowego (2,3 mln). Stanowili oni około 70% ogólnej liczby korzystających. Taka rozbieżność wynika między innymi z faktu, że część świadczeń ustawowo dotyczy także rodzin o wyższym progu dochodowym natomiast pomoc w formie usług opiekuńczych udzielana jest bez względu na wysokość dochodu, a osoby zamożniejsze korzystają z tych usług za odpłatnością.
2. W 2010 r. udział gospodarstw domowych dysponujących dochodami poniżej 477 zł w gospodarstwach jednoosobowych i 351 zł w gospodarstwach wieloosobowych, czyli inaczej zasięg ubóstwa ustawowego, wynosił 5,8%. Dochody gospodarstw żyjących w ubóstwie były przeciętnie niższe od granicy ubóstwa o 56,1%. Natomiast zasięg osób żyjących w sferze ubóstwa ustawowego wynosił 6,1%, a przeciętny dystans między dochodami ubogich, a granicą ubóstwa wynosił 47,9%.
3. W 2010 r. w porównaniu do roku poprzedniego zasięg ubóstwa ustawowego osób wzrósł o 0,3 pkt proc, w tym samym czasie odmiennie kształtował się wskaźnik udziału osób korzystających z pomocy społecznej, dla którego obserwowano spadek o 0,4 pkt proc.
4. Wzrost zasięgu ubóstwa to następstwo wzrostu stopy bezrobocia powodującej spadek w gospodarstwach domowych przeciętnego dochodu netto, który stanowił podstawę wypłaty świadczeń pomocy społecznej. Niższe przeciętne dochody netto na 1 osobę to także wyższa głębokość ubóstwa. Ustawowa granica ubóstwa obowiązuje od 2006 r. w niezmienionej wysokości. Kryteria dochodowe oraz kwoty świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej w tym czasie nie zostały podniesione. W tej sytuacji wiele osób nie ma prawa do korzystania z pomocy społecznej, chociaż nie ma także możliwości zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb.
5. Obserwuje się znaczne zróżnicowanie przestrzenne zasięgu ubóstwa. Największy zasięg ubóstwa obserwowano w województwach: warmińsko-mazurskim (10,8%), świętokrzyskim i kujawsko-pomorskim (8,4%) oraz podkarpackim (8,1%), przy średniej krajowej 6,1%. Dodatkowo w województwie warmińsko-mazurskim zubożenie osób było znaczne, a dochody osób żyjących w gospodarstwach ubogich były przeciętnie niższe od granicy ubóstwa ustawowego o około 51,2%.

6. Zdecydowanie większe zróżnicowanie zasięgu ubóstwa wystąpiło na poziomie lokalnym. Najwyższe zagrożenie ubóstwem wystąpiło w gospodarstwach domowych wiejskich i w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, najmniejsze w gospodarstwach wielkomiejskich, gdzie poważnym ryzykiem było zamieszkiwanie w określonych dzielnicach – „wyspach ubóstwa”. Największy udział osób ubogich odnotowano z reguły w gminach peryferyjnych, oddalonych od aglomeracji miejskich i większych miast, a także ważniejszych szlaków komunikacyjnych.
7. Cechy gospodarstw domowych i osób sfery ubóstwa ustawowego:

– wielodzietność

Wraz ze wzrostem liczby dzieci w gospodarstwach domowych zwiększa się zagrożenie ubóstwem. W sferze ubóstwa ustawowego najczęściej znajdowały się gospodarstwa domowe z czwórką lub większą ilością dzieci. Prawie co drugie gospodarstwo tego typu żyło w ubóstwie. Dochody na 1 osobę w ubogich gospodarstwach domowych były przeciętnie niższe od granicy ubóstwa o około 56%. W gospodarstwach domowych z dziećmi na utrzymaniu luka dochodowa była mniejsza niż w gospodarstwach ogółem - dochody na 1 osobę były przeciętnie niższe od granicy ubóstwa o około 45%. Wraz ze wzrostem liczby dzieci w gospodarstwie domowym głębokość ubóstwa malała, a nierówności dochodowe zmniejszały się.

– rodzina niepełna

Co 4 gospodarstwo domowe z osobą samotnie wychowującą dzieci znalazło się w sferze ubóstwa ustawowego. Przeciętny dystans między dochodami osób ubogich z takich gospodarstw domowych a granicą ubóstwa wynosił 48,5%, wobec średniej krajowej dla wszystkich gospodarstw ubogich z dziećmi wynoszącej 44,5%. Wskaźnik intensywności ubóstwa wskazuje na gorszą sytuację osób samotnie wychowujących dzieci (12,5%) wobec ubogich gospodarstw z dziećmi ogółem (4%).

– jednoosobowe gospodarstwa domowe

Co 12 gospodarstwo jednoosobowe żyło w ubóstwie. Charakteryzowała je największa głębokość ubóstwa, z przeciętnymi dochodami niższymi od granicy ubóstwa o 71,6%, wobec średniej krajowej wynoszącej 56,1%. Osoby samotne były więc najuboższe. Przy relatywnie wysokim zasięgu i znacznej głębokości ubóstwa, intensywność ubóstwa tych gospodarstw wynosiła 6,1% i była prawie 2-krotnie wyższa niż średnia krajowa.

– niski poziom wykształcenia

Niski poziom wykształcenia zwiększa zagrożenie bezrobociem lub wykonywania nisko płatnej pracy, stwarza zatem duże zagrożenie ubóstwem. Wyższe wykształcenie istotnie zmniejsza to ryzyko.

– bezrobocie

Największe ryzyko życia w ubóstwie występowało wśród osób bezrobotnych. Szczególnie istotnym czynnikiem jest długość pozostawania bez pracy. Zagrożenie ubóstwem wzrastało wśród osób długotrwale bezrobotnych. Ekonomiczne skutki bezrobocia odczuwały

najdotkliwiej rodziny wielodzietne i niepełne, w których utrata pracy oznaczała natychmiastowe pogorszenie i tak na ogół trudniejszych niż przeciętnie warunków życia.

- niezarobkowe źródła utrzymania oraz zatrudnienie w rolnictwie

W najtrudniejszej sytuacji były osoby i gospodarstwa domowe, których podstawę utrzymania stanowiły niezarobkowe źródła utrzymania inne niż emerytura lub renta, głównie świadczenia społeczne oraz praca w gospodarstwie rolnym.

8. W najmniejszym stopniu zagrożone ubóstwem są osoby w wieku poprodukcyjnym i osoby pracujące. W większości ubogie osoby pracujące i ubogie osoby w wieku poprodukcyjnym dysponowały wysokimi dochodami własnymi. Dochód osób pracujących oraz osób w wieku poprodukcyjnym istotnie wspomagał domowy budżet. Jednak w wyniku podziału tego dochodu na kilku członków tego gospodarstwa, uzyskana kwota dochodu na osobę była niższa od granicy ubóstwa ustawowego.
9. Obserwuje się prawidłowość, im większe zagrożenie ubóstwem grup gospodarstw domowych, czy też grup społeczno-ekonomicznych, tym większy wzrost mierników ubóstwa w 2010 r. w porównaniu z 2009 r. Największy wzrost zasięgu ubóstwa wystąpił wśród gospodarstw domowych z trójką i większą liczbą dzieci na utrzymaniu, wśród gospodarstw domowych z osobą samotną z dziećmi, osób bezrobotnych oraz wśród osób w wieku przedprodukcyjnym. Najmniej zagrożone ubóstwem były osoby w wieku poprodukcyjnym oraz osoby pracujące i dla tych grup osób mierniki ubóstwa w 2010 r. kształtowały się na tym samym poziomie lub były korzystniejsze niż w 2009 r.
10. Zależność poziomu życia ludności i poziomu korzystania z pomocy społecznej pozwala ustalić główne czynniki makrostrukturalne ubóstwa w województwach. Determinanty ubóstwa w ujęciu makrostrukturalnym są takie same jak udziału korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem ze względu na podobne terytorialne zróżnicowanie obydwu zjawisk.
11. Model ekonometryczny przedstawiający ilościowy związek cech ekonomicznych pozwolił określić, najsilniejsze oddziaływanie na zasięg ubóstwa dwóch czynników: udziału ludności w wieku do lat 17 oraz stopy bezrobocia. Obydwie cechy w 85% warunkują zmienność zasięgu ubóstwa. Zmienne nieuwzględnione w modelu oraz czynnik przypadkowy warunkują zmienność zasięgu ubóstwa w 15%.
12. Ograniczenie zasięgu ubóstwa wymaga minimalizacji bezrobocia, czyli podjęcia działań na rzecz wzrostu liczby osób pracujących. Ubóstwo wśród dzieci powoduje konsekwencje społeczne na przyszłość, stąd ograniczenie ubóstwa w tej grupie jest najistotniejsze. Dzieci to inwestycja społeczna i szansa rozwoju. Ważne jest uwzględnienie potrzeb rozwojowych dzieci i przeciwdziałanie utrwalaniu ubóstwa w tej grupie. Podstawą wychodzenia z ubóstwa jest wykształcenie. Transfery socjalne redukują częściowo głębokość ubóstwa w rodzinach wielodzietnych. Jednak ograniczenie zasięgu ubóstwa wśród dzieci to nie tylko pomoc pieniężna, ale także usługi opiekuńcze, edukacyjne i zdrowotne.